

Els sistemes de tractament: una visió interlingüística i aplicada

Neus Nogué, Josep Besa, Lluís Payrató,
Montserrat Sendra (eds.)

UBe

Els sistemes de tractament: una visió interlingüística i aplicada

Els sistemes de tractament: una visió interlingüística i aplicada

Neus Nogué, Josep Besa, Lluís Payrató,
Montserrat Sendra (eds.)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

© Edicions de la Universitat de Barcelona

Adolf Florensa, s/n
08028 Barcelona
Tel.: 934 035 430
comercial.edicions@ub.edu
www.edicions.ub.edu

© dels textos respectius: Neus Nogué, María Sampedro Mella, Aitor Rivas, Itziar Aduriz Agirre, Oliver Strunk, Marc Ruiz-Zorrilla, Claus D. Pusch, Makiko Fukuda i Marta Payà Canals

© de la presentació: Neus Nogué, Josep Besa, Lluís Payrató i Montserrat Sendra

Organització del 26è Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB26): Núria Alturo, Josep Besa, Neus Nogué, Lluís Payrató, Ester Seguí i Montserrat Sendra. Aquest llibre s'ha pogut publicar gràcies als projectes de recerca «Gramàtica, pragmàtica i interacció multimodal» (FFI2014-56258-P), «L'ambigüitat en la inter-fície gramàtica-pragmàtica: factors estructurals i pragmàtics» (PID2019-104453GA-I00) i el Grup d'Estudi de la Variació (2017SGR942), i gràcies al suport de la Secció de Lingüística Catalana del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General i de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona.

BECARIS COL·LABORADORS

Àlex Arnau i Canyelles, Roman Alonso i Fernàndez

ISBN: 978-84-9168-879-2

És rigorosament prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra. Cap part d'aquesta publicació, inclòs el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada, transmesa o utilitzada per cap mitjà o sistema, sense l'autorització prèvia per escrit de l'editor.

Aquest document està subjecte a la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada de Creative Commons, el text de la qual està disponible a: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

Índex

Presentació <i>Neus Nogué, Josep Besa, Lluís Payrató i Montserrat Sendra (Universitat de Barcelona)</i>	9
El sistema de tractaments del català <i>Neus Nogué (Universitat de Barcelona)</i>	13
Presente y pasado: las formas de tratamiento del castellano en la investigación lingüística <i>María Sampredo Mella (Universidade de Santiago de Compostela)</i>	33
El sistema de tractaments en gallec <i>Aitor Rivas (Universidade de Vigo)</i>	57
El sistema de tractaments del basc <i>Itziar Aduriz Agirre (Universitat de Barcelona)</i>	71
El sistema pronominal dins les formes de tractament en alemany i en altres llengües germàniques <i>Oliver Strunk (Universitat de Barcelona)</i>	87
Formes de tractament en la llengua russa <i>Marc Ruiz-Zorrilla Cruzate (Universitat de Barcelona)</i>	103
Sistemes de tractaments en les llengües romàniques fora de l'àmbit iberoromànic <i>Claus D. Pusch (Universitat de Friburg de Brisgòvia)</i>	117

El sistema de tractaments en la llengua japonesa <i>Makiko Fukuda (Universitat Autònoma de Barcelona)</i>	131
Les formes de tractament en l'àmbit parlamentari <i>Marta Payà Canals (Parlament de Catalunya)</i>	145

Presentació

¿Per què són diferents, els tractaments, en les llengües? ¿Perquè les gramàtiques i les estructures lingüístiques són diferents, o la resposta té a veure més aviat amb les societats i cultures associades a cada llengua? ¿Per totes dues raons?

La vint-i-sisena edició del Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona, celebrada el 26 d'octubre del 2018, es va decidir uns mesos abans que es dedicaria als tractaments per contestar aquesta pregunta i moltes d'altres que sorgeixen a l'hora de reflexionar sobre els sistemes de tractament de les llengües i sobre les maneres d'analitzar-los.

És un tema que no ha passat inadvertit o desapercebut als interessos de la lingüística tradicional i moderna, però que no ha rebut, tanmateix, tota l'atenció que es mereix. I la remarca és aplicable al català, a les llengües romàniques i al conjunt de les llengües del planeta. Durant els últims anys, això sí, està rebent més atenció de l'habitual i, malgrat que aparentment és un tema específic o particular, s'ha convertit en una qüestió molt valorada.

Les raons d'aquest recent interès són diverses. Per començar, i pel que fa a la recerca bàsica, l'anàlisi dels tractaments constitueix un dels temes pragmàtics i sociolingüístics bàsics. L'auge d'aquestes disciplines al llarg de la segona meitat del segle xx i en els últims anys és lògic que hagi anat acompanyat de força estudis que han plantejat, per una banda, la relació dels tractaments amb el fenomen universal de la cortesia (i les conseqüents estratègies de respecte, culturals i idiosincràtiques però també universals) i, per una altra banda, la correlació de les formes gramaticals i lèxiques en què es manifesten els tractaments i les característiques dels grups i les classes socials.

En la dimensió més aplicada, la recerca sobre els tractaments també té camps d'estudi ben evidents: en l'ensenyament i aprenentatge de llengües, per començar, la utilització adequada de les formes de tractament és ben rellevant i determina per tant una habilitat que s'ha de treballar i que sol tenir un espai específic en els manuals tant de primeres com de segones llengües. També hi ha un espai privilegiat per als tractaments en tots els llibres d'estil, tant en referència a registres escrits (el tradicional gènere epistolar però també els recents usos telemàtics) com en registres orals (la conversa pròpia de situacions informals i semiformal, però alhora també els usos orals més formalitzats o solem-

nes). La traducció, per acabar, ens recorda constantment com no és gens senzill confrontar sistemes basats en un sol grau (anglès *you*) amb sistemes basats en dos graus (francès, castellà, etc., amb l'ambivalència corresponent i respectiva del *tu/vostè*), amb sistemes de tres graus (català *tu/vós/vostè*)... i amb sistemes com els de certes llengües orientals (japonès, javanès, etc.), amb una extrema complexitat d'autèntics registres en els quals es concreta la potencialitat (pel que fa a la cortesia) de cada sistema lingüístic.

Les contribucions a aquest volum toquen directament o indirectament bona part dels aspectes esmentats i encara d'altres de complementaris o interrelacionats. Els blocs del llibre responen a les tres sessions que es van fer en la jornada presencial, moderades respectivament per Montserrat Sendra, Lluís Payrató i Núria Alturo, tots tres professors del Departament.

Per encetar l'anàlisi, en un primer bloc sobre els sistemes de tractament a la península Ibèrica, la professora de la Universitat de Barcelona Neus Nogué tracta el cas del català, amb la particularitat d'un sistema de tres graus (*tu/vós/vostè*) i l'intent des de l'Administració de recuperar l'ús d'un *vós* que havia esdevingut molt residual. María Sampedro, de la Universitat de Santiago de Compostella, tracta el cas del castellà, amb l'exemplificació de vacil·lacions entre el *tú* i l'*usted* que no són simples d'explicar, i mostrant una diversitat més notable de la que a vegades se sospita. Aitor Rivas, lingüista i professor de gallec, tracta el cas del gallec (i del portuguès), i Itziar Aduriz, professora de la Universitat de Barcelona, el del basc. En un espai geogràfic relativament reduït, i força homogeni —tret del cas del basc— des del punt de vista de la tipologia, la diversitat interlingüística de les formes de tractament és prou sorprenent.

En un segon bloc, dedicat als sistemes de tractament en les llengües del món, aquesta diversitat, òbviament, augmenta. També és prou obvi que en aquest cas només s'ha donat una mena de pinzellada que vol reflectir, representar o almenys recordar l'extrema diversitat de llengües i tipologies que es podria considerar. Així, el professor de la Universitat de Barcelona Oliver Strunk presenta els tractaments en les llengües germàniques, i el també professor de la Universitat de Barcelona Marc Ruiz-Zorrilla, els tractaments en les llengües eslaves. Claus Pusch (Universitat de Freiburg) fa una exposició sobre els tractaments en les llengües romàniques (centrant-se en les no peninsulars, sobretot el francès) i la professora de la Universitat Autònoma de Barcelona Makiko Fukuda presenta el tema en les llengües asiàtiques, centrant-se al seu torn sobretot en el cas del japonès.

Clou el volum l'article de Marta Payà (lingüista, Parlament de Catalunya) sobre l'àmbit parlamentari. És un exemple perfecte de la dimensió aplicada a uns textos concrets del fenomen dels tractaments. Poques qüestions lingüísti-

ques teòriques tenen també alhora un àmbit d'aplicació tan transcendental com el de marcar la presència dels interlocutors en el text, sigui en traduccions, notícies, lleis o decrets.

Com es demostra en aquest repàs i presentació de les contribucions, la riquesa i varietat en l'anàlisi dels tractaments és prou òbvia. Ens trobem davant d'un fenomen que se situa a cavall entre la gramàtica i la pragmàtica, entre la llengua entesa com un sistema i l'ús que se'n fa. També a cavall d'aspectes sociolingüístics i antropològics, i amb dimensions que ens porten cap a la història i els estudis diacrònics, cap als estudis comparatius i contrastius, i cap a les aplicacions didàctiques o la solució de qüestions d'estil en mitjans de comunicació o en la traducció. Desitgem que aquest volum pugui contribuir decididament a l'assentament d'uns estudis ben necessaris tant en l'àmbit de la lingüística catalana com en el de la internacional.

NEUS NOGUÉ

JOSEP BESA

LLUÍS PAYRATÓ

MONTSERRAT SENDRA

El sistema de tractaments del català

Neus Nogué

Universitat de Barcelona

0. INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest capítol és presentar d'una manera panoràmica el sistema de tractaments del català des de dues perspectives principals: d'una banda, quins han estat els usos tradicionals d'aquesta estratègia de referència al destinatari directe i, de l'altra, quins canvis s'hi han observat en les últimes dècades.

Per fer-ho, començaré descrivint succintament les característiques morfològiques del sistema tradicional de tres graus (*tu-vós-vostè*) (§ 1). Tot seguit presentaré la descripció que en va fer Joan Coromines (1971) (§ 2). En tercer lloc, resumiré els resultats que va obtenir Robinson (1980) a partir d'un estudi basat en enquestes (§ 3). A continuació, mostraré els canvis que han tingut lloc en els últims anys en aquest sistema tradicional des de diversos punts de vista: social, funcional i geogràfic (§ 4-5). Tot seguit, resumiré i valoraré el plantejament que fa la GIEC, la nova gramàtica normativa, sobre els usos de les diverses formes de tractament i el compararé amb la caracterització de Coromines (§ 6). I finalment, a mode de conclusió, plantejaré algunes possibilitats sobre la manera com poden evolucionar en el futur pròxim.

1. EL SISTEMA DE TRACTAMENTS DEL CATALÀ: CARACTERÍSTIQUES MORFOLÒGIQUES

El quadre següent resumeix les característiques morfològiques dels pronoms tònicos i àtons del sistema de tractaments del català.

Tractament	Pronoms tònicos		Pronoms àtons		Possessius	
	SG	PL	SG	PL	SG	PL
<i>Vostè</i>	<i>vostè</i>	<i>vostès</i>	<i>el, lo, la, l', 'l, li</i>	<i>els, los, les, els</i>	<i>seu - seva</i>	<i>seu - seva</i>
<i>Vós</i>	<i>vós</i>	<i>vosaltres</i>	<i>us, vos</i>	<i>us, vos</i>	<i>vostre -a</i>	<i>vostre -a</i>
<i>Tu</i>	<i>tu</i>	<i>vosaltres</i>	<i>et, te, t', 't</i>	<i>us, vos</i>	<i>teu - teva</i>	<i>vostre -a</i>

A aquestes formes cal afegir-hi els morfemes verbals corresponents a la funció de subjecte: segona persona del singular i del plural per al tractament de *tu*, segona persona del plural per al tractament de *vós*, i tercera persona del singular i del plural per al tractament de *vostè*. Com es pot veure, hi ha diversos casos de sincretisme morfològic, que també afecta la morfologia verbal, entre singular i plural en el tractament de *tu* i el tractament de *vós*.

2. LA DESCRIPCIÓ DE JOAN COROMINES (1971)

En un dels textos que conformen el volum *Lleures i converses d'un filòleg* (1971), i responent a una polèmica sobre l'ús de *vós* i *vostè* com a formes de tractament, Joan Coromines caracteritza breument el sistema tradicional (1971: 88-90), per si «algun català ha perdut l'esma de l'ús dels tres tractaments». Tot seguit presentaré aquest sistema, recorrent a les seves pròpies paraules, i l'il·lustraré, entre altres, amb exemples procedents de l'entrevista biogràfica que Montserrat Roig i Bru Rovira van fer al geògraf Pau Vila (1881-1980) al final de la seva vida. Vila hi evoca múltiples moments i episodis, sovint per mitjà de diàlegs, i l'ús que fa de les formes de tractament es correspon d'una manera clara amb la caracterització de Coromines. Els comentaris de Vila combinen aspectes de la vida quotidiana amb moments cabdals de la història de Catalunya del segle XX, cosa que els proporciona un interès afegit.¹

Sobre el tractament de *vostè*, Coromines diu (1971: 89-90):

Vostè és un tractament cerimoniós, sovint fred i distant, altres vegades no passa de ser molt respectuós. És el propi per a persones de sexes diferents i per als casos de diferència considerable d'edat o de posició social.

[...] *Vostè* podrà convenir a un que tractem amb indiferència o fredor, fins i tot a un enemic, però mai *vós*; podrà també convenir a un amic i igual, si l'amistat és de poc o no és sense reserves.

A l'exemple (1) hi trobem un metge i la mare d'un pacient (la dona de Pau Vila) que es tracten mútuament de *vostè*. A la diferència de sexe s'hi afegeix

1 Pau Vila (1989). «*He viscut!*» *Converses amb Bru Rovira*. Barcelona: La Campana. En cada exemple destaco en negreta les paraules on s'expressa el tractament il·lustrat i n'indico la procedència (PV = Pau Vila), la pàgina i l'any en què van tenir lloc els fets evocats per l'autor. Quan em sembla necessari, subratllo la referència als participants, i introdueixo el context entre claudàtors i en cursiva al capdamunt de l'exemple.

l'estatus del primer. A l'exemple (2) el factor determinant sembla que és la diferència d'edat: Pau Vila tenia 93 anys. A l'exemple (3) la diferència d'edat (Teresa Rovira Comas tenia 20 anys) es combina amb la de sexe. A l'exemple (4), finalment, dos ciutadans truquen a l'Administració i s'adrecen al funcionari que els atén, Pau Vila.

(1) La meva dona tenia un cert temperament, i com que el metge no li curava l'Aureli, ella li va dir:

—Em **deixa** que li apliqui un remei? [...]

—**Miri** —li va dir el metge— **faci** el que **vulgui**, mentre no me'l **cremi**.

(PV 105, 1924)

(2) Al cap de tres dies l'especialista em ve a veure: «però **vostè** de quina fusta **està fet?**».

(PV 83, 1974)

(3) Sanahuja, el funcionari del Parlament [...] posa en mans de la meva filla [...] un paquet de passaports i papers, bo i dient-li:

—**Faci** el favor de tornar-ho als interessats.

(PV 142, 1939)²

(4) [*La matinada següent a la proclamació de la Segona República espanyola, a la Diputació —actual Palau de la Generalitat.*]

A les quatre de la nit, truca un forner de Sants. L'home estava ben esverat:

—**Escolti, escolti...** aquí tenim els carros del pa a punt per sortir i no ens els deixen treure perquè diuen que hi ha vaga general.

—No, home —li dic—. Què vaga general... el que hi ha és festa nacional!

[...] Em truquen des de Sant Andreu:

—**Escolti**, ens hem d'anar a casar a Montserrat i els trens no van. Què podem fer?

(PV 111, 1931)

Sobre el tractament de *vós*, Coromines diu:

Vós [...] és un tractament cordial i decorós alhora, que expressa cert respecte amistós, adequat entre persones d'igualtat perfecta pel que fa a la posició social, al sexe i àdhuc a l'edat; és propi sobretot per a correligionaris i per a companys

2 Antoni Rovira i Virgili (1976). *Els darrers dies de la Catalunya republicana*. Barcelona: Curial. Extret d'un fragment citat pels entrevistadors per comentar amb Pau Vila la fugida dels polítics i intel·lectuals catalans el gener del 1939.

en tots els ordres de la vida, si no hi ha gran diferència en aquells aspectes, també per a amics, àdhuc per a amics de cor, mentre la intimitat no predomini molt sobre el respecte recíproc, i especialment quan l'amistat no data dels anys molt juvenils.

A l'exemple (5) trobem el tractament de *vós* en una conversa entre amics. A l'exemple (6) es pot observar com, malgrat una diferència d'edat de 23 anys, Pau Vila i Joan Coromines es tractaven de *vós*; hi devia prevaldre, doncs, la igualtat en la posició social i probablement l'amistat: en el fragment Vila mostra admiració per Coromines.

- (5) ...em trobo al passar per l'Hospital un amic del Centre que em diu:
 —Escolteu, Vila, **vós** sembla que **voleu** fer de mestre.
 —Home, sí —li dic jo.
 —Que **voleu anar** a Badalona?
 —Prou.
 —Doncs ja **us** en donaré notícies perquè allà volen un mestre.
 (PV 36, 1902)

- (6) En Coromines aprendre de mi! Un dia li vaig preguntar:
 —Home! De què **vau aprendre**?
 I em contesta:
 —Quan vam anar a Sant Pere de Vilamajor i **vós fèieu** les enquestes a la gent perquè fossin ells qui ho diguessin de paraula viva.
 (PV 115, 197?)

La correspondència entre Mercè Rodoreda i Joan Sales permet il·lustrar els usos tradicionals de *vós* i *vostè* des d'una perspectiva complementària.³ Tret de la primera carta de resposta a Sales, en què el tracta de *vostè*, Rodoreda tracta de *vós* el seu editor des del començament (7); Sales, en canvi, els primers mesos alterna el tractament de *vostè* i el de *vós*, en diferents cartes i fins i tot alguna vegada en una mateixa carta (8).

- (7) Estimad amic:
Heu de perdonar-me que no **us** hagi contestat una mica més de pressa. La **vostra** carta...
 (Rodoreda a Sales, 07/06/1961)

3 Mercè Rodoreda i Joan Sales (2008). *Cartes completes* (1960-1983). Barcelona: Club Editor.

(8) Us enviaré galerades tal com **demaneu**.

Digui'm com vol que **li** enviï les 10.000 pts. que **li** deu el CLUB.

(Sales a Rodoreda, 01/12/1961)

Sales se n'adona pocs mesos després de l'inici de la correspondència (9), i temps més tard fa una reflexió que podem considerar metapragmàtica sobre l'ús d'aquestes dues formes de tractament a l'inici dels anys seixanta del segle XX: el retrocés de *vós* a favor de *vostè* ja ha començat (10).

(9) M'adono que tan aviat li dic de *vostè* com de *vós*.

(Sales a Rodoreda, 03/10/1961)

(10) No us estranyeu mai si en una carta us tracto de *vostè*. Probablement de viva veu diria «*vostè*» —perquè el *vós* s'acaba de perdre, «àdhuc» entre escriptors que ja eren darrerament els únics que l'usaven—. Quan us escric, si us dic de «*vós*» és per esma literària, si us dic de «*vostè*» és per esma del llenguatge parlat. No hi veieu mai cap altra significació.

(Sales a Rodoreda, 02/11/1962)

Ben aviat, però, Joan Sales opta pel tractament de *vós* d'una manera sistemàtica per adreçar-se a Mercè Rodoreda en la comunicació epistolar.

Finalment, sobre el tractament de *tu*, Joan Coromines afirma:

Tu és propi per a marit i muller, per a germans i altres parents pròxims, també per a amics molt íntims, sobretot els qui ho són des de la infància; és un tractament que exigeix una franquesa absoluta i sense reserves, sense això és una grosseria (no ho oblidéssim): no crec errar-me en assegurar que el tarannà català no és gens favorable a una gran extensió del tuteig, i que un tuteig precipitat o barroer ens resulta més nociu que facilitador en el progrés d'una amistat.

A l'exemple (11) Pau Vila evoca una conversa amb la seva dona, amb qui el tractament de *tu* és recíproc; i a (12), una altra amb el seu pare, que el tracta de *tu* a ell. A l'exemple (13) Vila s'adreça a una professional de l'educació gairebé cinquanta anys més jove que ell, i a (14), a un dels entrevistadors, també molt més joves que ell.

(11) [Amb seva dona.]

Obro el llum. «**Vols** alguna cosa?» «**Fes-me** una aigüeta i **dóna'm** una pastilla».

(PV 163, 1967)

(12) Amb la família hi visc fins que em caso, i, per cert, al pare la cosa li va caure molt malament: «Ara que **comences** a guanyar, **et cases**», em va dir.
(PV 42, 1903)

(13) —Per què ho **fas**, això? —li dic a la Marta Mata.
(PV 61, 197-)

(14) [*S'adreça a un dels entrevistadors.*]
—Al carrer, hi veieu normalment? Els semàfors, la gent...
—Em costa veure-ho amb claretat. És a dir, si **tu véns** de cara a mi, a contrallum, no detallo i no puc distingir la cara fins que **et tinc** a la vora.
(PV, 81, 1977)

Sembla que, en els dos últims exemples, és la diferència d'edat, no esmentada per Coromines, la que porta Pau Vila a tutejar els seus interlocutors. De fet, Coromines parla sempre de relacions socials en què el tractament utilitzat pels interlocutors és el mateix; no fa cap referència al fet que entre pares i fills, o avis i nets, o solters i casats, posem per cas, el tractament solia ser asimètric. Així es desprèn del fragment següent, extret del DCVB (s. v. *vós*):

Refr: —«Casa't, i et diran *vós*»: es diu per indicar irònicament que en casar-se s'adquireix una certa categoria... però també es troben molts inconvenients; la frase es funda en el fet que a Mallorca era usual tractar de tu els fadrins i de *vós* els casats.

Per concloure, Coromines fa les observacions següents:

Passar d'un tractament a l'altre no sempre és fàcil, sobretot entre gent que ja no és ben jove. Una regla de bona educació és deixar la iniciativa al de més edat i al més respectable.

L'únic factor que introdueix alguna complicació en aquestes regles, és el de la vida rural. Fora de ciutat regna una simplicitat en la manera de viure que és pròpia per afavorir el *vós* a despeses del *vostè*, i per això el *vós* en el camp és possible àdhuc entre sexes diferents o entre gent d'edat molt diferent, i allí s'usa *vostè* solament per part del qui es dirigeix a un superior o a un enemic o almenys un que insistim a mantenir a distància. D'aquest ús més freqüent en la ruralia ha sortit la idea errada dels qui creuen que *vós* és «ordinari».

D'aquest fragment se'n poden destacar dues idees: d'una banda, l'edat i la posició social com a variables que intervenen en el canvi de tractament; de

l'altra, la vinculació entre la reducció de l'ús del tractament de *vós* i una valoració negativa d'aquest tractament —s'entén que a les àrees urbanes.

La caracterització de Coromines mostra un sistema en què els factors principals a l'hora de triar una forma de tractament són de tipus social; és a dir, permanents o, com a mínim, duradors en el temps: edat, sexe, posició social, tipus de relació (d'amic a enemic), diferents relacions de parentiu i temps de relació. No recull, en canvi, factors de tipus situacional, que s'expliquen pel grau de formalitat que trobem en una situació comunicativa determinada.

En la mesura que puguin ser el reflex de l'ús tradicional en un context formal, pot ser significatiu observar quins usos es podien trobar en el Parlament de Catalunya durant la Segona República (1932-1938), cosa que ens permetrà comparar-los més avall amb els que s'hi poden trobar en el període actual (a partir del 1980) (§ 4). Les dades s'han extret de Nogué (2018a) i Nogué i Payrató (en procés d'avaluació).⁴

Dels tres graus que conformen el sistema tradicional de tractaments en català, el de *vós* és el que es fa servir amb més regularitat en els debats del ple. El fan servir tant els presidents de la Generalitat i del Parlament com els diputats dels diferents partits, tant per adreçar-se a un sol destinatari (15) com per adreçar-se a diversos (16).

(15) [*Josep Irla a Lluís Companys, 1938.*]

Honorable President de Catalunya: **Vós sabeu** bé que durant el temps de la guerra he ocupat, sense objecció de cap mena, els llocs que m'**haveu assenyalat**.

(16) [*El president Francesc Macià s'adreça a la cambra, 1932.*]

Honorables Diputats: La **vostra** presència ací, com a representants que **sou** del poble...

El tractament de *vós* alterna en aquest mateix període amb la fórmula (*la Vostra Senyoria*, que en procedeix i que, de fet, s'hi usa amb força més freqüència. El *Diari de Sessions* del Parlament el representa normalment per mitjà de l'abreviació *V. S.* en singular (17) i de *VV. SS.* en plural (18).

(17) [*Un diputat s'adreça al conseller primer, 1932.*]

Senyor Lluhí: en l'article 14.è de l'Estatut s'estableix [...] una cosa que també **ha reconegut V. S.**

⁴ Vegeu Payà (2021), en aquest mateix volum, una caracterització detallada dels usos dels diversos tractaments al Parlament Catalunya.

- (18) [*El conseller primer s'adreça als diputats de la Minoria, 1933.*]
El 12 d'abril les **VV. SS. es quedaven** a casa seva.

En el Parlament de Catalunya de la Segona República, el tractament de *vostè* només és usat molt esporàdicament, tant en singular (19) com en plural (20).

- (19) [*Un diputat s'adreça a un altre, 1933.*]
Coneix molts detalls **vostè**.

- (20) [*Un diputat de la majoria s'adreça als de la minoria, 1933.*]
Amb el vot en contra de **vostès**.

En termes quantitius, la proporció aproximada és de 40 ocurrences de *vós* i 200 de *vostra senyoria* per cada ocurrencia de *vostè*, en singular; i de 200 ocurrences de *vosaltres* (plural de *vós*) i 40 de *vostres senyories* per cada ocurrencia de *vostès*, en plural. El tractament de *tu* no hi és usat en absolut.

3. LES DADES DE ROBINSON (1980)

Joy L. Robinson (1980), a partir dels resultats d'unes enquestes que va dur a terme entre el 1973 i el 1975, constata que en aquell moment a la Catalunya del Nord ja no s'hi feia servir el tractament de *vostè* i que al País Valencià era el tractament de *vós* el que s'havia deixat d'utilitzar. En tots dos casos fa veure que el sistema de dos graus resultant (*tu* i *vós* a la Catalunya del Nord, i *tu* i *vostè* al País Valencià) coincideix amb el de la llengua amb què el català està en contacte en cada àrea: el francès i el castellà, respectivament. Una dècada més tard, Josep Lacreu confirma aquesta situació per al País Valencià (1990: 163-165).

Pel que fa als usos que troba a Catalunya, Robinson hi constata ja la inestabilitat del sistema de tres graus. Dels seus resultats se'n pot destacar la tendència a substituir el tractament de *vós* pel de *vostè* per adreçar-se als pares quan es fa servir una forma de tractament de respecte, i la tendència clara cap al tractament de *tu* en aquest mateix context entre les generacions més joves, sobretot a la ciutat de Barcelona.

Més en general, l'autora relaciona la tendència a substituir *vós* per *vostè* amb tres factors: (1) l'origen urbà d'aquesta última forma de tractament, (2) el fet que sigui una forma de prestigi i (3) la seva introducció «des de dalt», és a dir, des de «les famílies de més posició social»; Robinson recolza aquesta inter-

pretació en els estudis d'autors com Antoni M. Badia i Margarit, Francesc Vallverdú i Maria Jesús Buxó.

Entre els usos del tractament de *vós*, d'altra banda, en detecta un que anomena «*vós catalanista*», que «sorgeix de la polèmica entorn al possible origen castellà del *vostè*» i que es basa «en la idea prou generalitzada entre els intel·lectuals catalans que és el *vós* el tractament respectuós més genuïnament català» (1980: 635).

La coexistència dels tractaments de *vós* i de *vostè* per a uns mateixos usos (– intimitat, + *ingroup*),⁵ diu Robinson, desestabilitza el sistema; i a partir d'aquesta situació d'inestabilitat fa les previsions següents (1980: 631):

Un possible resultat d'aquesta situació fóra que el *vostè* continués guanyant terreny a costa del *vós*, tot substituint-lo en un nombre d'àmbits lingüístics cada vegada més elevat, i sobre una àrea geogràfica cada vegada més àmplia. D'altra banda, existeix també la possibilitat que el *vós* sigui reïnterpretat pels parlants, adquireixi un nou valor afectiu i prolongui així la seva vida productiva.

Robinson constata que és difícil fer previsions de futur: la tendència a l'expansió de l'ús de *vostè* des de les últimes dècades del segle XIX podria ser compensada, diu, per un augment de l'ús del tractament de *vós* amb l'ampliació dels àmbits d'ús del català; i en això l'encertava, almenys parcialment, com veurem tot seguit. El que difícilment podia preveure Robinson, tot i que ja ho va començar a intuir, és que l'extensió de l'ús del tractament de *tu* pogués arribar a ser tan àmplia com ho ha estat en les darreres dècades, com també veurem més avall.

4. ELS USOS A L'ADMINISTRACIÓ I AL PARLAMENT DE CATALUNYA

A partir de la segona meitat de la dècada dels anys setanta del segle XX, el català va recuperar alguns espais públics amb la represa de les institucions democràtiques en el territori pertanyent a l'Estat espanyol. Els usos a l'Administració local i autonòmica es van anar fixant durant els anys vuitanta, en què a Catalunya es van crear primer la Coordinadora de Llenguatge Administratiu (1981) i posteriorment la Comissió Assessora de Llenguatge Administratiu (CALA, 1986), que entre molts altres aspectes va establir criteris d'ús de les formes de

⁵ Robinson defineix l'*ingroup* com el «conjunt d'individus pels quals hom sent una solidaritat relativa, o una solidaritat sense intimitat» (1980: 628).

tractament tant en la comunicació interna de l'Administració com en la comunicació entre l'Administració i els ciutadans (Nogué 2010: 21; i Murtra 2010: 39). El *Manual de llenguatge administratiu* (Duarte, Alsina i Sibina 1991: 90), que va ser la referència bàsica de la formació que es va fer durant molts anys en aquest àmbit, sobretot des de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya, en referència al tractament que s'havia de fer servir per adreçar-se al destinatari va establir el següent:⁶

La 2ª persona del plural (*vós, us, vostre, etc.*) és el tractament normal en la documentació administrativa i el més tradicional en les relacions de respecte en català. Podem considerar que el tractament de «vós» indica una relació en què es combinen de manera equilibrada l'afecte i el respecte entre l'emissor i el destinatari de l'escrit. Aquest tractament s'ha acceptat d'una manera generalitzada en el llenguatge administratiu malgrat els inconvenients que presenta: una certa connotació arcaïtzant, les limitacions dialectals que té el seu ús i, per a aquells parlants que no l'usen en el llenguatge habitual, la incomoditat que crea l'ús de la forma de subjecte «vós» (enfrent de la comoditat amb què s'usen les altres formes d'aquest tractament —«us», «vostre/a/es», etc.— compartides amb el pronom «vosaltres»). Malgrat això, la decisió d'adoptar el «vós» com a forma general es va prendre pels avantatges que representava sobre el tractament de «vostè»: *a)* evita[r] les ambigüitats que es poden produir amb l'ús de «vostè» quan el redactor usa la 3ª persona per referir-se a si mateix, *b)* evita la necessitat de distingir entre homes i dones (p. ex. «saludar-vos» en lloc de «saludar-lo/la», *c)* no té el to distant i sever del tractament de «vostè», que no és el més adequat per a les relacions administratives, i *d)* es recupera el tractament tradicional en català per a aquest tipus de funcions.

Com es pot veure, el tractament de *vós* es va adoptar amb plena consciència dels inconvenients que podia tenir; va prevaldre, però, la creença que l'ús administratiu podria afavorir la revifalla de l'ús d'aquesta forma de tractament i que, al seu torn, podria tenir avantatges des del punt de vista discursiu, perquè el fet que es conjugui en segona persona impedeix que hi hagi marques de gènere en les formes en què el tractament de *vostè*, en tercera persona, ho fa necessari, i perquè evita ambigüitats amb altres formes que també estan en tercera persona.

Aquest criteri es van incloure posteriorment en altres publicacions de la mateixa Administració catalana, com ara la *Documentació jurídica i administrativa*

⁶ Aquest plantejament es va recollir en un primer moment a la revista *Llengua i Administració* 1 i 3 (Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1982).

(2002, dins la col·lecció *Criteris Lingüístics*, de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya), i també va ser adoptat per altres administracions i organismes, tot i que a vegades d'una manera més matisada.

Així, a la Universitat de Barcelona, per a la carta administrativa es va adoptar el tractament de *vós* dient que era «el més usual», però també s'hi va incloure el de *tu* per a casos de «gran amistat» i el de *vostè* per a casos de «relació distant» (DAU 1991: 52). La versió actualitzada i en línia d'aquest criteri adopta una posició més restrictiva i limita l'ús del tractament de *vostè* afegint-hi que «no és recomanable en l'àmbit de l'Administració universitària» (CUB).

El llibre d'estil de l'Ajuntament de Barcelona (1995), al seu torn, va establir: (1) que el «tractament administratiu general (per a càrrecs, dignitats i jerarquies) és el de *vós* (*us*)»; (2) que oralment «el tractament habitual és de *vostè* (*li, els*): per exemple, a les reunions formals de l'Ajuntament, del Parlament de Catalunya, etc.», i finalment, (3) que per «adreçar-se a ciutadans en general [...] s'usa el tractament de cortesia, que tant pot ser de *vostè* (*li*, plural *els*) com de *vós* (*us*, singular i plural)» (Solà (dir.) 1995: 115-116). És interessant observar com en aquest cas es fa una referència clara i diferenciada als usos orals (fins i tot més enllà de l'àmbit municipal), en què molt probablement devia semblar més difícil que en els escrits intentar establir el tractament de *vós* com a forma única o prioritària.

Més recentment, els *Criteris lingüístics* de la Generalitat Valenciana (2016: 103) distingeixen entre les referències a destinataris col·lectius (tractament de *vós*, i per tant de *vosaltres*) i individuals (tractament de *vostè*), i també deixa oberta la possibilitat del tuteig, en aquest cas atenent a l'edat del destinatari:

L'Administració ha de fer servir la segona persona del plural (*vós* o *vosaltres*) en la seua relació amb les altres persones o organismes quan la comunicació tinga un sentit col·lectiu o departamental, amb la qual cosa es guanya proximitat respecte a qui rep el missatge i s'eviten algunes marques de gènere. Aquesta opció comporta utilitzar les formes verbals de la segona persona del plural i els possessius corresponents.

[...] Si la comunicació no implica un grup desconegut de persones, sinó que es fa a persones individuals, tant si és per escrit com oralment, el tractament de *vosté* és el més natural i habitual, llevat que l'edat de la persona en una situació presencial faça convenient el tuteig.

El llibre d'estil del Govern de les Illes Balears (2019), al seu torn, estableix el tractament de *vós* com a preferent, i es refereix als avantatges i inconvenients que hem vist més amunt (Duarte, Alsina i Sibina 1991: 90). Sobre el tracta-

ment de *tu* afirma que «expressa la màxima proximitat i [...] només es pot usar en missatges electrònics i en texts protocol·laris, com ara la carta, quan l'emissor ho vulgui així expressament (*Em plau comunicar-te que*)» i «en determinats texts per a col·lectius molt específics, com ara els joves (*Vine i participa-hi!*)». I pel que fa al tractament de *vostè*, el limita «a alguns texts protocol·laris, com ara determinades cartes protocol·làries o diplomes (*li agraeix la seva contribució a, per la seva assistència a*)» (GOIB 2019: 47-48).

El fet que en contextos públics i formals el tractament de *vós* estigui força restringit a l'àmbit administratiu (i més rarament, al comercial), provoca sovint que es combini d'una manera involuntària dintre d'un mateix text amb el tractament de *vostè*, tant en contextos orals (21) com sobretot en contextos escrits (22) (Jané 2001: 34; Nogué 2005: 363; 2008: 227-228).⁷

(21) [*Missatge de benvinguda d'una empresa de telefonia quan es truca al servei d'atenció al client.*]

Si **voleu**_{vós} informació comercial, **premi**_{vostè} 1. Si **voleu**_{vós} parlar amb el servei tècnic, **premi**_{vostè} 2.

(22) a. [*Carta administrativa.*]

En la sessió celebrada el dia 22 de maig de 2001 [el Consell de Govern] va acordar el **seu** nomenament com a membre de l'esmentada Comissió.

[...]

Em plau remetre-**us**, en document adjunt, el **vostre** nomenament.

b. [*Panells informatius del metro de Barcelona.*]

CONTROLS DE BITLLETS PER A LA LLUITA CONTRA
EL FRAU. **FACILITEU** EL BITLLET SI US EL DEMANEN.
GRÀCIES

SI **ET TROBES** MALAMENT **DEMANA** AJUDA
UTILITZANT ELS INTÈRFONS DE L'ESTACIÓ

En els últims anys, la combinació de diferents formes de tractament s'ha estès al tractament de *tu*, sobretot en aplicacions informàtiques i altres comunicacions dutes a terme a internet (23).

(23) a. [*Notificació de la inscripció a un curs.*]

Imprimiu resguard de matrícula

Torna a l'inici

⁷ Sampedro Mella (2021), en aquest mateix volum, detecta un fenomen similar en el castellà.

- b. [*Menú d'inici de Google Accounts.*]
Inicia la sessió
Creeu un compte
- c. [*Notificació per correu electrònic.*]
 Et comuniquem que ja **pots** consultar la **teva** factura de l'aigua a la nostra Oficina en Xarxa.
 [...]
Rebeu una cordial salutació.

Aquest fenomen té a veure amb un fenomen més general: en els últims anys el tractament de *tu* ha començat a entrar a l'Administració pública i a les universitats, i ho ha fet en dos àmbits diferents, parcialment solapats: d'una banda, la comunicació adreçada als joves (24); i de l'altra, la publicitat institucional, sobretot a la televisió i a internet (25).

- (24) [*Web jove.cat de la Generalitat de Catalunya.*]
Vols conèixer les entitats juvenils que hi ha a Catalunya i implicar-**te** en la tasca d'alguna?
- (25) [*Eslògan genèric de les campanyes de la Generalitat de Catalunya.*]
 La Generalitat al **teu** costat

Tal com va recollir els primers anys el llibre d'estil de l'Ajuntament de Barcelona (Solà 1995), i més recentment el de la Generalitat Valenciana (2016), en les comunicacions orals de l'àmbit administratiu, i encara més del comercial, el tractament clarament predominant és el de *vostè*. Així es pot veure a les intervencions de polítics, alts càrrecs i ciutadans en actes públics de tota mena: conferències, taules rodones, presentacions, homenatges, premis, etc.

Als debats del Ple del Parlament de Catalunya, des de la represa de les institucions pròpies el 1980, tant el tractament de *vós* com el de *vostra senyoria* hi apareixen només a l'inici i d'una manera molt residual; el tractament de *vostè*, en canvi, hi predomina d'una manera clara, tant en singular (26) com en plural (27) (Nogué 2018a; Nogué i Payrató, en procés d'avaluació).

- (26) a. [*Alicia Sánchez Camacho, diputada del Partit Popular, 2013.*]
Vostè, senyor president, **ha vingut** a aquest debat a donar comptes de la **seva** acció de govern.

b. [Anna Gabriel, diputada de la CUP, 2016.]

[...] votar aquesta confiança que avui votarem no **els** dóna a **vostès** carta blanca [...].

Com **vostè sap**, com tothom sap, [...] la confiança no és unidireccional, sinó que és d'anada i tornada.

(27) [Pasqual Maragall, president de la Generalitat, 2005.]

Perquè **vostès** no **han sentit** a parlar, segurament, de les reaccions —o sí— que això ha provocat a Salamanca. (*Remor de veus.*) No n'**han sentit** a parlar. Molt bé. Doncs ja m'hagués agradat veure alguns de nosaltres —no dic de **vostès**, dic de nosaltres— portant la negociació d'aquest tema.

El tractament de *tu* només hi apareix en fragments de discurs reportat directe (28). És interessant observar, però, que en plural, *vosaltres*, en els últims anys el tractament de *tu* també s'hi pot trobar esporàdicament per adreçar-se al conjunt dels diputats (29).

(28) [Jordi Pujol, president de la Generalitat, 1980.]

Si ens ve algú i ens diu: «Oh, és que **tu havies** d'haver resolt tot això».

(29) [Oriol Junqueras, diputat d'Esquerra Republicana, 2013.]

[...] espero que em **permeteu** fer-hi alguna referència.

5. LA COMUNICACIÓ COMERCIAL I LA PUBLICITAT

En la comunicació comercial, en què no hi ha criteris d'estil unificats, el tractament de *vostè* és l'opció preferida en els contextos formals. Així ho han fet durant tots aquests anys, per exemple, entitats bancàries amb tanta presència en tot el territori catalanoparlant de l'Estat espanyol com CaixaBank (abans La Caixa) (30).

(30) [Document comercial escrit.]

CaixaBank SA analitzarà la **seva** sol·licitud.

De fet, el *Manual de documents per a l'empresa* de la Generalitat de Catalunya (2018) adduïa diversos dels factors que hem anat veient fins ara, però no imposava el tractament de *vós* a les empreses, sinó que es limitava a recomanar-lo per davant del tractament de *vostè*.⁸

⁸ Aquest manual, publicat en línia, no era consultable per internet en el moment d'editar aquest text.

...qui rep el text: tot i que no hi ha cap regla única referent a això, és preferible usar la forma *vós*, que és més genuïna del llenguatge administratiu català i que, a més, elimina la possibilitat de discriminar el lector per raó del seu sexe, a la forma *vostè*, més pròpia del castellà i que no evita la discriminació.

En la publicitat, en canvi, hi ha hagut una evolució: l'alternança entre el tractament de *vostè* i el de *tu* en els anuncis per adreçar-se al receptor va donant pas cada vegada més a la preferència pel tractament de *tu*. Roig (2017), en una mostra de 86 anuncis de ràdio, televisió i premsa (anys 2016 i 2017) que no eren traduïts d'altres llengües, no en va trobar cap en què es fessin servir els tractaments de *vós* o de *vostè*; l'únic tractament utilitzat era el de *tu*. I en el buidatge d'una mostra aleatòria d'edicions en paper del diari *Ara* (anys 2011-18), només hi hem trobat un anunci amb el tractament de *vostè*, traduït del castellà (31), al costat d'un bon nombre d'anuncis en què es fa servir el tractament de *tu* (32).

(31) [*Grupassa*.]

Ell té molt més del que **vostè** pot veure a simple vista per vendre el **seu** pis al millor preu.

(32) a. [*CaixaBank*.]

Posa el cercador d'oficines al **teu** mòbil. **Baixa't** l'aplicació.

b. [*Diari Ara*.]

Subscriu-**te** a l'actualitat. Subscriu-**te** a l'ARA.

De fet, en els últims anys, a internet la mateixa Generalitat de Catalunya ha incorporat el tractament de *tu* per als missatges adreçats a tota la ciutadania que tenen un component publicitari, com ara la invitació a unes jornades de portes obertes (33), en contraposició amb els usos més institucionals, on conserva el tractament de *vós* (34).

(33) Portes obertes. Palau de la Generalitat (11-20 h)

Vols passejar-te pel Pati dels Tarongers?

(34) [*Web de parla.cat*]

Heu oblidat la contrasenya?

Probablement, en exemples com el de (34) el sincretisme entre *vós* i *vosaltres* quan no apareix el pronom tònic afavoreix el manteniment del tractament

de *vós*, i també provoca que molts els interpretin com un plural de *tu* més que no pas com un *vós* singular.

6. ELS TRACTAMENTS A LA NOVA GRAMÀTICA NORMATIVA

La GIEC, la nova gramàtica normativa, a més de descriure les formes de tractament des d'un punt de vista gramatical,⁹ també les caracteritza des del punt de vista de l'ús. Per fer-ho, parteix del plantejament de Joan Coromines; però, d'una banda, hi afegeix alguns dels canvis que han tingut lloc en les darreres dècades, i de l'altra, hi incorpora els usos asimètrics dels diferents tractaments i els que tenen a veure amb factors de tipus funcional.

Així, sobre el tractament de *vostè* diu (GIEC 2016: § 8.2.2):

L'ús d'aquestes formes de cortesia s'associa a l'expressió de la distància social entre els interlocutors i la formalitat de l'acte de parla: s'utilitza bàsicament entre persones que no tenen una clara relació d'amistat o familiaritat, o en situacions en què es prescindeix d'aquesta relació (entrevistes en mitjans de comunicació i parlaments dels locutors a l'audiència, escrits o allocucions formals d'una empresa o entitat, relació epistolar, relació entre polítics i ciutadans, etc.). Aquest tractament de vegades és asimètric; per exemple, quan una persona més jove l'usa amb familiars o persones més grans en certs indrets o ambients. En aquests casos, però, s'empra també el tractament de *tu*, que darrerament ha adquirit una extensió considerable a causa del caràcter més informal que es tendeix a adoptar en les relacions.

Com es pot veure, a més de la «distància social», la GIEC ha incorporat, com a factor funcional, «la formalitat de l'acte de parla»; a més de les relacions interpersonals, parla de les situacions comunicatives; introdueix la diferència d'edat com a factor que es relaciona amb l'ús asimètric d'aquest tractament; i finalment, recull l'avenç recent del tractament de *tu* en alguns d'aquests contextos.

Pel que fa al tractament de *vós*, la nova gramàtica normativa incorpora tant la caracterització de Coromines com el retrocés posterior i l'ús en l'àmbit administratiu que ja hem vist (GIEC 2016: § 8.2.2):

⁹ Des del punt de vista sintàctic, és especialment rellevant la caracterització i la valoració normativa que es fa de l'aparició dels pronoms tòncics, *vostè* i *vostès*, en posició de subjecte, tant en oracions declaratives com en oracions interrogatives i imperatives (GIEC 2016: 18.3.1a). Vegeu-ne un resum a Nogué (2018b: 65-66).

Tradicionalment, el tractament de *vós* reflecteix respecte cordial i amistós i s'usa sobretot per a adreçar-se a persones d'edat. En l'ús col·loquial, tanmateix, ha experimentat un retrocés important, especialment a les àrees urbanes, en favor del tractament de *vostè*. No ha passat el mateix en el llenguatge jurídic i administratiu, en què és habitual l'ús d'aquestes formes de cortesia, incloent-hi també el de la segona persona del plural sense el pronom *vós* explícit. Aquestes formes s'associen a un grau de distanciament menor al del tractament de *vostè* [...]. Aquest tractament es troba també, per tradició, aplicat a la divinitat i a altres figures religioses.

En relació amb aquests dos tractaments, la GIEC fa una observació que resulta sorprenent (GIEC 2016: § 18.3.1a):

En els casos en què la simple elisió del subjecte pogués causar ambigüïtat, el tractament de *vós* o simplement un plural podrien ser una solució (*Sou aquí; Anireu a votar?*).

Una recomanació d'aquesta mena podria ser útil en algun cas en què un text està format per una sola oració, com potser, alguna vegada (no pas sempre), en el primer dels dos exemples que es donen (*sou aquí*); en la majoria de contextos, però, la tria d'un tractament va més enllà de l'àmbit estrictament oracional, i per aquest motiu l'opció de canviar de *vostè* a *vós* en una oració concreta no és viable.

D'altra banda, no deixa de ser sorprenent que la GIEC caracteritzi el tractament de *vós* i el de *vostè* però només faci referència al tractament de *tu* en relació amb l'expansió que ha sofert en els últims temps, com hem vist. Justament aquesta expansió recent fa que el que n'havia dit Joan Coromines s'hagi de replantejar força: actualment, com a mínim a les àrees urbanes, el tractament de *tu* s'ha convertit en el més habitual en la majoria de relacions socials i de contextos comunicatius. Tret de les persones de més edat, i potser d'algun cas relacionat amb l'estatus social (metges, advocats, alguns càrrecs polítics...), no cal un alt grau d'intimitat ni de coneixença mútua perquè el tractament triat per defecte sigui molt sovint el de *tu*. Sense haver de demanar permís per fer-ho, a més.

L'exemple (35), un acudit gràfic publicat al *Diari de Tarragona* l'11 de setembre del 2018, ho il·lustra amb un net que tracta de *tu* la seva padrina, un cas que hauria estat difícil de trobar només cinquanta anys enrere.

(35)

7. PER ACABAR

En aquest text hem presentat d'una manera panoràmica la distribució del sistema de tractaments del català, tant des del punt de vista geogràfic com social i funcional. És evident, però, que calen més estudis, basats en corpus i en enquestes d'ús, que permetin saber amb molta més precisió, posem per cas, quina és l'extensió del tractament de *tu* a les àrees urbanes, també en relació amb fenòmens similars que trobem a les llengües del nostre entorn cultural; en quina mesura el català ha anat més enllà que aquestes altres llengües en l'ús del tractament de *tu*.¹⁰ D'altra banda, més en general, hi ha diversos indicis que fan pensar que el sistema de tres graus del català és ara mateix altament inestable i està en un procés accelerat de canvi.

Diversos autors han observat que actualment, de fet des de ja fa uns anys, els joves perceben el tractament de *vós* com a més formal que el de *vostè*. Així, Lacreu considera, referint-se al valencià, que «el tractament de *vós* provoca, en la gran majoria dels interlocutors, un distanciament superior al que suscita el de *vostè*» (1990: § XIV.5.1) i Bassols que «el *vós* es percep ara com a exageradament educat, adequat per a persones que tenen un rang guanyat pel prestigi o per l'edat» (2001: § 6.5). Nogué (2005: 362; 2008: 227), al seu torn,

¹⁰ Ribas (2019) mostra com s'ha mantingut el sistema tradicional de tractaments, amb alguns reajustos, a Sant Miquel de Balansat, un poble de l'illa d'Eivissa relativament allunyat dels nuclis urbans i turístics.

considera que aquestes valoracions «probablement són sobretot certes en relació amb les generacions més joves, almenys a Catalunya»; també cal tenir en compte que aquestes generacions joves es van fent grans i que els seus usos i percepcions cada vegada es corresponen més als de la població adulta. Sigui com sigui, en la mesura que aquesta percepció, probablement atribuïble en part a l'ús del tractament de *vós* a l'Administració i a l'absència d'altres contextos d'ús a les àrees urbanes, sigui certa, estem davant d'una distribució d'usos entre el tractament de *vós* i el de *vostè* que no és fàcil preveure com evolucionarà. A això s'hi afegeix que, molt probablement, l'extensió d'usos del tractament de *tu* fa innecessari tenir dues formes de tractament més, que es disputen els pocs espais d'expressió de la distància social i de la formalitat que els deixa el tractament de *tu*.

Es fa difícil preveure quina serà l'evolució d'aquest sistema en el futur. Les tendències actuals permeten plantejar, com a hipòtesis: (1) que l'expansió del tractament de *tu* no s'aturarà; (2) que en els contextos formals, sobretot orals, el tractament de *vostè* es mantindrà, amb més o menys dificultats; i finalment, (3) que el tractament de *vosaltres*, com a plural de *tu*, podria ocupar, almenys parcialment, l'espai del tractament de *vostès*, en plural. La recerca que es pugui fer en aquest àmbit en el futur pròxim permetrà anar-ho aclarint.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BASSOLS, Margarida (2001). *Les claus de la pragmàtica*. Vic: Eumo.
- COROMINES, Joan (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, 1983 (3a ed.).
- CUB = «Carta. Tractament personal» [en línia]. Dins: *Criteris de la Universitat de Barcelona (CUB). Llibre d'estil*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Serveis Lingüístics. <<http://criteris.ample24.cat/criteri.php?id=490>> [Consulta: 12 febrer 2020].
- DAU = SERVEI DE LLENGUA CATALANA (1991). *Documents administratius universitaris*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Documentació jurídica i administrativa* (2002). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Col·lecció Criteris Lingüístics 5.
- DUARTE, Carles, Àlex ALSINA i Segimon SIBINA (1991). *Manual de llenguatge administratiu*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.
- GENERALITAT VALENCIANA (2016). *Criteris lingüístics de l'Administració de la Generalitat*. València: Generalitat Valenciana.
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- GOIB = GOVERN DE LES ILLES BALEARS (2019). *Llibre d'estil*. Palma: Govern de les Illes Balears.
- JANÉ, Albert (2001). «Els quatre tractaments del català». *Llengua Nacional* 35, 33-35.
- LACREU, Josep (1990). *Manual d'ús de l'estàndard oral*. València: Universitat de València. Institut de Filologia Valenciana.
- Manual de documents per a l'empresa*. Lloc web. Barcelona: Generalitat de Catalunya. [Consulta: 18 setembre 2018].
- MURTRA, Pilar (2010). «L'assessorament lingüístic a l'Administració catalana». Dins: NOGUÉ, BLADAS i PAYRATÓ (ed.), 37-52.
- NOGUÉ, Neus (2005). *Dixi de persona i marcs participatius en català*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana.
- NOGUÉ, Neus (2008). *La dixi de persona en català*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- NOGUÉ, Neus (2010). «L'assessorament lingüístic: panoràmica i estat de la qüestió». Dins: NOGUÉ, BLADAS i PAYRATÓ (ed.), 17-36.
- NOGUÉ, Neus (2018a). «L'evolució de la referència als participants en el debat parlamentari en català (1932-2013)». *Quaderns de Filologia: Estudis Lingüístics* XXIII, 283-307 (DOI: 10.7203/qf.23.13532).
- NOGUÉ, Neus (2018b). *La nova normativa a la butxaca. L'Ortografia catalana i la Gramàtica de la llengua catalana: principals novetats*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019 (3a ed.).
- NOGUÉ, Neus, Òscar BLADAS i Lluís PAYRATÓ (ed.) (2010). *L'assessorament lingüístic: funcions i criteris*. Barcelona: PPU.
- NOGUÉ, Neus, i Lluís PAYRATÓ (en procés d'avaluació). «The evolution of participant reference and politeness in Catalan parliamentary debate (1932-2020)».
- RIBAS, Maria (2019). «*I vós què en pensau?*». *Els tractaments de cortesia a Sant Miquel (Eivissa)*. Treball final de màster. Barcelona/Bellaterra: Universitat de Barcelona / Universitat Autònoma de Barcelona.
- ROBINSON, Joy L. (1980). «Sociolingüística i variació semàntica: els tractaments en català». Dins: Jordi BURGUERA i Josep MASSOT i MUNTANER (coord.). *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 619-638.
- ROIG, Laia (2017). *Els tractaments tu, vós i vostè en els anuncis publicitaris*. Treball final de màster. Barcelona/Bellaterra: Universitat de Barcelona / Universitat Autònoma de Barcelona.
- SOLÀ, Joan (dir.) (1995). *Llibre d'estil de l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Presente y pasado: las formas de tratamiento del castellano en la investigación lingüística

María Sampedro Mella¹

Universidade de Santiago de Compostela

1. INTRODUCCIÓN: EL ESTUDIO DE LAS FORMAS DE TRATAMIENTO

La NGLE (RAE 2009: 1250) define las formas de tratamiento como «las variantes pronominales que se eligen para dirigirse a alguien en función de la relación social que existe entre el emisor y el receptor». Cuentan, por tanto, con un valor relacional, al reflejar el tipo de relación existente entre dos sujetos, y también deíctico, puesto que vinculan el texto con la realidad extralingüística.

La finalidad con la que se emplea esta tipología de recursos lingüísticos en el habla es, en palabras de Keshavarz (2001: 102), «to attract their attention [of the recipients] or for referring to them in the course of a conversation». Además, a través del análisis en su contexto, podemos disponer de información sobre el perfil social y la relación que existe entre los participantes.

Las formas de tratamiento han sido estudiadas desde áreas y perspectivas diversas, tanto en su enfoque teórico como metodológico. Las disciplinas que han encabezado las investigaciones empíricas sobre los tratamientos han sido la pragmática y la sociolingüística, a partir de los años sesenta y setenta del pasado siglo, con el desarrollo de las disciplinas vinculadas a la lingüística de la comunicación. Asimismo, en el intento de proceder a la observación del uso de estas formas en su contexto más natural, se ha recurrido a diferentes métodos y metodologías de análisis.

Con el fin de conocer mejor el panorama teórico de los tratamientos del español, dedicaremos los siguientes subapartados a la revisión de los postulados que han servido para configurar su descripción teórica (1.1) y metodológica (1.2) en las investigaciones disponibles.

¹ Este trabajo forma parte del proyecto *Comunicación y adecuación pragmlingüística: cortesía, actos de habla y deixis social* (ED481B 2018/036), para el que cuento con una beca posdoctoral de la Xunta de Galicia.

1.1. Aproximaciones teóricas en el estudio de las formas de tratamiento

1.1.1. Las formas de tratamiento desde la pragmática

Dentro de la pragmática, interesa destacar dos áreas directamente relacionadas con el estudio de las formas de tratamiento: la cortesía verbal y la deixis social. La cortesía verbal es el «conjunto de normas sociales establecidas por cada sociedad, que regulan el comportamiento adecuado de sus miembros, prohibiendo algunas formas de conducta y favoreciendo otras» (Escandell 2006: 136 [1996]). En lo que respecta a las formas de tratamiento:

[...] en los estudios pragmáticos, que asumen la cortesía como norma social, se parte de que el uso de las formas de trato o deícticos sociales no responde a la selección individual del hablante, sino a una imposición social y depende de dos tipos de propiedades: (1) propiedades macrosociales, que comprenden tanto las características adscritas (edad, género, posición familiar) como las adquiridas socialmente (rango, título, posición social) y (2) actuación individual (Rodríguez Mendoza 2003: 15).

Una segunda vertiente de los estudios dedicados a la cortesía, más metafórica, surge de la aproximación al estudio del comportamiento humano, a partir de la noción de «imagen» (*face*) introducida por Goffman (1967) y ampliada años después por Brown y Levinson (1987). Se parte, así, de que cada individuo posee una imagen que necesita ser protegida y valorada, del mismo modo que el emisor tiene que salvaguardar y complacer la de los demás interlocutores.

En este marco, las estrategias de cortesía están encaminadas, por un lado, a la protección de la propia imagen y la de los demás (*cortesía negativa*), y, por otro, a la satisfacción de los deseos de imagen de ambos participantes, emisor y receptor (*cortesía positiva*). De esta manera, el uso del tuteo recíproco se considera, *a priori*, junto con otros recursos lingüísticos de proximidad, una forma de cortesía positiva, mientras que el empleo de *usted* constituye una estrategia de cortesía negativa.

En lo que respecta a la deixis, además de los tres tipos distinguidos originalmente por Bühler —temporal, espacial y personal—, Fillmore (1975) y Levinson (1983), entre otros, añaden a esta nómina la «deixis social». Esta nueva tipología se ocupa del análisis de la relación que se establece entre los participantes en la comunicación a través de la selección de ciertas variantes lingüísticas, tales como el grado de respeto o intimidad, el posible distanciamiento, etc. (Fillmore 1975: 40).

Como recoge Nogué Serrano (2008: 45 y ss.), autores como Lyons (1983, 1995) y Anderson y Keenan (1985), entre otros, aceptaron explícita o implícitamente este nuevo componente. Sin embargo, otros investigadores rechazaron esta propuesta al considerar que traspasa los límites de la deixis (Kerbrat-Orecchioni 1980):

En definitiva, tots aquests autors, d'una manera més o menys explícita, posen en dubte que el contrast entre *tu* i *vostè* [...] s'expliqui en termes de diferents tipus de referència dítica; creuen, en canvi, que el que els diferencia és un tret semàntic que permet relacionar-los, d'una manera no dítica, amb el rol social que estableix l'enunciador amb l'enunciatari i amb altres persones, d'acord amb uns patrons (Nogué Serrano 2008: 46).

1.1.2. Las formas de tratamiento desde la sociolingüística

La publicación en 1960 de «The pronouns of power and solidarity», de Brown y Gilman, despertó el interés hacia el estudio de las formas de tratamiento en diferentes lenguas, a partir de un enfoque sociolingüístico. En este artículo seminal, Brown y Gilman postularon una teoría pionera sobre las relaciones humanas, fundamentada en una doble dimensión reguladora del trato social: el «poder» y la «solidaridad».

Mientras el poder es «a relationship between at least two persons, and it is nonreciprocal in the sense that both cannot have power in the same area of behavior» (Brown y Gilman 1960: 258), la solidaridad se relaciona con la proximidad entre interactuantes, basada en sus características comunes, así como en el grado de conocimiento mutuo, la cercanía, la relación afectiva, etc. «Solidarity is the name we give to the general relationship and solidarity is symmetrical» (Brown y Gilman 1960: 258). Por consiguiente, una relación que se fundamenta en términos horizontales o de solidaridad se expresará a través del tuteo recíproco, frente a las verticales, o de asimetría: «the power semantic is similarity non-reciprocal; the superior says T and receives V» (Brown y Gilman 1960: 255).

Si se considera que la selección de las formas de tratamiento se articula en torno al eje del poder y la solidaridad, interesa dilucidar qué factores determinan el tipo de relación existente entre los participantes². Para ello, los estudios

2 Según estos autores, las diferencias de poder surgen a partir de ciertas diferenciaciones de carácter físico y social: la fuerza física, la riqueza, la edad o el sexo; también por el papel institucionalizado en la iglesia, en el estado, en la armada o en la familia (Brown y Gilman 1960: 258). Como advierte Me-

de esta corriente se han fundamentado en la denominada «teoría de la variación» o sociolingüística variacionista, cuyo máximo exponente es William Labov (1972a, 1972b, 1996 [1994]). Este autor supera la mera descripción de la lengua para adentrarse en dilucidar los factores internos y externos que intervienen en la variación y en el consecuente cambio lingüístico, y aquellos que favorecen su expansión.

A partir del análisis de la interacción, se examina la correlación entre la variación estilística y los factores sociales de los participantes, como la edad, el sexo, el nivel de estudios, el nivel sociocultural, etc. Moreno Fernández (1998: 91 y ss.) considera estas variables como «niveles o sociolectos diferentes», necesarias para el estudio del lenguaje, ya que «no es posible entender bien la variación estilística si se prescinde de la variación sociolingüística». El mismo autor señala que «al analizar cuantitativamente las frecuencias de uso de ciertos rasgos lingüísticos en un estilo, se observa a menudo que coinciden con las habituales en un determinado grupo social» (Moreno Fernández 1998: 94).

Las investigaciones de Labov han abierto el camino al desarrollo de la corriente variacionista, que han seguido numerosos investigadores. En efecto, en la aproximación teórica y experimental de los estudios sobre las formas de tratamiento, esta ha sido la perspectiva a la que se ha recurrido de manera más habitual (Blas Arroyo 1998: 167; Kerbrat-Orecchioni 2010):

«la plupart des études antérieures sur les formes d'adresse adoptent une approche sociolinguistique : il s'agit surtout d'établir des corrélations (représentables à l'aide de diagrammes, entre les formes observées et les facteurs externes qui déterminent leur choix (âge, statut, sexe des interlocuteurs, etc.))» (Kerbrat-Orecchioni 2010: 15-16).

1.2. Métodos y fuentes de datos empleadas

Las investigaciones dedicadas a las formas de tratamiento del español, a partir del análisis de muestras concretas, se fundamentan, en su mayoría, en tres únicos métodos de procesamiento de los datos: el experimental, mediante la realización de encuestas específicas; el naturalista, centrado en la observación de muestras lingüísticas preexistentes (corpus, obras literarias, periodísticas,

dina López (1990: 632-633), no hay que olvidar la fecha de publicación de este artículo y que entonces el poder prevalecía en gran parte de las relaciones del pasado, al contrario que en la actualidad.

programas televisivos, etc.), y el etnográfico, consistente en «el estudio directo de personas o grupos durante un cierto período, utilizando la observación participante o las entrevistas para conocer su comportamiento social» (Murillo y Martínez 2010: 4).

De los tres métodos expuestos, la inmensa mayoría de los estudios sobre los tratamientos en el español están basados en el experimental. Muestra de ello son, por ejemplo, las investigaciones llevadas a cabo por Fox (1969), Borrego et al. (1978), Alba de Diego y Sánchez Lobato (1980), Aguado Candanedo (1981), Moreno Fernández (1986), Molina Martos (1993, 2002), Delgado Rodríguez (2002), Pedroviejo-Esteruelas (2006), Sanromán (2006), Montero Curiel (2011) y Osváth (2015). Estos trabajos tienen en común, además del empleo de este método, la realización de una encuesta específica por escrito con preguntas directas acerca del uso de las formas de tratamiento sobre la que se asienta el estudio posterior.

En lo relativo a la perspectiva naturalista, existe una amplia variedad de trabajos que recurre a la descripción de los tratamientos a través del análisis de diferentes fuentes de datos. Así, por ejemplo, los estudios realizados por Gelabert-Desnoyer (2009) analizan el tratamiento en los discursos políticos; Aijón Oliva (2009) y Hickey y Vázquez Horta (1990), en la publicidad; Pedroviejo-Esteruelas (2003), en dos obras literarias teatrales, y León-Castro Gómez (2013), en la revisión de algunos corpus de español conversacional de las variedades castellana, andaluza y otras de Hispanoamérica.

Por último, el método etnográfico es el menos empleado en el estudio sobre las formas de tratamiento, debido posiblemente a las dificultades para la obtención de datos que comprende. Este método se ha utilizado en los estudios de Blas Arroyo de los años noventa y en González Lloret (2008). El primer autor (Blas Arroyo 1994, 1995, 1998) observa los tratamientos utilizados con él mismo (varón, 35 años) y con una mujer de la misma edad, en diversos intercambios comunicativos: en las relaciones alumno-profesor, en las relaciones jerárquicas en el trabajo, en contextos transaccionales, etc. González Lloret (2008), por su parte, examina la comunicación directa e indirecta multimodal, mediante el soporte digital —chats, videoconferencias, foros, correos electrónicos, etc.— entre hablantes nativos de español estudiantes de inglés L2 y hablantes nativos de inglés que aprendían español.

A la vista de estos datos, podemos comprobar que la mayor parte de las investigaciones sobre las formas de tratamiento en español han seguido el método experimental —lo que puede obedecer a que fue el escogido por Brown y Gilman (1960)—, y habrá que esperar hasta los años noventa para encontrar los primeros trabajos naturalistas o etnográficos.

El método experimental ofrece grandes ventajas, como la obtención inmediata de un gran número de muestras homogéneas, si bien, frente a los otros, conlleva la pérdida de espontaneidad en los datos recabados y la falta de un contexto natural o real de uso. Veamos un ejemplo de estos cuestionarios, tomado del *Proyecto para el Estudio Sociolingüístico del Español de España y América* (PRESEEA 2012)³:

- ¿Utiliza las formas de tratamiento: Tú, usted, sumercé, vos...?
- ¿A qué personas tutea o trata de Usted?
- ¿Trata de manera diferente a las personas si son hombres o mujeres?
- ¿Varía su tratamiento de acuerdo con la edad de las personas, ¿si son niños, por ejemplo?, ¿y si son de su edad?, ¿y si son mayores?
- ¿Y en cuanto al estrato social, cuando habla con una persona de un estrato bajo o alto?

Esta manera de plantear las encuestas de modo directo conlleva un problema esencial: la autoobservación; los hablantes no siempre son conscientes de la forma de tratamiento que utilizan en su realidad cotidiana, por lo que sus respuestas pueden verse condicionadas por su falta de atención y conocimiento (Ghezzi y Sampedro Mella 2015: 66). En palabras de Coveney (2010: 132):

Researchers using questionnaires, written or oral, have made the generally reasonable assumption that informants are able to report accurately on their own T/V usage with actual interlocutors. What is more open to doubt is whether informants can always report accurately on other people's usage, or on hypothetical situations.

Estos cuestionarios con preguntas directas están, además, muy limitados a un solo factor, ya que no se contempla la posibilidad de que un hablante pueda tratar de diferente manera a distintas personas (v.g. «mayores») en la misma situación. Además, algunas preguntas, como diferencian el trato entre hombres y mujeres o entre el estrato alto frente al bajo, plantean conflictos sociales, como la diferencia de sexos o de clases, por lo que pueden obtener respuestas confusas o insinceras por parte del encuestado, equivalentes a prototipos.

Por lo tanto, este tipo de encuesta con preguntas directas sobre el uso basadas en la propia conducta lingüística no parece demasiado preciso para el

3 Vid., para más información, <http://preseea.linguas.net/>.

análisis de la utilización real de estas formas. Con todo, como hemos visto, es la herramienta empleada con mayor profusión para su estudio en el español.

2. LAS FORMAS DE TRATAMIENTO EN EL ESPAÑOL

Existe una vasta bibliografía sobre las formas de tratamiento del español en sus distintas variedades diatópicas y diacrónicas. En efecto, en 2006 el profesor Mauro Fernández publicó un listado de estudios sobre estas formas compuesto por 765 entradas. Once años después actualizó dicho recuento con más del doble (Fernández y Gerhalter 2017). Sin embargo, el número de publicaciones basadas en investigaciones empíricas es muy reducido, lo que acarrea una falta de datos precisos para conocer el funcionamiento real y efectivo de estas formas en el español.

Por otro lado, es un hecho que el español posee actualmente varios modelos lingüísticos o estándares⁴. La dispersión de la lengua española en un territorio tan amplio y sociolingüísticamente complejo conlleva que no estemos ante un sistema de tratamiento único común a la lengua, sino ante cuatro sistemas gramaticalmente diferenciados en las distintas variedades diatópicas del español (Fernández 2003: 7 y ss.)⁵:

- Sistema I: el del español castellano, con un paradigma de cuatro formas (*tú, usted, vosotros, ustedes*).
- Sistema II: el de la parte occidental de Andalucía, Canarias, Santo Domingo, Puerto Rico, Cuba, México y centro-norte de Perú, con tres formas (*tú, usted, ustedes*).
- Sistema III: el de la América voseante (Argentina y Paraguay), con tres formas (*vos, usted, ustedes*).
- Sistema IV: el del «voseo mixto» (parte de Venezuela, Colombia, Uruguay, Chile, etc.), con tres formas (*tú/vos, usted, ustedes*).

Bertolotti (2015), incluso, considera otros dos grupos pronominales, con lo cual la lengua española tendría seis sistemas gramaticales distintos, lo que li-

4 Moreno Fernández (2000, 2010) postula la existencia de ocho normas implícitas de referencia en el conjunto de la hispanofonía, tres de ellas en España y cinco en Hispanoamérica: español castellano, español andaluz y español canario; español caribeño, español mexicano y centroamericano, español andino, español del Río de la Plata y el Chaco, y español chileno.

5 Fontanella de Weinberg (1999: 1401-1408) establece una clasificación equivalente, si bien invierte el orden de los sistemas III y IV.

mita la posibilidad de llevar a cabo un estudio extensivo sobre el uso de las formas de tratamiento en el conjunto hispanófono. Este fenómeno es característico del español, ya que no ocurre en otras lenguas como el francés, el portugués o el inglés, que, si bien abarcan distintos territorios con las consecuentes variaciones estilísticas, no presentan una diferencia gramaticalmente consolidada en la expresión del tratamiento.

La razón de esta variación obedece a causas de índole histórica y a la evolución diacrónica de la propia lengua, en la que se puede observar cómo las modificaciones en el uso han llegado a alterar la norma en los distintos estadios del español, hasta constituir varios sistemas. Así, cabe recordar que estamos ante un asunto vinculado al uso lingüístico, es decir, variable y con tendencia al cambio. Por esta razón, los factores que se tienen en cuenta para la elección de las formas de trato varían entre una diatopía y otra —incluso dentro de una misma— y no existe un pleno consenso bibliográfico sobre ellos.

En la actualidad, el proceso evolutivo de las formas de tratamiento sigue plenamente vigente. En efecto, desde las primeras investigaciones de los años setenta del pasado siglo hasta la actualidad se ha venido constatando un descenso del uso de la forma *usted* en numerosas variedades del español, en especial en el español castellano (*vid.* 3.3), que no supone un fenómeno novedoso o reciente en la lengua, sino la consecuencia de un cambio en marcha que se remonta al latín.

Por lo tanto, a pesar de la numerosa bibliografía en materia de tratamientos a la que aludíamos al comienzo de este apartado, faltan estudios específicos sobre la distribución de estas formas en todas las variedades del español. Asimismo, tampoco existe acuerdo en las investigaciones sobre los factores o variables que intervienen en la selección de las formas de trato (Fernández 2003), por tratarse de un asunto vinculado al uso de la lengua y a un cambio lingüístico en marcha.

3. LAS FORMAS DE TRATAMIENTO EN EL ESPAÑOL CASTELLANO

En este apartado se revisa el estado de las investigaciones sobre las formas de tratamiento en el español centro-norte peninsular o «español castellano». En España el modelo castellano convive con el canario y, en el mismo territorio peninsular, con el meridional o andaluz, cuyas divergencias se reducen, en el caso que nos ocupa, a la expresión formal de los tratamientos: tanto Canarias como la parte occidental de Andalucía pertenecen al sistema II (Fernández 2003: 7):

Conocido es el fenómeno llamado tratamiento unificado: la oposición existente en el estándar europeo entre las formas del plural *vosotros tenéis* y *ustedes tienen* no existe en Hispanoamérica; se emplea una sola forma: *ustedes tienen*. Esta reducción también se da, sin embargo, en las Islas Canarias y en Andalucía occidental. El fenómeno tiene en una descripción del espacio variacional de España una clara marca diatópica (canario, andaluz occidental) (Oesterreicher 2004).

Asimismo, como señalan numerosos autores (Amorós Negre 2013; Moreno Fernández 2000, 2010), se trata de variantes de la norma consideradas prestigiosas en sus propios territorios y que compiten con la tradicional castellana. Este fenómeno ha dado lugar al desarrollo de estándares regionales específicos que, a pesar de su falta de codificación explícita, funcionan como paradigmas de referencia y corrección y, en definitiva, como prototipos lingüísticos, que conviven con el tradicionalmente prescrito (Amorós Negre 2013: 304).

En consecuencia, tanto por las diferencias en la expresión de los tratamientos —frente a las restantes variedades dialectales peninsulares— como por el rechazo de la norma culta castellana por un amplio sector de su población, nos centraremos en la norma castellana. Esta incluye áreas con variedades dialectales e incluso sus propias lenguas vernáculas (gallego, vasco o catalán), y en todas estas zonas el español se caracteriza por su conservadurismo lingüístico (Moreno Fernández 2000: 38).

3.1. Variables sociolingüísticas que intervienen en la elección de *tú/usted*

En lo referente a los factores que influyen en la elección de las formas de tratamiento, la NGL (RAE 2009: 1250) cita los siguientes:

[...] la confianza que exista entre los interlocutores, la cercanía, la solidaridad, la intimidad, el respeto, el nivel del que recibe el trato en relación con el de quien lo otorga, la situación comunicativa y su grado de formalidad, además de otros factores similares.

Esta descripción, que alude a la formalidad de la situación, a la relación entre los interlocutores y al nivel sociocultural relativo, omite, sin embargo, el factor edad. Como se ha anticipado en el apartado 2, no existe acuerdo sobre las variables que determinan la selección del tratamiento en ninguna de las variedades del español. No obstante, la edad del receptor es, junto con su nivel

sociocultural, la variable que ha demostrado ejercer una mayor influencia de todas las analizadas, tanto en el español como en la variedad castellana (Alba de Diego y Sánchez Lobato 1980; Aguado Candanedo 1981; Blas Arroyo 1994, 1995, 1998; Aijón Oliva 2009; Sampedro Mella 2016, entre otros).

Se observa, por tanto, un uso superior de *usted* a mayor edad y posición social adquirida por el receptor. De hecho, en aquellos casos en los que se produce un conflicto entre la edad del interlocutor y su nivel (*i.e.*, una persona joven de nivel sociocultural elevado o una persona mayor de nivel bajo), es la edad la que inclina la opción de trato.

La utilización del factor edad para determinar el tratamiento, frente a otras lenguas como el portugués o el francés —en las que la elección está basada en la formalidad de la situación—, hace que algunas personas se puedan sentir, incluso, *molestas* al ser tratadas de *usted*, por asociar este pronombre con una marca de edad avanzada:

- (1) El usted con personas de mediana edad puede resultar una ofensa.
- (2) Me preocupa tratar de usted a alguien mayor por si se lo toma mal, pero luego te dice que eres maleducado por no hacerlo.
- (3) Con gente de más de 50 años siempre uso usted, pero me asalta la duda de si no se sentirán ofendidos.
- (4) [Dudo] con mujeres mayores (una vez llamé a una de usted y se sintió mal porque pensó que la estaba llamando vieja).⁶

La propia RAE advierte de este hecho, que implica que muchos hablantes, en especial los más jóvenes, eviten el *ustedeo*, dando lugar a la creencia sobre la desaparición de este pronombre: «también el uso de *usted* puede hacer sentir incómodo al interlocutor si, en lugar de como forma de respeto, se interpreta como medio para marcar distancia o como señal de que se considera persona de edad» (RAE 2011: 322).

Otro factor sociolingüístico relevante es el sexo de los participantes, que tampoco aparece enunciado en la NGL. El análisis de esta variable ha revelado diferencias destacables en los distintos estudios que la han considerado. Así, el sexo del interlocutor parece ejercer una incidencia significativa en algunas investigaciones del español castellano (Fox 1969, Aijón Oliva 2009, Sampedro Mella

⁶ Testimonios de hablantes jóvenes (18-24 años), tomados de Sampedro Mella (2016: 529-530).

2016), en las que las mujeres son más tuteadas que los varones; en otros estudios, sin embargo, no produce tal variación (Borrego *et al.* 1978, Aguado Candanedo 1981, Moreno Fernández, 1986, Blas Arroyo 1994, Sanromán 2006, etc.).

Por citar un caso, Aijón Oliva (2009) analiza la publicidad dirigida a varones y mujeres en el *Corpus de Medios Audiovisuales* (MEDIASA) y constata un aumento del tuteo en aquellos productos dirigidos específicamente a mujeres, y del ustedeo en los que se destinan a varones. Al uso de estos pronombres se suman otros recursos de mayor proximidad y cortesía positiva en el lenguaje empleado hacia las mujeres, y de mayor distanciamiento —cortesía negativa— hacia los varones:

- (5) Hola chicas / soy Merche Sánchez y os invito a conocer mi nuevo espacio de moda / la tienda de Salamanca donde encontrarás el diseño más actual / a los mejores precios (Onda Cero, 29/11/04, 13:45).
- (6) Su coche como nuevo porque ponemos lo mejor de nosotros mismos: / para que usted / quede satisfecho (Radio Tormes, 17/6/03, 18:40).

En cuanto al sexo del emisor, los autores que han tenido en cuenta esta variable en la distribución de los tratamientos también han llegado a conclusiones diversas: Fox (1969), Moreno Fernández (1986) y Blas Arroyo (1994, 1995, 1998) señalan que se trata de una variable significativa, constatando un mayor uso del tuteo por parte de las mujeres encuestadas. Sin embargo, Rossomondo (2002), Sanromán (2006) y Osváth (2015) no encuentran significación en torno a este factor. Por otra parte, en otras investigaciones (Delgado Rodríguez 2002, Sampedro Mella 2016) se evidencia que la distribución por sexos y tratamientos es diferente, pues son las mujeres quienes más recurren al uso de *usted*.

Por último, en lo relativo a las variables contextuales y a la relación entre los participantes, en todos los trabajos consultados (Alba de Diego y Sánchez Lobato 1980; Blas Arroyo 1994, 1995, 1998; Molina Martos 1993, 2002; Pedroviejo-Esteruelas 2003, 2006; Rossomondo 2002; Sanromán 2006; Montero Curiel 2011; Osváth 2015, etc.) queda probada la influencia de la proximidad entre actantes —fruto de las relaciones familiares, en su mayoría— en el uso del tuteo. Sin embargo, parece que otros factores vinculados al interlocutor, como su nivel sociocultural o su edad, prevalecen en la elección de *usted* antes que la relación contextual.

Con el fin de alcanzar un acuerdo en la bibliografía sobre las formas de tratamiento, sería necesario acometer un estudio específico e intensivo de las distintas diatopías que conforman la variedad castellana. No obstante, los trabajos con los

que contamos están, en su mayoría, localizados en Madrid, y muchos de ellos presentan ciertas limitaciones: consideran un número reducido de variables, utilizan la encuesta directa como único método de obtención de datos o tienen más de 20 años, con lo cual no están plenamente actualizados para el estudio del uso.

3.2. La variación de *tú* y *usted*

La complejidad en torno a la elección de las formas de tratamiento y la variación que las caracteriza ha dado como resultado un hecho que merece ser comentado: la alternancia de *tú* y *usted* con el mismo interlocutor en una misma situación comunicativa. Se trata de un fenómeno recurrente en el análisis de ejemplos de encuestas y de corpus, y que apenas ha sido estudiado. Veamos algunos ejemplos en muestras procedentes de encuestas escritas (Sampedro Mella 2016: 403 y ss.)⁷:

- (7) Perdona, ¿le importaría fregar delante de mi puerta?
- (8) Disculpa, me he equivocado en la fecha, ¿puede corregirla?
- (9) Hombre que cargada estás, trae que le echo una mano.
- (10) ¡¡¡Señor Paco!!! Menuda cabeza la de usted, anda toma la cartera que ayer se le cayó.
- (11) Perdone, ¿podrías arreglar también el grifo de la cocina? Lleva unos días goteando. Si no le importa.
- (12) Perdona, ¿cómo dice? No te he escuchado bien.

En estos ejemplos (7-12), los encuestados debían dirigirse a diversos interlocutores —una funcionaria, un fontanero, una vecina mayor, un señor mayor conocido, etc. —, con rasgos sociológicos diferentes: personas mayores/jóvenes, varones/mujeres, conocidos/no conocidos, etc. El cuestionario constaba

7 Frente a los cuestionarios descritos en 1.2, en este caso no se planteaban preguntas directas sobre el uso de los tratamientos, sino que se creó una encuesta que combinaba variables sociales y contextuales, basada en efectuar acciones concretas (pedir una recomendación, ofrecer algo, etc.) dirigidas a interlocutores específicos: por ejemplo, *Pídele a la vendedora del mercado, una mujer mayor, que te sugiera algo que comprar*. Asimismo, los informantes desconocían la finalidad de la investigación en el momento de realizar el estudio. Para más información, *vid.* Ghezzi y Sampedro Mella (2015) y Sampedro Mella (2016).

de 25 ítems y en las respuestas de todos ellos aparecen casos de variación, como los aquí presentados⁸.

Destaca, así, que incluso en una respuesta breve —inferior a dos renglones— el emisor utiliza simultáneamente una forma de tuteo y otra de ustedeo al dirigirse al interlocutor, lo que puede llegar a impedirnos concretar cuál es el tratamiento que pretendía utilizar. Este mismo fenómeno también se puede encontrar en los corpus de español castellano; veamos algunos ejemplos de entrevistas semidirigidas:⁹

- (13) Entrevistador: ahora / que hablabas un poco de de
 Informante: y de / y después / y después de / de eso / mmm ya si quieres dejamos eso / si quieres te hablo ya un poco de cuando ya paso a profesora si no te hablamos de otra cosa
 E: de
 I: de cla <palabra_cortada/> de la ciudad o de algo
 E: hable de su vida familiar
 I: ¿la ciudad?
 E: sí bueno
 I: ¿de la vida familiar mía?
 E: si le parece
 I: pues mira mi vi <palabra_cortada/>
 E: ¿cuándo conociste a tu marido?
 [Corpus ESLORA / PRESEEA-Santiago, ent. SCOM_M33_011]¹⁰
- (14) E: ¿cómo: prefiere que le trate de usted o de tú?
 I: de tú//
 E: ¿de tú?// bueno a mí también trátame/ de tú/
 I: vale/
 E: (e:) ¿su nombre es?
 I: F S
 E: usted es nacido en: ./
 I: en Alcalá de Henares//
 E. y usted (e:)// ¿lleva en Alcalá toda la vida?
 [Moreno Fernández et ál. (2005), PRESEEA-Alcalá, ent. 32]

8 Los porcentajes de este fenómeno se sitúan entre el 0,4% y el 9% del total de respuestas obtenidas (Sampedro Mella 2016: 403 y ss.).

9 Para un análisis más fino, véase Sampedro Mella (2015, 2016).

10 Las entrevistas de Santiago están disponibles a través de ESLORA, un corpus que contiene, también, conversaciones espontáneas registradas en Galicia (para más información, *vid.* <http://eslora.usc.es/> y Vázquez Rozas 2014).

Los ejemplos 13 y 14 pertenecen a sendos corpus de entrevistas semidirigidas de PRESEEA. En ellos se observa cómo los entrevistadores varían la forma de tratamiento seleccionada: en 13 el cambio se produce de manera constante durante todo el intercambio comunicativo, y en 14 el entrevistador desoye por completo la respuesta del informante y utiliza *usted*; cuando la entrevista lleva ya un largo desarrollo, comienza a tutear al encuestado y, tras varios turnos, termina volviendo a la forma inicial *usted*. Los casos 13 y 14 tienen en común, además, que el entrevistador está siendo tuteado y que la edad de los entrevistados es superior a los 50 años.

Este fenómeno de variación pronominal obedece a diferentes razones: suele producirse cuando el emisor se dirige a una persona con la que no mantiene un trato próximo, también cuando concurre una fuerte diferencia social entre hablantes —principalmente de edad o de nivel sociocultural—, o bien cuando existe un conflicto de variables, en el que una invita al tuteo y la otra al ustedeo: receptor de edad joven y nivel alto, mayor y conocido, mayor y de nivel bajo, etc.

Los cambios también se pueden registrar en una única ocasión en la que el hablante utiliza una forma de tratamiento —en general *usted*—, que modifica espontáneamente en un turno y retoma en el siguiente. En este caso, las causas suelen deberse a un cambio de planos discursivos, al tratamiento de una temática incómoda o a un uso estratégico: el empleo consciente de una forma de tratamiento distinta a la que se venía utilizando en la interacción, empleada con el fin de llamar la atención del interlocutor y mostrarle generalmente reproche (Sampedro Mella 2015). Frente a los demás cambios identificados, este es voluntario y aparece descrito por numerosos autores (Haverkate 1994, Rodríguez Mendoza 2003, Blas Arroyo 1998, RAE 2009, Kapovic 2007, entre otros).

Toda esta variación da cuenta de la dificultad que conlleva la selección del tratamiento y, en ciertos casos, los problemas para mantener el pronombre escogido durante todo el encuentro comunicativo. Las razones por las que se producen estas alternancias son varias, pero en última instancia reflejan la falta de unos parámetros de empleo regulares para el uso de los tratamientos y la inestabilidad derivada.

3.3. La «muerte» de *usted*

Como se ha anticipado, las primeras investigaciones sobre las formas de tratamiento del español castellano datan de los años setenta y en ellas ya se alude

al descenso en el uso del pronombre *usted* en el español centro-norte peninsular (Borrego et ál. 1978, RAE 1973, Alba de Diego y Sánchez Lobato 1980, Aguado Candanedo 1981). La desatención hacia el estudio de los tratamientos a lo largo del siglo xx ha motivado que aún no exista unanimidad en torno a una fecha o a la identificación de un hito histórico que justifique la disminución en el uso de la forma *usted*, por la falta de estudios con los que contrastar estas afirmaciones.

Algunos investigadores (Alba de Diego y Sánchez Lobato 1980, Moreno Fernández 1986) señalan que tras la Segunda Guerra Mundial se acentuó un cambio en el sistema de valores, no solo en España, sino en otros países del entorno, que implicó la apertura social de la población, el mayor igualitarismo, la libertad de expresión, etc. De este modo, se produjo una modificación en las relaciones humanas, que dio como resultado unas estructuras sociales más abiertas y solidarias, lo que repercutió directamente sobre los tratamientos.

En otras investigaciones (Aguado Candanedo 1981, Arnáiz Abad 1994) se relaciona el cambio producido hacia el *tú* en el español castellano con el inicio de la transición española y la democratización de las relaciones interpersonales, que desembocaron en una «mentalidad más progresista», en comparación con las generaciones precedentes (Aguado Candanedo 1981: 182). Este hecho obedece, según estos autores, a «la apertura interna de la sociedad española con el establecimiento de la democracia y la influencia de los grandes medios de comunicación social, en especial la televisión» (Arnáiz Abad 1994: 427).

Sin embargo, existen algunos testimonios literarios previos que invitan a pensar que el cambio ya se venía gestando desde el primer tercio del siglo xx. Es el caso de Dámaso Alonso, que describe su percepción de la realidad y los cambios producidos en materia de tratamientos entre los años veinte y cuarenta (1968: 264-265 [1947]):

Era por 1920: aún no había ocurrido la invasión femenina de nuestra Facultad. Durante aquellos años de convivencia, jamás apeamos a nuestras pocas compañeras el respetuoso *usted*. Y así tratábamos también a algunos compañeros algo más viejos que nosotros. [...] Bastaba una pequeña diferencia —edad, categoría social— para mantener frenado el *tú* muchos años. A veces la amistad se hizo entrañable y, sin embargo no pasamos nunca del *usted*. [...] Temíamos el cambio. Es verdad; ha habido amistades a las que las ha asesinado el primer *tú*.

El mismo autor añade que «ya por aquellos años de antes de 1936 eran evidentes los avances del tuteo» e identifica como causas de esa progresión en dirección al *tú* la camaradería de la vida militar, la juventud de ambos sexos o

el deseo de las mujeres por mantenerse jóvenes —de quienes afirma, además, que son «grandes difundidoras del tuteo»—. Incluso reconoce haber tuteado por error a antiguas compañeras de clase, a las que siempre había ustedeadado, en el momento en el que escribe ese artículo (años cuarenta).

Otro testimonio similar es el del escritor y periodista británico George Orwell (2000 [1938]) como combatiente en la guerra civil española. Al llegar a Cataluña en 1936, manifiesta con sorpresa el cambio que se ha producido en los tratamientos —entre otras cosas— en el periodo espacial sito entre la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) y el estallido de la guerra civil española (1936):

This was in late December 1936 [...]. Waiters and shop walkers looked you in the face and treated you as an equal. Servile and even ceremonial forms of speech had temporarily disappeared. Nobody said Señor or Don or even Usted; everyone called everyone else Comrade or Thou, and said Salud! instead of Buenos días. Tipping had been forbidden by law since the time of Primo de Rivera.

Autores como Hickey y Vázquez Horta (1990: 75), Lázaro Carreter (1997), Molina Martos (2002: 101-102) o la RAE (2009: 1251) señalan, en esta línea, que el cambio hacia el mayor uso del tuteo arranca en los años treinta, derivado de las políticas igualitarias de la Segunda República en un intento por suprimir las clases sociales. Además, durante la guerra civil española, son los jóvenes y las mujeres quienes más lo promueven y, de hecho, en los años cuarenta se había generalizado el tuteo con conocidos, a partir de la influencia de las mujeres jóvenes de clases más altas nacidas en Madrid (Molina Martos 2002).

Tal allanamiento empezó entre comunistas y fascistas. La distinción en el trato basada en la distinción entre personas era injuriosa, liberal y elitista. Los camaradas quedaban igualados mediante esa ficción verbal; por supuesto, solo mediante ella, pero satisfacían el resentimiento contra lo superior que nutre tales ideologías. Poco a poco, el igualitarismo de trato ha empapado la sociedad entera, ya sin significado político, pero sí psicosocial (Lázaro Carreter 1997).

Además de todas estas razones de índole histórica, otros investigadores (Brown y Gilman 1960; Blas Arroyo 1994, 1995, 1998; Carrasco Santana 2002) señalan la preferencia de los hablantes hacia el tuteo por la distancia y desigualdad social que marca el uso de *usted* en las relaciones sociales, amén de la voluntad de ruptura de esas diferencias. Blas Arroyo (1994: 21) destaca el aumento del tuteo en las comunidades hispánicas como un reflejo de la modernización

y «democratización» de las sociedades contemporáneas «que ha contribuido a una valoración crecientemente positiva del tuteo como forma de tratamiento adecuada». Así, se habría reemplazado la semántica del poder propia de la Edad Media por la de la solidaridad, que comienza a propagarse a partir del siglo XIX (Brown y Gilman 1960).

En la actualidad se ha constatado un aumento del tuteo en todas las variedades estudiadas del español. Dicho cambio no solo afecta a las formas pronominales, sino también a las nominales, ya que con mayor frecuencia se pone de manifiesto el rechazo de títulos de cortesía.

El cambiar una persona el tratamiento de *usted* por el de *tú* al dirigirse a otra no era un proceso inmediato o previsible durante el siglo XIX y parte del XX, sino el resultado natural del desarrollo progresivo de la confianza adquirida o ganada, del afianzamiento de las relaciones personales o del mejor conocimiento mutuo. [...] En este periodo era muy habitual que los profesionales o los compañeros que mantenían relación asidua, y hasta relativamente estrecha, se trataran de *usted* a lo largo de toda su vida, a diferencia de lo que resulta normal en la actualidad (RAE 2009: 1252).

Este innegable avance del tuteo a lo largo del siglo XX llega hasta nuestros días, y en la actualidad la incidencia de *usted* es menor a la que presenta en otras lenguas próximas, como el francés. Los hablantes prefieren evitar el *ustedeo* en algunos contextos (cf. ejemplos 1-4) y recurrir al tuteo por la proximidad e igualdad aparente que ocasiona.

La gestión de dos formas de tratamiento en el español castellano no está exenta de problemas en el nivel del uso, y prueba de ello son las variaciones pronominales vistas en 3.2. Si bien el empleo de *usted* se ha reducido en ciertas situaciones, como en la relación alumno-profesor (Borrego et ál. 1978, Alba de Diego y Sánchez Lobato 1980, Aguado Candanedo 1981, Lázaro Carreter 1997, Blas Arroyo 1998, Molina Martos 2002, RAE 2009, etc.), y prácticamente ha desaparecido de las relaciones familiares (cf. Alba de Diego y Sánchez Lobato 1980, Pedroviejo-Esteruelas 2006, Sanromán 2006), los estudios sobre el español centro-norte peninsular indican que la forma *usted* sigue teniendo plena vigencia en la actualidad.

4. CONCLUSIONES

En este trabajo se ha presentado una síntesis del estado de las investigaciones sobre las formas de tratamiento del español, desde los primeros estudios de los

años setenta hasta los recientes, y una aproximación más detallada de la situación de estas formas en el español castellano.

La investigación de Brown y Gilman sobre los tratamientos en varias lenguas, publicada en 1960, inicia el recorrido que seguirán los trabajos posteriores, y no será hasta los años noventa cuando aparezcan las primeras publicaciones que aborden esta problemática desde una perspectiva diferente, aunque seguirá imperando la aproximación original: un estudio sociolingüístico de correlación de variables, fundamentado en el análisis de datos provenientes de encuestas directas de uso.

La dispersión de la lengua española en un territorio espacial tan amplio y sociolingüísticamente tan complejo, junto con las variaciones que presentan las formas de tratamiento en el nivel gramatical y en el del uso de la lengua, nos impiden llevar a cabo un estudio extensivo que abarque la realidad lingüística panhispánica. Por esta razón, nos hemos centrado en el análisis de los tratamientos en el español centro-norte peninsular o español castellano.

En la variedad castellana, aunque no existe un total consenso bibliográfico, la mayoría de las investigaciones sobre las formas de tratamiento señalan que los factores que inciden en la elección del tratamiento son, fundamentalmente, la edad del interlocutor y su nivel sociocultural. El estudio de la variable sexo ha mostrado unos resultados muy heterogéneos en todos los trabajos que han tenido en cuenta este factor: desde los que no hallan ningún tipo de incidencia en la elección de *tú* y *usted*, hasta los que obtienen resultados completamente opuestos. Por fin, las variables relacionadas con la situación comunicativa, tales como el grado de conocimiento de los participantes, la jerarquía o la formalidad del contexto, presentan también una influencia significativa en la elección del tratamiento, pero inferior a la de los factores sociales del receptor.

Toda esta variación existente en torno a las formas de tratamiento se refleja en ocasiones en la vacilación de los hablantes a la hora de escoger una opción de trato, lo que da lugar a un interesante fenómeno: los cambios en la forma pronominal utilizada con un mismo interlocutor y en la misma situación comunicativa. Las razones de estas modificaciones obedecen a distintas causas, y en última instancia muestran la complejidad inherente a la gestión de los tratamientos en el español castellano. Por otro lado, el hecho de que sea la edad del interlocutor la variable determinante en la elección acarrea un problema: algunas personas no quieren recibir la forma *usted* por considerarla una marca de envejecimiento, lo que hace que numerosos hablantes vacilen al escoger el tratamiento o eviten este pronombre en ciertos casos, lo que da lugar a la creencia de que está desapareciendo.

Por último, cabe destacar que, a pesar de la vasta bibliografía existente en cuestión de tratamientos, faltan investigaciones empíricas con distintas metodologías que abarquen todas las variedades del español. Esta escasez de trabajos y la preeminencia de los estudios basados en encuestas directas de uso conllevan limitaciones en la descripción de los usos de las formas de trato y en la concreción de los factores que intervienen en su selección. Por consiguiente, son todavía necesarios nuevos estudios fundamentados en datos reales, con diferentes métodos y metodologías de análisis, para poder profundizar en el conocimiento de estas formas en la hispanofonía.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- AGUADO CANDANEDO, David (1981). «Análisis sociolingüístico del uso de tú/usted en los estudiantes universitarios de Bilbao». *Letras de Deusto* 21, 165-184.
- ALJÓN OLIVA, Miguel Ángel (2009). «Tú y usted como estrategias de estilo y persuasión en la comunicación publicitaria». *Tonos Digital* [en línea] 18. <<http://www.tonos-digital.com/ojs/index.php/tonos/article/view/38>> [Consulta: 22 enero 2019].
- ALBA DE DIEGO, Vidal, y Jesús SÁNCHEZ LOBATO (1980). «Tratamiento y juventud en la lengua hablada. Aspectos sociolingüísticos». *Boletín de la Real Academia Española* 21, 165-184.
- ALONSO, Dámaso (1968 [1947]). «La muerte del usted». En: *Del Siglo de oro al siglo de las siglas*. Madrid: Gredos.
- AMORÓS NEGRE, Carla (2013). *Descripción y prescripción en un estándar pluricéntrico. Análisis del paradigma de los relativos en las normas lingüísticas del español*. Tesis doctoral inédita. Universidad de Salamanca.
- ANDERSON, Stephen, y Edward KEENAN (1985). «Deixis». En: Timothy SHOPEN (ed.). *Language Typology and Syntactic Description III: Grammatical Categories and the Lexicon*. Cambridge: C.U. Press, 259-308.
- ARNÁIZ ABAD, Carmen (1994). «Pa' utedeh vosotroh lo que sea, ¡digo!». En: Jesús SÁNCHEZ LOBATO e Isabel SANTOS GARGALLO (eds.). *Problemas y métodos en la enseñanza del español como lengua extranjera. Actas del IV Congreso Internacional de ASELE*. Madrid: SGEL, 427-435.
- BERTOLOTTI, Virginia (2015). *A mí de vos no me trata ni usted ni nadie. Sistema e historia de las formas de tratamiento en la lengua española en América*. México: UNAM.
- BLAS ARROYO, José Luis (1994). «Los pronombres de tratamiento y la cortesía». *Revista de Filología de la Universidad de La Laguna* 10, 7-36.
- (1995). «Un ejercicio de sociolingüística interaccional: el caso de los pronombres de tratamiento en el español actual». *Verba* 22, 229-252.

- BLAS ARROYO, José Luis (1998). «Una variable sociopragmática: la alternancia tú/usted». En: BLAS ARROYO (ed.). *Las comunidades de habla bilingües. Temas de sociolingüística española*. Zaragoza: Libros Pórtico, 167-189.
- BORREGO, Julio, José Gómez ASENCIO y José Antonio PÉREZ BOWIE (1978). «Sobre el tú y el usted». *Studia Philologia Salamanticensia* 2, 53-67.
- BROWN, Penelope, y Stephen LEVINSON (1987). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: C.U. Press.
- BROWN, Roger, y Albert GILMAN (1960). «The pronouns of power and solidarity». En: Thomas SEBEOK (ed.). *Style in Language*. Cambridge: M.I.T. Press, 253-276.
- CARRASCO SANTANA, Antonio (2002). *Los tratamientos en el español*. Salamanca: Ediciones Colegio de España.
- COVENEY, Aidan (2010). «Vouvoiement and tutoiement: sociolinguistic reflections». *Journal of French Language Studies* 20, 127-150.
- DELGADO RODRÍGUEZ, Caridad (2002). «Fórmulas de tratamiento en Ávila: estudio sociolingüístico». *Cuadernos Abulenses* 30, 293-319.
- ESCANDELL, Victoria (2006 [1996]). *Introducción a la pragmática*. Barcelona: Ariel.
- ESLORA: *Corpus para el estudio del español oral* [en línea]. <<http://eslora.usc.es>>, versión 1.2.2. [Consulta: 22 enero 2019].
- FERNÁNDEZ, Mauro (2003). «Constitución del orden social y desasosiego: pronombres de segunda persona y fórmulas de tratamiento en español». *Colloque Pronoms de 2° personne et formes d'adresse dans les langues d'Europe* [en línea]. París: Instituto Cervantes. <https://cvc.cervantes.es/lengua/coloquio_paris/ponencias/fernandez.htm> [Consulta: 22 enero 2019].
- (2006). «Pronombres de segunda persona y fórmulas de tratamiento en español: una bibliografía», *Linred* [en línea] 4. <http://www.linred.es/informacion_pdf/informacion13_06072006.pdf> [Consulta: 22 enero 2019].
- FERNÁNDEZ, Mauro, y Katharina GERHALTER (2017). «Pronombres de segunda persona y fórmulas de tratamiento en español: Una nueva bibliografía (1867–2016)». *LinRed* [en línea] 14. <http://www.linred.es/informacion_pdf/LR_informacion20_20170219.pdf> [Consulta: 22 enero 2019].
- FILLMORE, Charles (1975). *Santa Cruz Lectures on Deixis*. Bloomington: Indiana.
- FONTANELLA DE WEINBERG, Beatriz (1999). «Sistemas pronominales de tratamiento usados en el mundo hispánico». En: Ignacio BOSQUE y Violeta DEMONTE (dirs.). *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe, 1401-1425.
- FOX, Jeremy Donald (1969). «The pronouns of address in Spanish». En: Alexandru GRAUR (dir.). *Actes du X Congrès international des Linguistes*. Bucarest: Académie de la République, 685-693.
- GELABERT-DESNOYER, Jaime (2009). «Simetría y asimetría en las formas de tratamiento en el parlamento español: un análisis pragmático». *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación* 39, 56-94.

- GHEZZI, Maddalena, y María SAMPEDRO MELLA (2015). «Influencia de la variable nivel sociocultural en el uso de las formas de tratamiento». *Pragmalingüística* 23, 61-78.
- GOFFMAN, Erving (1970 [1967]). *Ritual de la interacción*. Buenos Aires: Tiempo Contemporáneo.
- GONZÁLEZ LLORET, Marta (2008). «No me llames de usted, trátame de tú»: L2 Address behavior development through synchronous computermediated communication. Tesis doctoral inédita. University of Hawaii.
- HAVERKATE, Henk (1994). *La cortesía verbal. Estudio pragmalingüístico*. Madrid: Gredos.
- HICKEY, Leo, e Ignacio VÁZQUEZ ORTA (1990). «El empleo de tú y usted en el discurso publipropagandístico». *Revista Española de Lingüística Aplicada* 6, 73-82.
- KAPOVIC, Marko (2007). «Fórmulas de tratamiento en dialectos de español; fenómenos de voseo y ustededeo». *Hyeronimus* 1, 65-87.
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine (1980). *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*. París: Armand Colin.
- (dir.) (2010). *S'adresser à autrui: les formes nominales d'adresse en français*. Chambéry: Université de Savoie.
- KESHAVARZ, Mohammad (2001). «The Role of Social Context, Intimacy and Distance in the Choice of Forms of Address». *International Journal of Sociology of Language* 148, 5-18.
- LABOV, William (1972a). *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- (1972b). *Language in the Inner City: Studies in Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- (1996 [1994]). *Principios del cambio lingüístico. Factores internos*. Madrid: Gredos.
- LÁZARO CARRETER, Fernando (1997). «El tuteo». En: Fernando LÁZARO CARRETER. *El dardo en la palabra*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 549-551.
- LEÓN-CASTRO GÓMEZ, Marta (2013). «Sobre el empleo de la segunda persona del singular como mecanismo de indefinición referencial en el habla culta. Diferencias entre las formas tú/vos y usted». *Lingüística y Literatura* 65, 37-63.
- LEVINSON, Stephen (1983). *Pragmatics*. Cambridge: C.U. Press.
- LYONS, John (1983). *Lenguaje, significado y contexto*. Barcelona: Paidós.
- (1995). *Linguistic semantics. An introduction*. Cambridge: C.U. Press.
- MEDINA LÓPEZ, Javier (1990). «Sobre los conceptos de “poder” y “solidaridad” en las formas de tratamiento». En: María Ángeles ÁLVAREZ MARTÍNEZ (ed.). *Actas del XX Congreso de la Sociedad Española de Lingüística*. Madrid: Gredos, 630-638.
- MOLINA MARTOS, Isabel (1993). «Fórmulas de tratamiento de los jóvenes madrileños. Estudio sociolingüístico». *Lingüística Española Actual* 15 (2), 249-263.
- (2002). «Evolución de las fórmulas de tratamiento en la juventud madrileña a lo largo del siglo XX: un estudio en tiempo real». En: Félix RODRÍGUEZ GONZÁLEZ (coord.). *El lenguaje de los jóvenes*. Madrid: Ariel, 97-121.

- MONTERO CURIEL, Pilar (2011). «Aproximación sociolingüística a las fórmulas pronominales de tratamiento en el habla juvenil». *Revista de Estudios de Juventud* 93, 105-116.
- MORENO FERNÁNDEZ, Francisco (1986). «Sociolingüística de los tratamientos: estudio sobre la comunidad rural». *Anuario de Letras: Lingüística y Filología* 24, 87-120.
- (1998). *Principios de sociolingüística y sociología del lenguaje*. Barcelona: Ariel.
- (2000). *¿Qué español enseñar?* Madrid: Arco Libros.
- (2010). *Las variedades del español y su enseñanza*. Madrid: Arco Libros.
- MORENO FERNÁNDEZ, Francisco, Ana María CESTERO MANCERA, Isabel MOLINA y Florentino PAREDES (2005). *La lengua hablada en Alcalá de Henares. Corpus PRESEEA - ALCALÁ. II Hablantes de Instrucción Media*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá.
- MURILLO, Javier, y Cinthya MARTÍNEZ (2010). *Investigación etnográfica*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
- NOGUÉ SERRANO, Neus (2008). *La dixi de persona en català*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- OESTERREICHER, Wulf (2004). «El problema de los territorios americanos». Discurso pronunciado en el *III Congreso Internacional de la Lengua Española* [en línea]. Rosario. <http://cvc.cervantes.es/obref/congresos/rosario/ponencias/aspectos/oesterreicher_w.htm> [Consulta: 22 enero 2019].
- ORWELL, George (2000 [1938]). *Homage to Catalonia*. Londres: Penguin Modern Classics.
- OSVÁTH, Alexandra (2015). «A comparison of pronominal forms of address in the Spanish and Catalan spoken by students in Barcelona». *Revista de Llengua i Dret* 64, 127-155.
- PEDROVIEJO-ESTERUELAS, Juan Manuel (2003). «Formas de tratamiento pronominales en el siglo XX. Análisis de dos obras de teatro: *Historia de una escalera* y *Bajarse al moro*». *Interlingüística* 14, 829-843.
- (2006). «Un estudio sociolingüístico. Sistemas de tratamiento de la Universidad de Valladolid». *Tonos Digital* [en línea] 11. <<http://www.um.es/tonosdigital/znum11/estudios/20tratamiento.htm>> [Consulta: 22 enero 2019].
- PRESEEA (2012). *Cuestionario para el estudio de formas de tratamiento* [en línea]. <<http://presea.linguas.net/Portals/0/Metodologia/Cuestionario%20FT.pdf>> [Consulta: 22 enero 2019]
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1973). *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA y ASOCIACIÓN DE ACADEMIAS DE LA LENGUA ESPAÑOLA (2009). *Nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA y ASOCIACIÓN DE ACADEMIAS DE LA LENGUA ESPAÑOLA (2011). *Nueva gramática básica de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.

- RODRÍGUEZ MENDOZA, Juana (2003). *Lenguaje y sociedad. La alternativa tú/usted en San Sebastián de la Gomera*. Tesis doctoral inédita. Universidad de la Laguna.
- ROSSOMONDO, Amy (2002). «Pronominal Address Forms in Madrid». En: James LEE, Kimberly GEESLIN y Clancy CLEMENTS (eds.). *Structure, Meaning, and Acquisition in Spanish*. Somerville: Cascadilla Press, 115-129.
- SAMPEDRO MELLA, María (2015). «Las formas de tratamiento en un corpus de entrevistas de español de Galicia». *Estudios de Lingüística de la Universidad de Alicante (ELUA)* 29, 205-230.
- SAMPEDRO MELLA, María (2016). *Las formas de tratamiento en el español centro-norte peninsular. Estudio sociolingüístico*. Tesis doctoral inédita. Universidad de Salamanca.
- SANROMÁN, Beatriz (2006). «Las formas de tratamiento del español peninsular actual. Los estudiantes de poblaciones gallegas». *Représentations des formes d'adresse dans les langues romanes* 89.
- VÁZQUEZ ROZAS, Victoria (2014). «ESLORA: Diseño, codificación y explotación de un corpus oral de español de Galicia». *II Workshop de Procesamiento Automatizado de Texto y Corpus* [en línea]. Valparaíso. <https://gramatica.usc.es/~vvazq/pdf_public/corpus_eslora_pres.pdf> [Consulta: 22 enero 2019]

El sistema de tractaments en gallec

Aitor Rivas
Universidade de Vigo

0. INTRODUCCIÓ

La forma *vostede* (amb les variants *vosté*, *usté*) apareix en tots els diccionaris gallecs des del segle XIX, com són els de Valladares, Filgueira, Carré, Ibáñez (1950), o Franco (1972), si bé és veritat que la forma *vustê* també té molta presència en la llengua, com es recull en autors com Aguirre, F.J. Rodríguez, Cuveiro, Valladares, Porto, Acevedo, E. Rodríguez i Franco. Però no sempre ha estat així.

Durant el segle XIX (i en alguns llocs fins i tot al llarg del XX) a les famílies gallegues la norma era el tractament de distància i de respecte amb pares, avis, gent gran, etc., amb les formes de tractament *vós* (en alguns llocs), *aieu* (per als més grans de la casa), *tío* i *padriño*, o l'ús de la tercera persona (*el*, *ela*) per indicar respecte cap a determinades persones. En aquests casos es conjugaven la familiaritat i la variable d'edat.

La forma *el/ela* és una referència directa, però indica respecte cap a una persona que és present, com es veu a l'exemple:

(1) *El* quere comer?

Com diu Frías Conde (2011), quan parlem de «forma de tractament» ens podem referir al vocatiu o al subjecte, com s'observa als exemples (2) i (3), en els quals la mateixa paraula (*tío*) té dues funcions diferenciades:

(2) *Tío*, quer xantar hoxe connosco?

(3) *O tío* quer xantar hoxe connosco?

Hem d'aclarir que l'ús d'aquestes formes ha gairebé desaparegut, i en l'actualitat només es poden trobar rarament i en llocs molt concrets.

Amb l'entrada del segle XX es va estendre l'ús de la forma castellana **usté*, que es va popularitzar fins a fer desaparèixer les formes autòctones utilitzades anteriorment.

Aquestes formes de distància no impliquen necessàriament una llunyania, i es poden fer servir amb molta freqüència per parlar amb familiars, fins i tot quan són dues persones que conviuen a la mateixa casa, sempre que es vulgui mostrar respecte cap l'interlocutor (normalment més gran).

Durant els últims cinquanta anys, la majoria de parlants de gallec han deixat d'utilitzar aquestes formes de respecte i distància amb la família, exceptuant la gent més gran, que encara les fa servir ocasionalment.

Ens sembla que aquest canvi lingüístic, que tot just s'està completant, és un reflex de la mudança que ha sofert la societat rural tradicional (la que va des de l'edat mitjana fins al segle XX) cap a una nova manera d'entendre la vida en família i en altres formes d'organització social. L'anàlisi dels sistemes de tractament podria ajudar-nos a comprendre alguns canvis en les relacions personals de les últimes dècades.

1. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

A les gramàtiques contemporànies del gallec es poden trobar algunes explicacions sobre els usos dels pronoms de cortesia i, cosa que ens sembla més interessant, sobre la seva progressiva desaparició. La *Gramática galega* de Freixeiro Mato (2006: 212) inclou els següents exemples:

Hai restos vivos na fala do antigo uso de *el, ela, eles, elas* cando non se sabe ben o tratamento que lle dar a unha persoa (*El* ten moito traballo, bótolle unha man?); é un tratamento intermedio entre o de cortesía (*vostede*) e o de familiaridade (*ti*); *vós*, invariábel, referido a un interlocutor singular ou plural seguindo tamén o uso antigo, tende a desaparecer, reservándose para o trato con persoas de avanzada idade (*Vós* chegastes esgotado, non si, avó?). Pode producirse equívoco cando hai máis de un interlocutor (*Vós* non estades ben de saúde); o verbo vai sempre en segunda persoa de plural.

En aquests casos la forma de respecte *vós* (singular) coincideix amb la menys formal (plural).

Les *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, publicades el 1982 i renovades el 1995 i el 2003, només dediquen a la qüestió dels pronoms de cortesia aquesta petita explicació:

As formas de cortesía son *vostede* e *vostedes*, que esixen verbo en terceira persoa de singular ou plural, respectivamente.

A escolla a favor destas formas vén dada xa pola tradición escrita desde o século XIX. As formas tradicionais, hoxe dificilmente recuperables, eran *vós e el* (*ela, eles, elas*), aínda vivas en certas zonas (p. 88).

Aquestes formes de distància (amb *vós*) són les mateixes que es feien servir antigament en castellà, com avui en francès (*vous*) i en català (*vós*).

A la llengua gallego-portuguesa medieval hi havia un sistema de pronoms de tractament més complex, amb la forma *vós* (i els seus corresponents pronoms àtons) per referir-se a una dona, com es pot apreciar a la següent cantiga del segle XIII (les cursives són nostres):

Maria do Grave, grav' é de saber
 porque vos chamam Maria do Grave,
 ca *vós* nom sodes grave de foder,
 e pero sodes de foder mui grave;
 e quer', em gram conhocença, dizer:
 sem leterad'ou trobador seer,
 nom pod'homem departir este grave.

João Soares Coelho (V 1016)¹

2. ELS PRONOMS DE TRACTAMENT

No hi ha dubte que la forma gallega *vostede*, així com la catalana *vostè*, tenen origen en el castellà, tal com demostra Rodríguez Fernández (2000). Quan al segle XVI s'imposen les formes derivades de *merced* en castellà i *mercê* en portuguès, el galleg i el català, que estan subjectes a la influència del castellà, adapten les noves formes de cortesia resultants.

Probablement al llarg dels segles XVII, XVIII i XIX les formes clàssiques s'anaren alternant amb la forma innovadora (*vostê/vostede*) i arribà un moment a la segona meitat del segle XX en el qual la forma *vós* va ser completament substituïda per aquestes formes.

La veritat és que al segle XIX encara no sembla ben marcada la distinció entre l'ús de les formes de tractament informal (*ti*) i les de cortesia (*vós*). Observem el següent exemple de *Cantares Gallegos* de Rosalía de Castro (2013: 144; les cursives són nostres):

¹ Lopes, Ferreira et al. (2011).

Miña Santiña,
 miña Santasa,
 miña cariña
 de calabasa.
 Hei de emprestarvos
 os meus pendentes,
 hei de emprestarvos
 o meu collar;
 Hei de emprestarcho,
 cara bonita,
 si me deprendes a puntear.

Sembla que la gran poeta gallega vol mostrar la naturalitat de la llengua del jo líric (una noia joveneta), que alterna en el seu cantar el tractament de respecte que hauria d'utilitzar per parlar amb la Mare de Déu (*vos*) amb el *cho* (a *tu*). Probablement Rosalía ja percebia que s'estava començant a produir el canvi lingüístic.

En un altre exemple del mateix llibre, el poema «A gaita gallega», es veu que Rosalía prefereix la forma *ti* per referir-se a aquesta Galícia personificada en una dona, tot indicant la familiaritat i confiança en ella (Castro 2013: 260; les cursives són nostres):

Probe Galicia, non *debes*
 chamarte nunca española
 que España de *ti* se olvida
 cando *eres*, ai! tan hermosa.
 Cal si na infamia *naceras*,
 torpe, de *ti* se avergonza
 i a nai que un fillo despresa
 nai sin corasón se noma.

En aquest poema el pronom *ti*, ja en concordança amb les formes verbals, té el mateix valor apel·latiu (informal) que es conserva en la llengua d'avui.

Des del nostre punt de vista, avui en gallec la marca fonamental de distància es presenta escollint entre els pronoms *ti/tu* o *usté/vostede*, segons la proximitat a l'interlocutor que es vulgui mostrar.

Com es pot veure a la figura 1, a Galícia hi ha un sistema de pronoms de segona persona (fins i tot quan es tracta d'indicar la distància i mostrar respecte per l'interlocutor) amb dos graus:

Persona	Informal	Formal
2 ^a sing.	<i>ti</i> (* <i>tu</i>)	<i>vostede</i> (<i>el/la</i>)
2 ^a pl.	<i>vós</i> <i>vosoutros/as</i>	<i>vostedes</i>

Figura 1. Sistema de pronoms de segona persona en gallec.

Per altra banda, la diferència entre informalitat i formalitat ve marcada per l'ús de les formes *vostede* (més formal, forma estàndard) i *usté* (menys formal), o dialectalment, a les àrees de *tu*, per l'ús de *tu* en lloc de la forma estàndard *ti*.

L'ús dels pronoms de cortesia *el/ela* ens sembla degut a la pseudoreconstrucció que es fa de la tercera persona del verb, reforçada a vegades amb la forma explícita del pronom, que altrament seria innecessari. L'anomenat tractament de cortesia consisteix fonamentalment en l'ús de la tercera persona per a l'interlocutor, amb pronoms específics procedents de frases nominals.

Per exemple, quan utilitzem la forma *vostede* (derivada directament de la frase nominal *vosa mercede*) no parlem amb l'interlocutor sinó que ens dirigim a una propietat seva, com quan per parlar amb la reialesa fem servir la fórmula «la seva majestat», i no la corresponent a la persona, perquè això seria considerat massa directe. La cortesia consisteix principalment a dir les coses d'una manera indirecta, a no apellar directament l'interlocutor i obtenir els mateixos resultats mitjançant unes altres paraules.

Aquestes fórmules de cortesia també es poden observar amb els temps verbals. Per exemple, fer servir *podaría?* en lloc de *pode?*, com a hipòtesi i no pas com un qüestionament directe, serveix per no preguntar directament si existeix una possibilitat real (i no rebre una resposta negativa). Un altre cas seria l'ús de preguntes en lloc d'ordres, com *Podes pechar a ventá?*, per evitar un imperatiu que seria massa agressiu i suposaria un trencament del contracte entre emissor i receptor.

Des d'aquest punt de vista, l'ús del pronom *el* és el més neutre de totes les possibilitats que té el parlant per interpellar sense gaire implicació. De totes maneres, en la majoria de les ocasions ni tan sols s'utilitza *el* ni *vostede*, sinó només el verb en tercera persona (la tercera persona de singular, sense cap pronom específic).

Fora de Galícia també es parla gallec en algunes àrees d'Astúries, Lleó, Zamora i la Val de Xálina (a la província de Càceres), com es pot veure a la figura 2.

Figura 2. Mapa de les zones gallegoparlants.

El gallec exterior del Val de Xálima és un reducte medieval? El gallec parlat als *tres lugaris* d'Extremadura (Sa Martín de Trevellu, Valverde do Fresno i As Ellas) és una varietat del gallec que es parla des dels segles XII i XIII, quan Afonso VIII, rei de Galícia i Lleó (Alfonso IX a la historiografia espanyola), en plena reconquesta, va decidir repoblar les noves terres amb gallecs que volguessin anar-hi a viure. L'evolució de la llengua va fer que aquesta varietat mantingués alguns trets medievals i visqués una evolució diferenciada del gallec del territori de la comunitat autònoma gallega.

Una d'aquestes curiositats és que manté el sistema medieval de pronoms de tractament formal, que es remunta al llatí vulgar, en què el tractament formal *vós* coincideix amb les formes de la segona persona del plural, com es recull a la figura 3:

Persona	Informal	Formal
2 ^a sing.	<i>tu</i>	<i>vós</i>
2 ^a pl.	<i>vós</i>	<i>vós</i>

Figura 3. Tractaments de segona persona a les zones gallegoparlants de fora de Galícia.

A més d'aquestes formes, l'ús del tractament *tío* era habitual quan es parlava amb la gent gran de la família que vivia a casa, ja que normalment eren

oncles: seria el típic cas del germà solter o la germana soltera que continua vivint amb un germà casat a la mateixa casa, i aquesta diferenciació en el tractament serveix per demostrar aquesta proximitat.

Avui en dia tant *el* com *tío* són formes que gairebé han desaparegut i només es poden trobar en algunes varietats dialectals molt concretes. Les relacions familiars han canviat dràsticament durant les últimes dècades, com es demostra amb la pèrdua d'aquestes formes anacròniques. Tant l'ús de *el* i *tío* com el tractament de *usté* per part dels fills als pares són vestigis d'una època en la qual els fills es situaven en un pla diferent del dels seus pares.

3. ALTRES ESTRATÈGIES DE CORTESIA

3.1. Les fórmules menys directes

Com sabem, l'ús dels pronoms que hem vist fins aquí no és l'única manera d'indicar respecte cap a l'interlocutor, i cada vegada més hi ha altres estratègies de cortesia que estan guanyant terreny a la utilització de pronoms personals.

El treball de Rial Montes (2016), que recull els resultats d'una investigació sobre l'adquisició d'estratègies de cortesia en gallec amb nens i nenes de 4 a 13 anys, indica que l'opció per la forma del pronom *vostede* és molt minoritària, enfront d'altres solucions.

A partir de les dades de la figura 4 es pot observar que la fórmula de cortesia *por favor* és la principal estratègia en les peticions dels nens i nenes. També és interessant comentar l'aparició dels reforços, un conjunt d'estratègies (justificacions, diminutius i quantificadors, cerca d'un compromís previ i anunci d'una petició imminent) que serveixen per evitar l'ús d'una forma de pronom marcat. També tenim les peticions indirectes no convencionals basades en preguntes com *Por favor, podes...?* Aquesta estratègia està avançant en les generacions més joves enfront d'altres fórmules com els suggeriments.

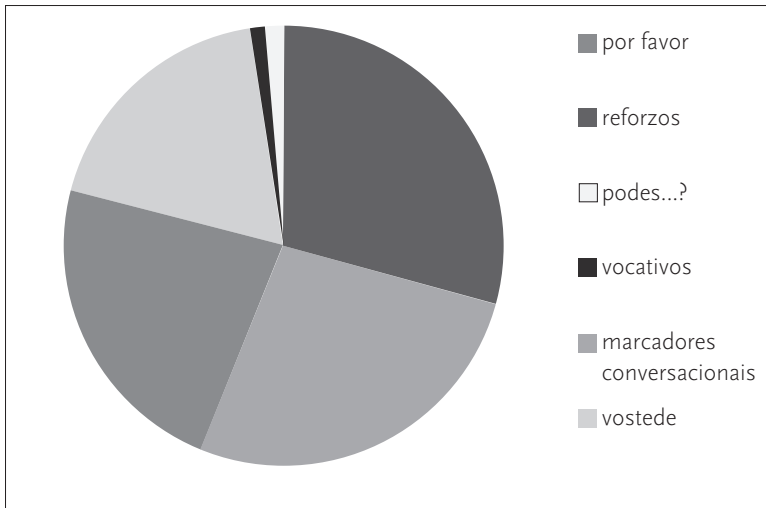

Figura 4. Resultats de Rial Montes (2016).

Dins d'aquestes estratègies, els reforços han estat cada vegada més presents i són una part central dels mecanismes per expressar cortesia, com demostra l'anàlisi de Fernández López (2009: 97):

O número de reforzos que se consideran na petición é xa un dato significativo. Canto máis dificultade entraña a petición para o falante, isto é, canto máis risco supoña para a súa imaxe pública o acto de fala, máis reforzos emprega. Así, nas situacións nas que hai familiaridade entre os interlocutores e a petición non é moi relevante o núcleo aparece só en bastantes ocasións ou acompañado dun apelativo ou dunha xustificación. (...)

48. RNH1: Vaime buscar unha chave↑

49. RNM1: Déixame pasar que só é un quilo de azúcar?

Les estratègies de cortesia no són iguals arreu, com mostren la manca de referents vàlids en l'àmbit internacional i la necessitat d'aprendre protocols en diferents cultures i llengües.

Els patrons de les formes de tractament d'una llengua determinada són difícilment traduïbles perquè depenen d'uns mecanismes culturals propis de cada època, transmesos directament o indirectament, que fins ara les gramàtiques no han aconseguit comprendre en tota la seva complexitat.

Així, tot i que el gallec comparteix moltes característiques amb el castellà, també té formes pròpies que només poden definir-se a partir d'un estudi específic basat en la població gallegoparlant.

La cortesia de cada llengua s'expressa en la deferència (quan s'intenta mostrar, per sobre de tot, respecte i consideració cap a l'altra persona) o bé en la solidaritat o cortesia positiva (quan el que s'intenta és crear un territori comú). En aquest sentit, Fernández López (2009: 75) considera que el gallec i el castellà són dues llengües amb una cortesia principalment de solidaritat, però el gallec està més pròxim a la deferència que no pas el castellà.

3.2. Les interjeccions

Ja al segle XIX Saco y Arce va qualificar de «palabras de naturaleza ambigua», en la seva *Gramática Gallega* (1868), algunes paraules invariables que se situen al marge de l'oració. Aquesta expressió mostra la difícil tasca que els gramàtics i altres estudiosos tenien per oferir una caracterització d'aquestes partícules. Les interjeccions sempre han estat un tipus de paraula problemàtica, i per això no han estat gaire estudiades fins al segle XX.

Gairebé cent anys després, Carballo Calero (autor homenatjat amb el Día das Letras Galegas l'any 2020), en la *Gramática elemental del gallego común*, incorpora consideracions sobre algunes estructures en retrocés, per tal de recuperar-les. Quan tracta les paraules i estudia els adverbis, les preposicions i les interjeccions, el més destacable és que, a més d'indicar els usos segons les àrees geogràfiques, afegeix alguna forma corresponent a altres llengües de manera més o menys intuïtiva.

A continuació ens fixarem en un exemple sobre l'origen o la procedència d'algunes de les interjeccions més utilitzades en gallec (Carballo Calero 1979: 245-264; les cursives no metalingüístiques són nostres):

Aieu, aiu, oieu, oiú, tratamiento respetuoso, no son sino formas del verbo oír: «¿ha oído?, ¿oyó?». *Oieu* y *oiú* se usan respectivamente en las comarcas donde la conjugación del perfecto de los verbos en *-ir* se confunde con la de los verbos en *-er* y aquellas en la que se da la distinción. *Aieu* y *aiú* son variantes, respectivamente, de *oieu* y *oiú*. Este perfecto convertido en interjección o sustantivo vocativo se usa especialmente para llamar la atención de *una persona respetable a la que no se conoce*, o cuyo nombre se evita por cortesía o por no parecer excesivamente cortés. Compárese al español ¡*Oiga!* o al inglés *I say*.

Sembla que el que vol dir Carballo Calero és que aquestes interjeccions provenen de verbs i, per això, estan lligades a la llengua oral. És molt interessant la precisió en la descripció de l'interlocutor: «una persona respectable a la

que no se conoze», perquè justifica que l'ús d'una forma o altra depèn de la proximitat i el coneixement de qui tenim al davant.

Al cap de vint anys, la *Gramática Galega* d'Álvarez, Regueira i Monteagudo (1986), molt més completa que les anteriors, intenta explicar la relació existent entre aquestes i altres formes no descrites fins aleshores (1986: 474):

A primeira implica familiaridade e serve para apelar a aquelas persoas que se tratan de ti; a segunda oponse a *ho* por apelar a persoas de sexo feminino ou a nenos; a terceira supón tratamento de cortesía:

Non, *che*, estás moi enganado comigo.

Ai, *ne*, bótame unha man aquí, que eu xa non estou afeito.

Aieu, pódeme dicir se imos ben para Sanxenxo?

Una característica comuna a totes elles és que *ho* (home), *che*, *ne* (relativa a nens o nenes), *aieu*, *oú* (com a forma de cortesía) sempre indiquen una apel·lació cap a la persona que escolta, com es veu en els exemples següents:

(4) Non, *ho*, non o sabía.

(5) *Aieu*, veña aquí.

(6) Sae de aí, *che*.

(7) Non *ne*. Si *ne*.

(8) Vente, *ho*.

La forma *aieu* (5) és un tractament de cortesía i serveix per apellar un interlocutor de més edat, però de manera cordial. És similar a les formes *amigo*, *camarada*, *che*, *compañero*, *ho*, *meu*, *ne*, *socio*.

La paraula *che* (6) es refereix a un interlocutor que es tracta de *tu*. Les seves variants són *ne*, *ho* i *aieu*.

La forma *ne* substitueix la paraula *nena*. Es pot utilitzar quan ens referim afectuosament a un interlocutor de sexe femení o a un nen.

Per últim, *ho*, apòcope d'*home*, s'usa quan tenim confiança o familiaritat amb l'interlocutor.

3.3. El retrocés de *vostede/vostedes*

Si comparem el model de cortesia que presenta Fernández López (2007-2008) en el seu treball sobre estratègies lingüístiques per mitigar peticions per als gallego-parlants tradicionals amb els resultats de Rial Montes (2016) que hem comentat, sembla que a les generacions més joves de gallegos els fan por determinades formes (com el tractament *vostede*) i prefereixen fer servir altres estratègies.

Podem afirmar que, actualment, en qualsevol escola urbana de Galícia més del 80% dels estudiants (inclosos els d'ESO i batxillerat) confonen les formes de *vostede* (cortesia) i *vós* (segona persona plural), i, probablement degut a la falta de transmissió intergeneracional i a la manca de models lingüístics de qualitat, tenen molts dubtes a l'hora d'utilitzar-les.

4. COMPARATIVA ENTRE GALLEC I PORTUGUÈS

Aquesta pèrdua d'alguna forma de tractament és molt comuna en qualsevol llengua. A la figura 5 es pot veure una petita comparativa entre el gallec i el portuguès, la seva llengua germana.

	Segona persona singular informal	Segona persona singular formal	Segona persona plural informal	Segona persona plural formal
Gallec	<i>ti</i>	<i>vostede</i>	<i>vós,</i> <i>vosoutros,</i> <i>vosoutras</i>	<i>vostedes</i>
Portuguès (Portugal)	<i>tu,</i> <i>vós</i> (regional)	<i>o senhor / a senhora,</i> <i>você,</i> <i>vós</i> (arcaic o literari)	<i>vocês,</i> <i>vós</i> (arcaic o literari)	<i>os senhores / as senhoras</i>
Portuguès (Brasil)	<i>você</i> (<i>tu</i>)	<i>o senhor / a senhora,</i> <i>vós</i> (arcaic o literari)	<i>vocês,</i> <i>vós</i> (arcaic o literari)	<i>os senhores / as senhoras</i>

Figura 5. Comparativa de formes en gallec i portuguès.

Al portuguès de Portugal, d'Àfrica i d'Àsia les formes són les següents: el tractament informal és *tu* entre persones que ja coneixem fa temps, amics i col·legues. Com a forma intermèdia entre *tu* (més informal) i el més formal, s'uti-

litza *ocê*. Es diferencia del portuguès del Brasil perquè utilitza les formes *se*, *si*, *consigo*, *o*, *a* i *lhe*, les quals no s'utilitzen pas en la llengua oral al Brasil.

En l'àmbit formal són usades *o senhor*, *a senhora*, *Vossa Excelência* i *Vossa Senhoria* igual que al Brasil. L'arcaic *vós* no s'utilitza, perquè expressa massa formalitat.

Amb la segona persona del plural succeeix el mateix que en el portuguès del Brasil. *Vós* encara es fa servir molt al nord de Portugal i a l'Església catòlica per adreçar-se als fidels.

Al portuguès del Brasil la forma més utilitzada per a la segona persona del singular (no formal) pràcticament al país sencer és *ocê*. És el tractament estàndard, dels mitjans, la televisió, la ràdio, el cinema, etc. La conjugació verbal es fa amb la tercera persona del singular i no pas amb la segona.

La forma *tu* només s'utilitza en alguns estats del Norte-Nordeste, Rio Grande do Sul i alguns barris de la ciutat de Rio de Janeiro. Fins i tot en aquests llocs, la forma *ocê* és acceptada per a la llengua estàndard, universalitzada i televisiva. En l'àmbit formal són utilitzats *o senhor*, *a senhora*, *Vossa Alteza*, *Vossa Majestade*, *Vossa Excelência*, *Vossa Santidade*, *Vossa Senhoria* i altres formes de tractament específiques per a autoritats civils, militars, judicials, eclesiàstiques, de la noblesa, etc., sempre amb la conjugació de la tercera persona del singular. El *vós* és molt arcaic i només es pot trobar als textos bíblics o en contextos irònics.

En el plural la forma absolutament universal és *ocês*, utilitzada tant per les persones que utilitzen *ocê* com per les que usen *tu* en l'àmbit informal.

Relacionat amb aquesta qüestió, ens sembla interessant destacar el canvi lingüístic que ha tingut lloc en les últimes dècades en el portuguès europeu, que ja no fa servir la forma *ocê* com a tractament de cortesia, sinó només el verb o un apellatiu com *a senhora*.

Aquests exemples ens serveixen per comprovar que el que ha passat amb els pronoms de tractament en gallec està passant en altres llengües com el portuguès, i és un procés completament natural de totes les llengües.

5. CONCLUSIONS

El sistema de tractaments del gallec és més complex del que podria semblar a primera vista, i, com hem vist fins aquí, no només consisteix en la tria d'un pronom o un altre.

En l'actualitat l'ús de *ti* s'imposa clarament al de *vostede* a la major part de les converses en gallec (tant al món rural com a l'urbà) i és una marca evident del canvi lingüístic que s'ha produït al llarg del darrer segle.

En gallec, la forma de cortesia històricament més neutra des del punt de vista pragmàtic és *vós*, conservada encara en el gallec exterior (la Val do Xálima, Càceres). Sembla que tots els sistemes i subsistemes de tractament que ha tingut el gallec fins ara, avui es redueixen a un sol sistema. Només sobreviuen les formes *ti/vós/vostede*, que són les que fan servir la majoria dels parlants de gallec, mentre que les formes *el/ela, tío/tía, padriño/madriña* i el *vós* de cortesia són completament desconegudes pels parlants més joves.

Per tot això considerem que la desaparició d'aquestes formes de tractament ha estat una conseqüència directa de la transformació social que ha viscut el país, i que la seva escassa presència avui és simplement la constatació del final del canvi lingüístic que hem descrit.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ÁLVAREZ, Rosario, Xosé Luís REGUEIRA i Henrique MONTEAGUDO (1986). *Gramática galega*. Vigo: Galaxia.
- CARBALLO CALERO, Ricardo (1979 [1966]). *Gramática elemental del gallego común*. Vigo: Galaxia.
- CASTRO, Rosalía de (2013 [1863]). *Cantares gallegos*. Estudio, edición, notas e comentarios de Anxo Angueira. Vigo: Xerais.
- FERNÁNDEZ LÓPEZ, Xemma (2007-2008). «Estrategias lingüísticas para la mitigación de las peticiones en gallego». *Pragmalingüística* 15-16, 84-111.
- (2009). «Interferencias pragmáticas: aproximación ás estratexias de cortesia nas peticións en galego». *Revista Galega de Filoloxía* 10, 75-113.
- FREIXEIRO MATO, Xosé Ramón (2006). *Gramática da Lingua Galega. II Morfosintaxe*. Vigo: Promocións Culturais Galegas.
- FRÍAS CONDE, Xavier (1999). *O galego exterior ás fronteiras administrativas*. Gijón: VTP.
- (2011). «Revisitando o sistema dos pronomes de cortesia no diassistema galego-português». *Revista de Llenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* XVI, 113-124.
- ILG/RAG (2012). *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Vigo: Galaxia.
- LOPES, Graça Videira, M. P. FERREIRA et al. (2011). *Cantigas Medievais Galego Portuguesas [base de dados]* [en línia]. Lisboa: Instituto Estudos Medievais. FCSH/NOVA. <<http://cantigas.fcsh.unl.pt>>.
- REAL ACADEMIA GALEGA (2012). *Dicionario da Real Academia Galega* [en línia]. A Coruña: Real Academia Galega. <<https://academia.gal/dicionario>>.
- RIAL MONTES, Tamara (2016). «Ola, señor, dásme o libro?»: *adquisición de estratexias de cortesia en galego* [en línia]. Treball de fi de grau en Llengua i Literatura Gallegues. <<http://hdl.handle.net/10347/15327>>.

- RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ, José Luis (2000). «Para um perfil das formas de tratamento: vostede/vostê... você». *Estudos dedicados a Carvalho Calero*. Vol. I, *Linguística*, 847-883.
- SACO Y ARCE, Juan Antonio (1868). *Gramática Gallega* [en línea]. Lugo: Imprenta de Soto Freire. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/be/Gram%C3%A1tica_gallega_1868_Juan_A._Saco_Arce.pdf>.

El sistema de tractaments del basc

Itziar Aduriz Agirre
Universitat de Barcelona

0. INTRODUCCIÓ

Una de les qüestions que es tenen en compte a l'hora de caracteritzar els diferents sistemes de comunicació animal és si hi ha o no una intencionalitat en el fet comunicatiu. Mirant les espècies animals i els seus sistemes de comunicació, trobem espècies que tenen una intencionalitat en el fet comunicatiu i d'altres que no. I és justament aquest tret un dels que diferencien el llenguatge dels humans de molts altres sistemes de comunicació animal. Això vol dir que, quan ens comuniquem amb el llenguatge, normalment ens dirigim a un receptor amb una intencionalitat concreta de transmetre alguna informació, demanar alguna cosa, etc.

D'altra banda, mirant la diversitat lingüística veiem que hi ha diferents maneres com les llengües seleccionen i structuren la informació del món. Hi ha llengües, per exemple, que inclouen en les seves estructures morfològiques qüestions relatives a la forma de les coses que tenen a l'abast. Altres llengües inclouen la informació sobre gènere de la persona amb la qual parlen. No totes, ja ho sabem. I així podríem seguir amb característiques que unes llengües incorporen a la seva estructura i altres no, que unes gramaticalitzen i altres no.

Amb aquestes dues puntualitzacions es podrà entendre amb més claredat el tema central d'aquest article. Així doncs, explicaré la manera com la llengua basca recull en la seva estructura, en la seva gramàtica (més concretament, en la seva morfologia verbal), la manera de dirigir-se a l'interlocutor quan s'està comunicant amb una intenció determinada. I veurem també com en basc és important què es diu (què es transmet), però també a qui es diu.

Per il·lustrar-ho, vegem una citació extreta d'Urruxulegi (2009: 9):

Behingo batean Luzaideko taberna bateko andreari galdetu diot ea bera «etxera noa» zelan esaten duen («nae», «noaie», eta enparauak gomutan); andreak «segun» erantzun dit eta segituan erabiltzen dituen adizki bakoitza norekin erabiltzen duen azaldu dit. Harrigarria, zurtz eginda geratu eta ez naiz galdera gehiagorik egiteko gauza izan.

‘Una vegada vaig demanar a una dona d’un bar de Luzaide com deia «vaig a casa» (al cap hi tenia «nae», «noaie», etc.); la dona em va respondre «depèn» i de seguida em va explicar amb qui feia servir cada forma verbal que utilitzava [per expressar «vaig a casa»]. Increïble, em vaig quedar de pedra i no vaig ser capaç de fer més preguntes.’

1. EL SISTEMA PRONOMINAL I LA CONCORDANÇA AMB EL VERB

A l’hora de seguir el rastre de la informació del tractament amb l’interlocutor en la llengua basca, ens hem centrat en el sistema pronominal i en la morfologia verbal. Començarem explicant el paradigma bàsic dels pronoms personals, que són un dels elements que tenen concordança amb el verb.

1.1. Sistema pronominal actual

Ni (‘jo’)
Hi (‘tu’)
 Hura (‘ell, ella’)
 Gu (‘nosaltres’)
Zu (‘tu, vostè’)
 Zuek (‘vosaltres’)
 Haiek (‘ells, elles’)

Com es pot veure, actualment en basc hi ha dues formes per referir-se a l’interlocutor singular; són dues formes de segona persona del singular: *hi* i *zu*. Vegem-ne les característiques.

Hi: pronom singular de segona persona, sempre referit a l’interlocutor. Actualment, aquest pronom es fa servir a l’entorn familiar o d’amistat. La condició d’ús d’aquest tractament és la familiaritat amb l’interlocutor: ha de ser proper i, lògicament, del mateix estrat social. No és d’ús general a tot el territori; hi ha fluctuacions en l’ús en les diferents varietats dialectals, com veurem més endavant. Il·lustraré l’explicació amb uns exemples:

- (1) Hi katalana haiz!
 Tu català ets
 ‘Tu ets català!’

Zu: igual que *hi*, és un pronom singular de segona persona, sempre referit a l'interlocutor. Actualment és la forma neutra, no marcada, i és general a tot el territori. Com podem llegir a la gramàtica en línia d'Itziar Laka (1996: § 8.1), «It [zu] is used in all varieties of the language, and in varieties where *hi* is used, *zu* is used in all environments where the former [hi] is not appropriate».

(2) *Zu katalana zara!*

Tu català ets / vostè català és
 'Tu ets català!' o 'Vostè és català!'

Quan Laka alludeix al fet que el tractament familiar *hika* de vegades no és adequat, es refereix a la restricció d'ús d'aquest registre als contextos familiars i informals.¹

1.2. L'evolució en el sistema pronominal. Mirada diacrònica

Seguint la hipòtesi més plausible, podem postular un sistema pronominal antic amb un únic pronom de segona persona del singular, *hi*, i un únic pronom de segona persona del plural, *zu*. N'és una de les proves més irrefutables el rastre de la marca de plural en les formes verbals de *zu*, que coincideixen amb la resta de marques plurals. Podem veure, en aquest sentit, la següent cita de Gontzal Fontaneda (2007) a Urruxulegi (2009: 13):

Milaka urtetan zehar euskaldunak hika bakarrik mintzatu ziren, zuka edo zuketarik ez zegoelako. Hi deitzen zioten solaskideari eta Zu izenordainak gaurko Zuek izenordainaren esanahia zuen. Aditzak berak egiaztatzen du aipatu fenomenoa.

'Durant milers d'anys, els bascos només van parlar en *hika*, ja que no existia [el registre] *zuka* o *zuketeta*. Li deien *hi* a l'interlocutor i el pronom *zu* tenia el significat de l'actual *zuek*. El mateix verb acredita el fenomen esmentat.'

N'és un exemple molt clar el present (en la seva forma sintètica) del verb *joan* ('anar') (3). Darrere de cada pronom indiquem la conjugació hipotètica del que es postula:

¹ Parlar *hika* vol dir, en basc, parlar fent servir aquest registre i referir-se a l'interlocutor de segona persona familiar usant el pronom *hi*.

(3) Ni	noa	‘jo vaig’
Hi	hoa	‘tu vas’
Hura	doa	‘ell/ella va’
Gu	goaZ	‘nosaltres anem’
Zu	zoaZ	‘vosaltres aneu’
Haiek	doaZ	‘ells/elles van’

Posteriorment, el pronom de segona persona del plural *zu* es va començar a fer servir en contextos formals, quan l’entorn requeria formalitat o mostrar educació cap a l’interlocutor. Finalment va assumir la funció d’una segona persona del singular de cortesia.

La raó d’aquest moviment, molt probablement, va ser la pressió de les llengües romàniques que envoltaven els territoris de parla basca i que tenien una organització social molt jerarquitzada. Així, Alberdi (a) menciona especialment, per exemple, la forma *vous* de l’edat mitjana del francès a la *Chanson de Roland* i en la forma de respecte *vos* de l’occità, o del castellà al *Cantar de Mío Cid*; i també fa referència al moviment o traspàs que hi va haver a l’Europa de l’edat mitjana de les formes de *vós*, que primer es van fer servir només a la cort, després a la població de nivell alt i finalment al poble (Brown i Gilman 1960, citat per Alberdi (a)).

El basc, doncs, es va sumar al conjunt de llengües que feien servir els pronoms de segona persona del plural per fer referència al seu significat originari (de segona persona del plural) i alhora com a la segona persona del singular de cortesia.

A la *Sareko Euskal Gramatika* [Gramàtica basca en línia] es pot trobar una interessant reflexió sobre el canvi de nombre en els pronoms personals de segona persona per una qüestió de necessitat a l’hora d’adreçar-se a l’interlocutor amb una intencionalitat més respectuosa: Alberdi (a) menciona un estudi fet sobre més de cent llengües, moltes de les quals presenten aquesta característica (Head 1978: 157-158). Les raons que s’apunten per explicar l’ús del plural per reflectir un tractament de respecte són prou lògiques i convincents: entre d’altres, es diu que el plural és metàfora de grandesa o de ser més, o que, amb l’ús del plural, la identitat de l’interlocutor s’esvaeix.

De tota manera, en aquest procés en el basc hi va haver una particularitat, si el comparem, per exemple, amb el francès o el català. I és que en basc no es va donar un cas de sincretisme, com en francès (*vous*) o en català (*vós*), sinó que aquesta llengua va anar més enllà i va desfer l’ambigüitat de nombre amb una reestructuració del sistema pronominal.

Així, es va crear un nou pronom de segona persona, *zuek*, per denotar només la segona persona del plural. *Zuek* es va basar en la forma *zu* i s’hi van

afegir marques de plural per analogia, tant al pronom (-*ek*) com a les formes verbals (-*te*).

L'exemple (4), basat en l'exemple (3), incorpora la nova forma pronominal al paradigma pronominal tal com el coneixem ara.

(4) Ni	noa	'jo vaig'
Hi	hoa	'tu vas' (tractament familiar)
Hura	doa	'ell/ella va'
Gu	goaZ	'nosaltres anem'
Zu	zoaZ	'tu vas' (neutre no marcat) / 'vostè va'
Zuek	zoaZTE	'vosaltres aneu'
Haiek	doaZ	'ells/elles van'

Aquest moviment en el sistema pronominal sembla que es va donar en dues fases: en la primera, el pronom *zu* hauria mantingut els dos valors, el de plural i el de cortesia; en la segona, *zu* hauria perdut el valor de plural i, amb la nova forma, *zuek*, s'hauria resolt l'ambigüitat. Tot apunta que els dos moviments d'aquesta segona fase van ser seguits l'un darrere l'altre.

1.3. El verb

Seguim buscant els rastres dels diferents tractaments amb l'interlocutor que es donen en la llengua basca, i el següent lloc on trobem informació al respecte és el verb conjugat. No explicarem totes les característiques de la morfologia del verb en basc; ens centrarem en les que fan referència al tema que estem tractant.

Una de les qüestions més òbvies que ens podem demanar és la concordança del verb conjugat amb els seus arguments. Tot seguit veurem la manera com es fa la concordança amb els dos pronoms de segona persona del singular.

Hi ha diferències considerables entre la llengua basca i les llengües romàniques que ens envolten, pel que fa a aquest aspecte de la concordança. Per dir-ho ràpid, es podria afirmar que en basc hi ha *més* concordança, ja que a part de la que hi ha entre el verb conjugat i el subjecte de l'oració, com s'esdevé comunament en les llengües que tenim al costat, el verb conjugat basc també concorda amb els elements que tenen la funció d'objecte directe i objecte indirecte.

Però no entrarem en aquestes qüestions; ens centrarem en la manera com el basc fa la concordança amb el subjecte, i així podrem veure el rastre dels elements d'interlocució que apareixen en el verb.

S'ha de dir, en primer lloc, que una de les diferenciacions estructurals² més significatives que existeixen en la morfologia del verb conjugat basc és la que hi ha entre els paradigmes dels verbs que concorden amb un argument en absolutiu (tema; inacusatiu, també denominats intransitius) i els que concorden tant amb dos o més arguments (transitius) com amb un únic argument en ergatiu (agent; inergatiu). L'esquema que segueix cada paradigma és diferent, però s'hauria de fer constar que, a causa de la regularitat del verb conjugat basc, cadascun d'aquests paradigmes funciona de manera homogènia, sense excepcions, tant en el cas dels verbs sintètics com en el dels verbs auxiliars.

A l'exemple (4), a la segona persona de tractament familiar *hi hoa*, tenim el pronom personal de segona persona familiar, *hi*, que concorda amb la forma verbal *hoa*. Trobem, en aquest cas de verb inacusatiu, una concordança de molt fàcil reconeixement, ja que la *h*- inicial del pronom també la trobem al començament del verb conjugat amb el qual concorda.

Veiem, també a l'exemple (4), la forma *zu zoaz*. En aquest cas tenim una *z*-al començament de la forma de pronom personal de segona persona neutre (o *vostè*) i la mateixa consonant, com a característica morfològica, al començament de la forma verbal conjugada de segona persona, *zoaz*.

Les marques de concordança amb els arguments dels verbs transitius varien respecte a les dels verbs inacusatius. I també varia l'ordre dels elements: mentre que en el paradigma inacusatiu de present d'indicatiu (4) la concordança amb l'argument tema apareix a la primera consonant del verb conjugat, en el paradigma transitiu de present d'indicatiu la marca d'agent és al final del verb conjugat.

Ho veurem clarament en els exemples de (5), del paradigma de les segones persones del singular del verb *jakin* ('saber'), segons que el complement directe sigui singular (5a) o plural (5b):

(5) a.	Hik	dakik	'tu, noi, el/la/ho saps'	(tractament familiar quan l'interlocutor és un home)
	Hik	dakin	'tu, noia, el/la/ho saps'	(tractament familiar quan l'interlocutor és una dona)
	Zuk	dakizu	'tu/vostè el/la/ho saps'	(tractament neutre, no marcat)
b.	Hik	dakizkik	'tu, noi, els/les saps'	(tractament familiar quan l'interlocutor és un home)

² Quan es parla d'estructura es fa referència a l'organització dels formants que concorden amb el verb conjugat; és a dir, a la incorporació en la forma verbal dels elements que representen els diferents arguments, segons que el verb sigui inacusatiu, inergatiu o transitiu.

- Hik** **dakizkin** ‘tu, noia, els/les saps’ (tractament familiar quan l’interlocutor és una dona)
- Zuk** **dakizkizu** ‘tu/vostè els/les saps/sap’ (tractament neutre, no marcat)

Una altra diferència respecte al paradigma dels verbs inacusatius és la concordança en gènere que presenta el paradigma transitiu quan s'utilitza el tractament familiar. La marca de concordança amb l'interlocutor de segona persona del singular canvia si l'interlocutor és un home o una dona, com s'ha pogut observar en els dos primers exemples de (5a) i (5b). Així, la marca de concordança amb la segona persona en masculí és *-k*, mentre que la marca de concordança en femení és *-n*. Això vol dir que el basc, quan es parla utilitzant el registre familiar *hika*, gramaticalitza en el verb conjugat transitiu el tret de gènere de l'interlocutor.

El tractament neutre amb el pronom *zu* no presenta aquesta distinció i la concordança sempre es fa amb la marca *-zu*.

2. L'AL·LOCUTIU EN ELS SISTEMES DE TRACTAMENT DEL BASC: L'HITANO

En el punt anterior parlàvem del pronom personal *hi* de segona persona, marcat, utilitzat en contextos informals i/o familiars. Una de les característiques més importants d'aquest tractament, a part de les ja esmentades, com ara la distinció de gènere en el paradigma transitiu, és l'obligatorietat d'ús dels verbs al·locutius quan es fa servir aquest paradigma.³

Si es comença fent servir el tractament familiar *hika*, s'ha de continuar amb el mateix tractament obligatòriament, com es pot veure a (6).

- (6) **Hi**, lagun, jatorra **haiz!** **Hire** etxera joan eta anaia moduan hartu **nauk**.
 ‘Tu, amic, ets ben maco! He anat a casa teva i m’has rebut com un germà.’

No seria adequat, doncs, l'exemple (7), en què es combinen els dos paradigmes, el neutre (*zure... hartu nauzu*) i el familiar (*hi... haiz*).

³ D'una manera general, *al·locutiu* vol dir que es té en compte algun tret de l'interlocutor. En el cas del basc, se'n té en compte el gènere. És un procés gramatical en què s'afegeix al verb conjugat una marca gramatical de gènere de l'interlocutor.

- (7) ***Hi**, lagun, jatorra **haiz!** **Zure** etxera joan eta anaia moduan hartu **nauzu**.
 ‘Tu, amic, ets ben maco! He anat a casa teva/seva i m’has/m’ha rebut com un germà.’

Aquesta obligatorietat és ben taxativa i no afecta només la interlocució directa, com hem vist a (6-7), sinó també qualsevol element de la comunicació que ha començat amb el tractament *hika*, fins i tot les oracions principals assertives.

Així, si en la comunicació amb un interlocutor amb el qual hem començat a parlar en *hika* emetem una oració assertiva, el verb d’aquesta oració l’haurem de conjugar en *hitano*, encara que la forma verbal no contingui cap referència a l’interlocutor. Com es pot veure a l’exemple (8), si des del començament de la conversa fem servir formes *hika* (*Hire*), no podem fer servir la forma verbal neutra *etorri da* (‘ha vingut’) combinada amb un pronom possessiu *hire* (‘teva’ en *hika*).⁴ Així, l’exemple (8) seria inadequat, perquè *hire* és el possessiu derivat del pronom personal *hi*.

- (8) **Hire ama etorri da*.
 ‘La teva mare ha vingut.’

Hauria de ser (9), si la conversa és amb un home.

- (9) *Hire ama etorri duk*.
 ‘La teva mare ha vingut, i t’ho dic a tu, amic meu.’

O bé (10), si la conversa és amb una dona.

- (10) *Hire ama etorri dun*.
 ‘La teva mare ha vingut, i t’ho dic a tu, amiga meva.’

És a dir, en aquest sistema de tractament al·locutiü, a l’oració principal el verb conjugat sempre concorda amb la segona persona del singular marcada, estigui o no involucrada aquesta segona persona en el procés que expressa el verb. En les oracions subordinades, per contra, els al·locutius exigeixen sempre formes no marcades, i per aquest motiu no es donen mai en el mode subjuntiu.

⁴ Si es vol fer servir una forma verbal que no tingui al·locutiü, s’ha d’utilitzar la segona persona del singular neutra, *zu*. En aquest cas seria així: *Zure ama etorri da* (‘la teva mare ha vingut’).

Aquesta característica fa que en basc totes les formes verbals conjugades del verb que no són de segona persona (del singular o del plural) estiguin triplicades, per dir-ho d'una manera ràpida.⁵ Així, en el cas de la forma verbal *da*, de l'exemple (8), tenim aquesta forma per triplicat, segons el context de tractament:

- *Da*: forma neutra, tercera persona del singular del present d'indicatiu del verb *izan* ('ser').⁶
- *Duk*: forma del registre familiar quan l'interlocutor és un home, tercera persona del singular del present d'indicatiu del verb *izan* ('ser') (9).
- *Dun*: forma del registre familiar quan l'interlocutor és una dona, tercera persona del singular del present d'indicatiu del verb *izan* ('ser') (10).

Com planteja Alberdi (a), aquest ús allocuti del verb conjugat basc s'ha de relacionar amb el datiu ètic que es fa servir en alemany (i en altres llengües), però sembla que l'ús de les formes del basc té especificitats pròpies (vegeu també Gaminde 1984).

Respecte a les connotacions de l'ús de la forma *hika* i de l'*hitano* com a allocuti, podem parlar d'un temps, no tan llunyà, en què aquesta forma era menystinguda, com explica Urruxulegi (2009). Parafraçant Alberdi (2003), Urruxulegi (2009) afirma que aquest registre ha tingut, en la història més recent, una connotació negativa, en el sentit que era titllat de «pagès», «dur», «rude», «parla de gitanos», «lleig»... És per aquest motiu que en moltes llars es va deixar de fer servir i, per tant, a l'entorn familiar es va trencar la transmissió de pares a fills. Fora de l'entorn familiar, però, l'ús es va mantenir més ferm.

Des de ja fa més de dues o tres dècades, sembla que la tendència és una altra i, fora d'aquests prejudicis, han proliferat les iniciatives per fomentar aquest ús. N'és una prova, per exemple, el llibre d'Urruxulegi (2009), que, a part de donar bona informació sobre el tractament *hitano*, és un mètode per aprendre a fer-lo servir.

Els contextos d'ús són prou variables al territori, però hi ha unes característiques d'ús que es repeteixen significativament. Així, Urruxulegi (2009) esmenta les següents:

5 Més informació a la norma núm. 14 de l'acadèmia de la llengua basca, Euskalzaindia: <https://www.euskaltzaindia.eus/dok/arauak/Araua_0014.pdf>.

6 Les formes del verb *izan* ('ser') també es fan servir com a auxiliars a les formes perifràstiques inacusatives, com a l'exemple (8).

- 1) Els germans grans parlen als petits en *hika*. En general, la relació entre germans és l'àmbit on aquest registre és més utilitzat. Sempre és més utilitzat entre nois que entre noies, i dels nois cap als nois més que dels nois cap a les noies.
- 2) Dels pares cap als fills mascles es fa servir el registre *hika* en un tant per cent molt elevat (l'ús és molt menor dels pares cap a les filles).
- 3) Dels fills cap als pares, en canvi, s'usa el registre neutre, amb el pronom *zu*.
- 4) En general, dels més joves cap als més grans s'usa el registre neutre, amb el pronom *zu*.
- 5) En la parella també és majoritari l'ús del registre neutre, amb el pronom *zu*.

3. PER EXTENSIÓ: ZUTANO I XUTANO ALLOCUTIUS

A l'hora d'explicar el sorgiment de les formes allocutives *zutano* i *xutano* (variant palatalitzada de *zutano*), tot apunta a una qüestió d'analogia. De fet, cronològicament també té una datació posterior; l'ordre diacrònic de les formes verbals allocutives seria el següent: primerament hauria sorgit l'*hitano*, sobre la segona persona del singular *hi*. En aquest primer estadi tindriem la segona persona del singular *hi* (*hi haiz* —'tu ets'—, entorn proper i/o familiar) i l'allocutiu *hitano* (*hura duk* o *dun*, —'ell o ella és'—, interlocutor home o dona, respectivament). Posteriorment es postula el moviment de persona plural a singular del pronom *zu*, tal com s'ha explicat més amunt, a l'apartat 1 (de vosaltres a tu/vostè). A partir d'aquí, en certs dialectes, com ara el suletí (de Zuberoa o País de Soule), el salacenc (de la vall de Salazar), el roncalès (de la vall de Roncal) i, en general, en els dialectes del nord-est, va sorgir una forma de tractament de cortesia en línia amb el nivell de cortesia que marcava *zu* ('vostè'), en contraposició amb *hi*, familiar o de tuteig. I va sorgir de manera mimètica basant-se en l'*hitano*, però amb un nivell de cortesia, de respecte.

A (11) tenim la variant no marcada d'una oració, amb una forma verbal no allocutiva, i a (12) tenim l'equivalent amb una forma verbal en *zutano*, extreta d'Urkizu (1996).

- (11) Patxi joan **da**.
 'El Patxi se n'ha anat.'

(12) Patxi joan *duzu*.

‘El Patxi se n’ha anat i li ho dic a vostè.’

Alguns dels dialectes que van introduir la forma al·locutiva de *zutano* van anar més enllà en la innovació i van crear un altre sistema de tractament, basat en el *zutano*, que es caracteritza per la introducció d’una palatalització afectiva de les consonants sibilants. És a dir, es tracta d’un *zutano* amb una sibilant palatalitzada que provoca un efecte afectiu. Aquesta forma, anomenada *xutano*, està entremig dels dos tractaments al·locutius: el més proper i familiar, *hitano*, i el més respectuós, *zutano*. S’utilitza en entorns de parla amb nens petits o en entorns molt afectius. A (13) en tenim un exemple, que contrasta amb el de (12).

(13) Patxi joan *duxu*.

‘El Patxi se n’ha anat i t’ho dic a tu, petitó!’

Amb gran consens entre els autors, es pot afirmar, doncs, que primer s’hauria desenvolupat l’*hitano*, posteriorment les formes de *zutano* (creades analògicament sobre l’*hitano*) i finalment les formes de *xutano*.

4. LA FORMA MÉS CORTESA: *BERORI*

En certes varietats de navarrès, guipuscoà i biscaí, hi ha un tercer grau, el més cortès,⁷ parlat per les generacions de més edat i diferenciat del grau de cortesia mitjà expressat amb el pronom *zu* (‘tu/vostè’). Està representat pel pronom *berori*, gramaticalment de tercera persona però que fa referència a l’interlocutor. Urkizu (1996) el tradueix al castellà per ‘su señoría’ (14).

(14) Berori oso garaiz etorri da

‘Su señoría muy temprano venido ha.’

‘Su señoría ha venido muy temprano.’

‘Sa senyoria ha vingut molt d’hora.’

Al diccionari general *Elhuyar* (<https://hiztegiak.elhuyar.eus/eu_es_en_fr/berori>), es tradueix la forma *berori* per ‘usted’:

⁷ En una de les publicacions més conegudes sobre el tema dels tractaments en basc, Urruxulegi (2009) considera aquest tractament hiperrespectuós (*hiperbegirunezko*, en basc).

2 *izord.* (Heg.⁸) (euskal tratamendu begirunezkoenean erabiltzen da, hirugarren pertsonako adizkiez⁹) **usted**

[Exemple:] *Berorrek*¹⁰ *nahi duena egingo dut nik*: ‘haré lo que usted quiera.’

El pronom personal de respecte *berori* apareix ja en els primers textos escrits en basc, al segle XVI, en textos de Lazarraga. En origen el segon format és un demostratiu de tercera persona en segon grau: (*h*)*ori* (‘aqueix’, cat.; ‘ese’, cast.); i *ber-* és un element complementador del nom de difícil categorització, utilitzat en altres contextos amb el sentit de ‘el mateix’ o ‘únic’.

Avui en dia aquesta forma no s'utilitza ni en biscaí ni en guipuscoà, i sembla que es va perdre abans a les varietats navarreses. Tradicionalment era la forma emprada per a la interlocució amb el capellà, el mestre i les autoritats, i també amb els pares (Urruxulegi 2009: 26):

1935ean jaioa naiz eta etxean euskara ikasia. Amari beti berorika egiten genion seme-alabek. Hemezortzi urte edo bete eta [...] gure amari zuka egitea erabaki nuen. Handik aurrera amari zuka hitz eginda ere, amak ondo hartu zuen eta ez zidan sekula fitsik esan.

‘Vaig néixer el 1935 i vaig aprendre basc a casa. Els fills sempre parlàvem a la mare en [registre] *berori*. Quan vaig fer divuit anys o així [...] vaig decidir parlar amb la meva mare en [registre] *zuka*. A partir d'aquell moment, tot i que parlava amb la mare en *zuka*, ella s'ho va prendre bé i no em va dir mai res al respecte.’

5. CONCLUSIONS

En aquest article s'ha volgut donar una visió panoràmica de les formes de tractament emprades en la llengua basca basada en dos grans aspectes: d'una banda, la utilització de la segona persona del singular; de l'altra, l'alternança allocutiva / no allocutiva de les formes conjugades.

8 *Heg.* és l'abreviatura de *hegoalde* ‘sud, part sud’. Aquí significa que la forma *berori* s'utilitza a la part sud del territori de parla basca, és a dir, al territori situat a l'Estat espanyol. El nord seria la part de territori situada a l'Estat francès.

9 Traducció literal: ‘es fa servir en la forma de tractament més respectuosa del basc, amb formes verbals de tercera persona’.

10 On *berorrek* és la forma de *berori* en ergatiu, ja que aquí és el subjecte del verb transitiu *nahi duena*.

En els exemples següents es recullen les cinc formes de tractament. La seva utilització varia depenent de la varietat dialectal (no totes cinc són emprades en el basc estàndard actual) i de la variació social.

En els exemples apareixen dues oracions: la primera és l'adreçada a un interlocutor, en segona persona; la segona és l'oració enunciativa neutra equivalent.

- 1) Forma neutra, també denominada en basc *eztabada*. Oració enunciativa amb referència neutra a un interlocutor (tu/vostè). En el sistema neutre denominat *eztabada*, les formes verbals són neutres: *zara* i *da*.

Zu irakaslea zara ('tu ets professor')

Aita joan da ('el pare se n'ha anat')

- 2) Forma allocutiva d'*hitano*. Oració amb referència familiar a un interlocutor home (*duk*) o dona (*dun*). L'ús de l'*hitano*, *haiz*, demana les formes allocutives en totes les oracions enunciatives de la comunicació, de manera que la forma neutra *da* passa a ser *duk* o *dun*, segons que l'interlocutor sigui home o dona, respectivament.

Hi irakaslea haiz ('tu ets professor')

Aita joan duk ('el pare se n'ha anat —i t'ho dic a tu, amic')

Aita joan dun ('el pare se n'ha anat —i t'ho dic a tu, amiga')

- 3) La forma allocutiva *zutano*. L'ús del *zutano* pot demanar, en els dialectes del nord-est, les formes allocutives en totes les oracions enunciatives de la comunicació, de manera que la forma neutra *da* passa a ser *duzu* (Alberdi (b)).

Zu irakaslea zara ('tu ets professor / vostè és el professor')

Aita joan duzu ('el pare se n'ha anat —i li ho dic a vostè')

- 4) La forma allocutiva *xutano*, amb palatalització de les sibilants (Alberdi (b)):

Xu irakaslea xira

Aita joan duxu ('el pare se n'ha anat —i t'ho dic a tu, petitó')

- 5) La forma de cortesia *berori*. Forma d'alta cortesia, en tercera persona del singular, per adreçar-se a un interlocutor.

Berori irakaslea da ('la seva senyoria és professor')
Aita joan da ('el pare se n'ha anat')

Aquests usos permeten destacar les qüestions següents:

- 1) Singularització del pronom personal *zu*, originàriament plural; similitud amb les llengües indoeuropees (Alberdi 2018).
- 2) Introducció d'una nova tercera persona, *berori*, per dirigir-se a l'interlocutor amb alta cortesia. Forma utilitzada només a la part sud d'Euskal Herria, és a dir, la part situada dins de l'Estat espanyol. Així, al sud tindríem aquesta gradació de més familiar a més cortès: *hi* < *zu* < *berori*, i al nord-est, *hi* < *xu* < *zu* (Alberdi 2018).
- 3) Gramaticalització (també dita morfològització) de la relació entre locutor i interlocutor en basc. Utilització de formes allocutives. Marca de gènere gramatical.

Es pot afirmar, per concloure, que la tendència actual és la simplificació dels models de tractament, com apunta Alberdi (2018). Ho avalen la pèrdua gairebé absoluta de l'ús del pronom hipercortès *berori* i el poc ús de les formes familiars *hika*, sobretot de les formes femenines.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBERDI, Xabier (a). «Tratamenduen bilakaera (diakronia)». *Sareko Euskal Gramatika* (SEG) [en línia], < www.ehu.eus/seg >. ISBN: 978-84-693-9891-3.
- ALBERDI, Xabier (b). «Zuka eta xuka alokutiboa». *Sareko Euskal Gramatika* (SEG) [en línia], < www.ehu.eus/seg >. ISBN: 978-84-693-9891-3.
- ALBERDI, Xabier (2003). «Hitanoa non eta nork erabiltzen duen». *Erabili* [en línia]. Azpeitia. < www.erabili.com/zer_berri/muinetik/1055937391 >.
- ALBERDI, Xabier (2018). «Forms of address in Basque». *Pragmatics* [28(3)], 303-332.
- BROWN, Roger, i Albert GILMAN (1960). «The pronouns of power and solidarity». Dins: Thomas A. SEBEEK. *Style in language*. Cambridge, MA: MIT Press, 253-276.
- EGUREN, Luis (2000). «El morfema de allocutivo del euskera y el modelo de gramática». *Hermeneus. Revista de Traducción y Interpretación* 2, 1-18.
- FONTANEDA, Gontzal (2007). *Hikasi – Hika mintzatzeko metodoa*. Lulu: AEB.

- GAMINDE, Iñaki (1984). *Aditz etikoa*. AEK, Bilbo.
- HEAD, B. F. (1978). «Respect degrees in pronominal reference». Dins: J.H. GREENBERG, C.A. FERGUSON i E.A. MORAVCSIK. *Universals of human language* 3, 151-211.
- LAKA, Itziar (1996). *A Brief Grammar of Euskara* [en línia]. <<https://www.ehu.es/documents/2430735/0/A-brief-grammar-of-euskara.pdf>> .
- URKIZU, Patri (1996). *Gramática de la lengua vasca*. Cuadernos de la Uned.
- URRUXULEGI, Jon (2009). *Hika ikasteko metodoa*. Donostia: Txertoa.

El sistema pronominal dins les formes de tractament en alemany i en altres llengües germàniques

Oliver Strunk

Universitat de Barcelona

0. INTRODUCCIÓ I PRESENTACIÓ

Les formes de tractament, un dels aspectes de la llengua que més deixen entreveure quina és la relació entre les persones, tant en l'àmbit social com en el personal, expressen els valors semantico Pragmàtics relacionats amb l'efecte que es vol aconseguir en l'interlocutor (Castellano Ascencio 2012: 125). Però l'inventari lingüístic utilitzat per a les formes de tractament és reduït, especialment si es té en compte la complexitat dels seus usos, sincrònicament i diacrònicament (Besch 1996).

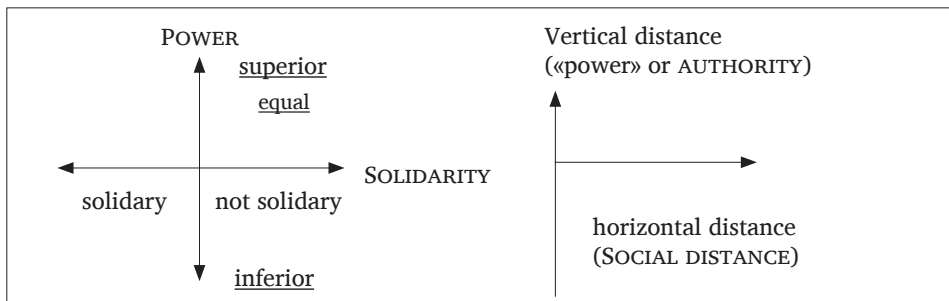
En les diferents llengües d'Europa aquests usos han tingut una evolució caracteritzada per constants interconnexions i influències culturals, polítiques i lingüístiques. Des del decret de l'ús de l'igualitari *tu* durant la Revolució Francesa a la reprimenda d'Emmanuel Macron a un jove que se li va adreçar amb la forma abreujada «Manu» exigint que utilitzés la forma «president de la República» (*El País*, 19/06/2018), tot són canvis i complexitats que van més enllà de simplificacions del tipus *en alemany a la feina si no coneixes una persona l'has de tractar de vostè* —cosa probablement certa en el món de les finances, però probablement falsa entre els aprenents d'un ofici en una empresa industrial.

Les formes de tractament es classifiquen en les llengües aquí tractades en dos grans grups: les formes nominals (*Herr/Frau, Doktor, Vorsitzender...*) i les formes pronominals en concordança o no amb els morfemes verbals (pronoms personals i possessius d'ús actual *du, Sie, dein/e, Ihr/e*, i les formes actualment obsoletes o d'ús restringit dialectal *Er, Sie, ihr*). Quant a l'ús, les formes nominals es poden utilitzar aïllades («*Guten Tag, Herr Schmidt*»), combinades entre elles («*Frau Doktor*») o combinades amb les pronominals i els morfemes verbals en concordança («*Doktor, könnten Sie...*»).

A partir del treball de Brown i Gilman (1960) es considera fonamental la diferència entre les llengües que disposen de diferents formes pronominals per al tractament —el pronom T («tu») i el pronom V («vós/vostè») com en català,

francès, castellà, alemany, etc.— i les que no, com l'anglès. Els pronoms T i V són diferents en cada llengua i tenen fonaments i evolucions històriques també diferents, amb dos o tres graus com en l'italià i el català.

Brown i Gilman van introduir aquesta diferenciació juntament amb els conceptes de poder i solidaritat per explicar-ne el seu ús. Segons aquest model, l'ús dels pronoms ve determinat per la relació de poder, d'una banda, i la relació de solidaritat, d'una altra, entre els interlocutors. Les relacions de poder inclouen relacions del tipus «*older than, parent of, employer of, richer than, stronger than i nobler than*» i comporten l'ús del pronom personal asimètric, en què la persona de més poder rep preferentment el tractament V i la de menys poder, el tractament T (Brown i Gilman 1960: 257), com es mostra a la taula 1.

Taula 1. Dimensió vertical i horitzontal de les relacions socials segons Brown i Gilman. Representació gràfica segons Svennevig (1999). Adaptació del model dimensional segons Geoffrey Leech.

La relació de solidaritat, en canvi, és simètrica i es defineix només per relació solidària o no solidària: dos interlocutors considerats en el mateix nivell de jerarquia pel que fa al poder poden considerar-se «solidaris» (per exemple, dos amics, dos germans, dos empresaris que col·laboren en una empresa conjunta, amb un objectiu comú) i fer servir el tractament de T, o «no solidaris» (en competició entre ells, amb objectius o interessos contraposats, marcant distància) i ho fan palès amb el tractament de V.

El model de Brown i Gilman presenta força problemes per les limitacions d'aquesta concepció immanentista de les relacions de solidaritat i poder, tal com eren entesos a començaments dels anys seixanta, poc abans d'un seguit de canvis socials que van sacsejar els usos de les formes de tractament en moltes llengües (Clyne et al. 2004). Alguns dels canvis s'han generalitzat, com el tuteig dins la mateixa família; d'altres es van revertir amb el temps, com, a Alemanya, la tendència cap al tuteig generalitzat en el món acadèmic, que es va neutralitzar (tot i que encara s'observa tendencialment, en funció de l'edat del

docent, la branca del saber i la regió o el país); i fins i tot es van revertir amb l'edat del parlant, que de jove fa servir el tractament de *tu* amb gairebé tots els seus contactes socials i torna a incorporar el de *vostè* conforme es fa gran i adquireix altres tipus de relacions.

I si als canvis dels anys seixanta hi afegim el següent gran impacte a partir dels anys noranta, el de les tecnologies en les formes de comunicació, com el correu electrònic i les xarxes socials, sorgeix la necessitat de redefinir l'ús de les formes de tractament en el seu context social.

D'altra banda, en el seu mateix inici, el model presentava la dificultat que era poc dinàmic (no feia justícia a l'ús decreixent de les formes asimètriques: el cap que es dirigeix de T a l'empleat i que exigeix que aquest el tracti de V) i, a més, ignorava en gran mesura els usos reals (l'ús del tractament de *tu*, semblantment al que ocorre en anglès, no comporta ni de lluny una relació que sigui solidària). Finalment, el model no considerava la forta variació intra- i interpersonal, social i geogràfica que es dona en l'ús de les formes de tractament. L'adaptació de Leech del quadre anterior reinterpreta en aquest sentit la relació de solidaritat com a proximitat o distància i la relaciona amb el seu model de cortesia per a la negociació dinàmica del posicionament dels interlocutors en la interacció.

Per superar aquestes limitacions, treballs empírics més recents com els de Clyne et al. (2004) han buscat crear recopilacions estadístiques de dades reals per adreçar la dicotomia T/V, els canvis cíclics i les noves formes de comunicació. Al meu entendre, l'avantatge d'aquesta perspectiva és la possibilitat de definir dinàmicament la relació entre els interlocutors contextualitzada i, per tant, d'oferir visions més complexes que l'eix únic de la cortesia pronominal que descriuen autors com Helmbrecht (2006) seguint encara Brown i Gilman.

Hem de recordar, per tant, que el tractament pronominal es caracteritza per la distinció entre les llengües amb l'oposició entre els tractaments de *tu* i de *vostè* i les llengües que només coneixen una forma; i que les llengües que fan servir l'oposició T-V manifesten una certa tensió en els usos tendencials de cada una de les variants, que arriben a la desaparició virtual de l'ús de la forma V (cas del danès) o a un sistema diferenciat complex i dinàmic (cas de l'alemany, amb nombroses variables que configuren la tria i que sovint requereixen la negociació entre els parlants). Aquesta complexitat es manifesta especialment en les traduccions directes i inverses entre dues llengües en què l'una diferencia entre T i V i l'altra no, com és el cas de l'alemany i l'anglès (Berger 2005: 9; Hansen 2014).

Quant al tractament nominal, hem de destacar un nombre elevat de formes que varien de forma i intensitat d'ús segons la comunitat. En aquest cas, la combinació de les formes nominals i pronominals dona lloc a relacions pragmàtiques encara més complexes i creatives.

1. LES LLENGÜES GERMÀNIQUES

Una mirada a l'ús de les formes de tractament en algunes llengües germàniques revela pràctiques diferenciades però alhora tendències comunes, que superen fins i tot les diferències tipològiques. Els trets més importants es presenten aquí.

1.1. Anglès

L'anglès ha deixat enrere la diferenciació T-V; va perdre la forma *thou* amb l'anglès modern primerenc cap al 1750 (Bezugla 2017) i va conservar una única forma pronominal T. Per suplir la mancança del «distanciador» V, es fan servir formes nominals combinades per manifestar distància, respecte, jerarquia o proximitat, com *judge Rutledge, doctor Hellbroke, governor Smith, father Goodley*, en el primer cas, o *my friend, pal, boy* o el nom sense cognom. Això contrasta amb el ventall d'usos i funcions pragmàtiques de les formes nominals equivalents en alemany, atès que si bé estadísticament les formes de tractament de professió, grau, jerarquia, etc. + cognom apareixen en coocurrència majoritàriament amb les formes pronominals V i els morfemes verbals en concordança, també poden ser combinades amb formes T i els morfemes verbals corresponents (*Münchener Du / KassiererIn Du*) o tractar-se de vostè i dir-se pel nom i no el cognom (*Hamburger Sie*), com veurem més endavant.

1.2. Suec, danès, noruec

Les tres llengües conserven la diferenciació T-V, però amb els canvis socials de la segona meitat del segle passat aquesta diferència ha quedat virtualment desactivada en pràcticament tots els contextos d'interacció social, i els parlants conceben com a antiquat l'ús de *vostè*. Per exemple, quan s'entrevista la primera ministra danesa, els periodistes s'hi adrecen de *tu*. En la mateixa línia, les formes nominals com a marca de distància també s'han reduït, tot i que en el cas del danès es conserven encara en el que està relacionat amb la família reial.

1.3. Neerlandès

El neerlandès conserva la diferenciació T-V. La forma de tractament bàsica per a persones desconegudes és V, però amb menys exigència formal que en ale-

many. Així, la forma T és l'habitual i la V només es conserva entre persones d'edat avançada. La V es manté igualment en situacions molt formals. Entre individus que han iniciat la relació usant V, el pas de la forma V a la T és fluid i no genera gaires tensions. Cal tenir present, però, que l'ús de la forma T no va acompanyat necessàriament de més confiança i proximitat entre els parlants, de forma similar a l'anglès.

1.4. Resum

Els canvis descrits anteriorment no són propis de les llengües germàniques i el component cultural hi té una influència forta, com podria demostrar el cas del francès, on es conserva la diferenciació T-V, amb un ús dominant de T en els grups d'edat més joves i quan les persones tenen un estatus similar (Clyne et al. 2004).

2. EL TRACTAMENT EN ALEMANY

2.1. Evolució històrica

Com en les altres llengües europees, en alemany els usos dels tractaments han seguit una evolució lligada als factors socials. Molt especialment pel que fa a les formes pronominals, es distingeixen habitualment tres èpoques: del 800 al 1500, del 1500 al 1800 i del 1800 fins a l'actualitat. Fins al segle xx, la distinció entre V i T com a marcador de distància o proximitat resulta útil per explicar els usos pronominals, però deixa de ser-ho cap a la segona meitat del segle xx, quan els usos de les formes pronominals es fan més complexos —complexitat que queda demostrada per l'abundància de material lingüístic disponible. La manca de fonts per als períodes anteriors impedeix veure si també en altres èpoques els usos eren més diferenciats.

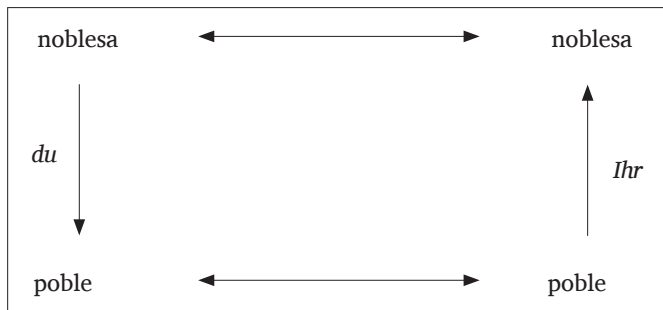
2.1.1. Del 800 al 1500

Mentre que abans del 800 era habitual l'ús de la forma T en tots els estaments socials, a partir del 800 es passa a la incorporació progressiva de la forma V, partint en analogia al francès de la segona persona del plural *ihr*, cosa que porta a un ús diferenciat segons la relació de jerarquia social entre els parlants.

Els nobles es tracten entre ells de V. Es fa ús del T, però de forma asimètrica: la noblesa es dirigeix a persones socialment inferiors amb la forma T, però exigeix que elles la tractin de V. Els estaments més baixos es tracten de T (*du*).

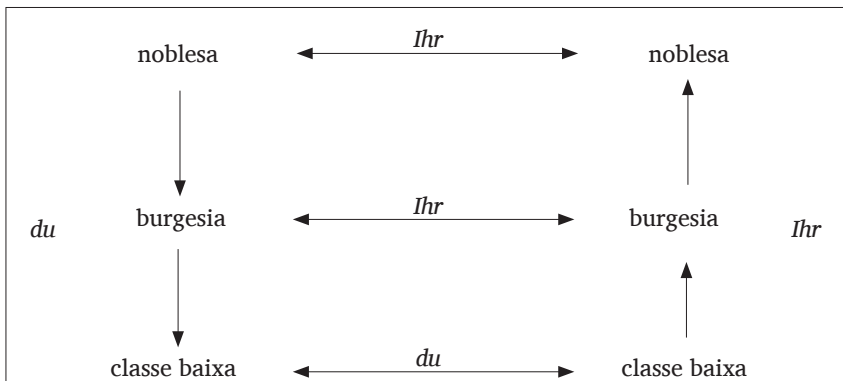
2.1.2. Del 1500 al 1800

A partir del 1500, l'ús de les formes de tractament canvia amb l'aparició i la consolidació de la burgesia, que reclama un tractament diferenciat respecte de les classes socials inferiors i referma així la seva voluntat de poder (taula 2).

Taula 2

Aquesta classe mitjana imita el tractament que rep la noblesa. Igual que aquesta, es dirigeix amb la forma T a les classes inferiors, a les quals exigeix que se la tracti de V. A la classe noble se li dirigeix de V, tot i que aquesta se li dirigeix de T: encara no hi ha igualtat social. Entre ells, els membres de la burgesia es tracten amb la forma V (taula 3):

Taula 3

Entre els segles XVII i XVIII, els fills dels nobles comencen a fer servir la forma V (*Sie*, tercera persona del plural), que substitueix la forma *ihr* (segona persona del plural), i és considerada la forma V moderna, quan s'adrecen als pares. *Ihr* desapareix de l'ús habitual a partir del segle XIX i només queda actualment en alguns dialectes (suïssos) de l'alemànic.

2.1.3. Del 1800 fins a l'actualitat

A partir del 1800, entre la burgesia es consolida l'ús de formes nominals i pronominals diferenciades que marquen distància. Són habituals formes com *Sie* ('vostè'), *Herr* ('senyor'), *Frau* ('senyora') o *Fräulein* ('senyoreta'). A les zones rurals, però, la forma pronominal de proximitat (*du*) no ha desaparegut mai, i encara ara és habitual i freqüent en aquest entorn, que constitueix comunitats vivencials, amb gent de classes socials diferents que comparteixen la seva història personal (escola, festes...).

Fins als anys seixanta del segle XX, les formes pronominals V de distància són generalitzades fins i tot en l'àmbit familiar i entre els estudiants: els fills es dirigeixen de V als pares, i els estudiants es tracten de V entre ells. Però la situació canvia radicalment amb les profundes transformacions socials que es produeixen a partir d'aquests anys, i que ja s'havien anunciat amb un seguit de canvis politicoideològics anteriors (com es veu en l'ús de *camarada* i de les formes T associades a partir de la Revolució Russa).

Així, cap a finals dels anys seixanta i començaments dels setanta s'intensifica l'ús de les formes pronominals de proximitat T, especialment entre estudiants, que havien impulsat els canvis ideològics d'aquests anys. L'oposició T-V segueix viva, però amb nombroses excepcions, algunes anteriors a aquesta època històrica.

Un exemple de l'ús de la forma T anterior és que és dominant en les comunitats vivencials, aquelles comunitats que comparteixen un grau elevat d'experiències. N'és un exemple el camp, on els seus habitants, en gran mesura independentment de la classe social, comparteixen escola, serveis, creences religioses, i es troben amb una convivència que erosiona la distància produïda per la pertinença a una classe social, especialment des de la major permeabilitat d'aquestes. Nens que es tutejaven a l'escola no deixaran de fer-ho perquè un d'ells hagi arribat a metge o notari.

Però també formarien part d'aquestes comunitats vivencials les persones que, tenint la mateixa feina, s'enfronten a situacions en què la col·laboració del company de feina és vital o bé per fer la feina (de tipus artesanal) o bé per, fins i tot, sobreviure (mineria).

En aquestes situacions, la idea de la diferenciació entre poder i solidaritat només és aplicable parcialment.

Els canvis socials del segle xx, però, no han estat definitius, i tampoc no ho han estat els canvis en el tractament. Després del triomf de la forma T a partir dels anys setanta en molts àmbits de la vida a Alemanya (acadèmic, laboral, etc.), i a diferència de la tendència observable en altres països europeus, on la forma V ha desaparegut virtualment, s'ha passat a una consolidació de la forma V. Així, mentre que en l'àmbit familiar la forma T s'hi ha quedat, a l'entorn acadèmic s'ha retornat a la forma V. Aquesta tendència, però, no es generalitzable a tot l'àmbit acadèmic. S'ha de parlar de tendències pluricèntriques: a les humanitats hi ha una certa pervivència de la forma T, i en llocs com Berlín (per la seva història de desconnexió i alternativa a la vida de la resta d'Alemanya abans de la reunificació i la presència de molts acadèmics educats en formes polítiques alternatives) no es pot aplicar la regla generalitzada de l'ús asimètric (professor-professor, professor-estudiant, estudiant-estudiant) de la forma V, etc.

Convé, per tant, recollir un breu catàleg de les formes de tractament habituals avui dia per establir els diferents usos i veure fins a quin punt cada un dels tractaments reflecteix la relació entre els parlants.

2.2. Catàleg de formes de tractament actuals

A l'alemany actual conviuen diverses formes de tractament que són font de problemes no només per als aprenents de la llengua, sinó també per als parlants no habituats als usos i costums d'una comunitat de parla, sigui regional o social, com mostren les nombroses preguntes sobre etiqueta de tractament publicades als portals d'internet de consultes generals (p. ex., *gutefrage.net*).

Per adreçar-se a una altra persona, el parlant pot fer servir les formes pronominals ja descrites, el catàleg de les quals és finit; però també les formes nominals, amb un catàleg obert, i, en combinació amb aquestes, un seguit d'afegits més o menys lligats al tractament o les circumstàncies. I pot optar fins i tot per ometre el tractament amb la forma zero.

2.2.1. Formes pronominals

Les formes pronominals més usades en alemany són *du* ('tu') i *Sie* ('vostè'). L'estatus formal de *Sie* és difícil, ja que es conjuga com un plural, però es refe-

reix a un sol individu, és a dir, és semànticament singular. A més, coincideix ortogràficament amb els pronom *ella* o *ells*, de manera que se'n diferencia només perquè s'escriu amb majúscula inicial.

Els manuals de llengua alemanya indiquen, per descriure la diferència d'ús dels dos pronoms, que *du* es fa servir quan tenim una relació personal molt propera amb l'interlocutor (família, amics) i *Sie*, quan no existeix aquesta relació, quan la relació és formal o simplement quan no coneixem l'altra persona. Des del punt de vista didàctic, la diferenciació es descriu amb generalitzacions (p. ex., a Goethe.de), acceptant algunes excepcions i sense oferir una visió teòrica, la qual cosa genera una confusió tal en l'aprenent que aquest intenta evitar l'ús del pronom i deixa la iniciativa a l'interlocutor.

A part de les dues formes descrites, existeix un majestàtic *Ihr*, l'ús del qual té un efecte anacrònic i està limitat, si és que realment es fa servir, a usos dels quals no tenim registre modern.

2.2.2. Formes nominals i combinades

Entre les formes nominals més habituals hi ha *Frau* i *Herr* ('senyor/senyora'). Es poden substituir amb els títols professionals (*Doktor*, *Professor*...) o combinar-s'hi (*Frau Professor*, *Herr Doktor*). Segons la zona, l'ús dels títols és més o menys intens (com passa a Àustria amb l'ús de *Magister* per indicar que una persona té formació universitària a nivell de màster).

Un dels modificadors dels tractaments són les salutacions (*Hallo*, *Guten Tag*), que poden aparèixer davant les formes nominals i que reflecteixen la relació entre els parlants. Així, *Hallo* ('hola') correspon a una situació informal, igual que regionalismes com *moin* a Hamburg. *Guten Tag* ('bon dia'), en canvi, seria la forma neutra. No hi ha necessàriament una correlació entre l'ús de *du* o *Sie* i la salutació triada.

Un altre modificador són les manifestacions addicionals de respecte, com *gnädiger/gnädige* o *sehr geehrter/geehrte* (traduït lliurement: 'benvolgut/benvolguda', 'estimat/estimada'). Són formes més habituals en algunes zones (Àustria, per exemple) i correlacionen amb l'ús de *Sie*. Cal tenir present, però, que, malgrat el major grau de formalitat de l'alemany austríac, *Sie* no es correspon necessàriament amb més distància entre els parlants, almenys en comparació amb l'alemany d'Alemanya.

Són també modificadors els tractaments polítics (*Kameraden*, *Genossen*, *Brüder und Schwestern*) ('camarada', 'company', 'germans i germanes'), que en aquest cas correlacionen amb la forma T.

A les opcions anteriors cal afegir-hi la possibilitat de l'ús directe del nom (sigui nom, cognom o sobrenom) i l'ús zero o l'omissió del tractament, que s'aplica sovint en situacions d'emergència o en manifestacions amb una certa càrrega d'agressivitat (*Pass auf*, 'alerta').

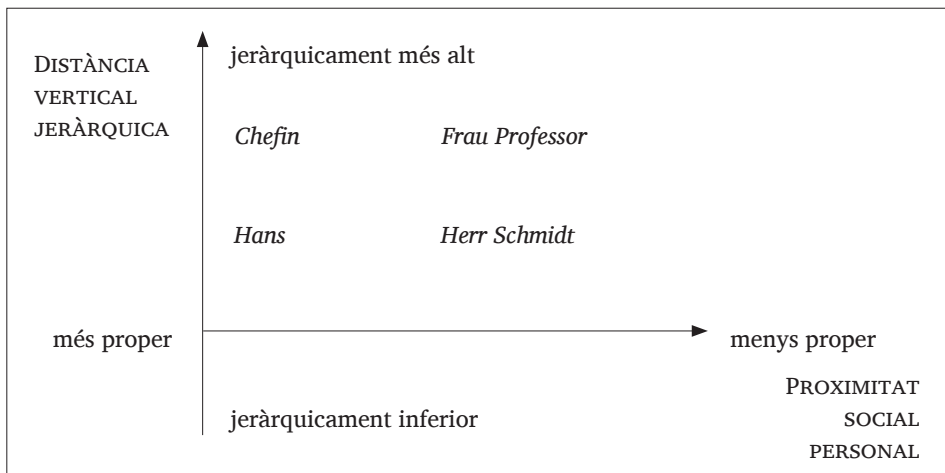
Com ja hem comentat, la diversitat de formes és gran i crea confusió fins i tot entre parlants nadius.

2.3. Tendències en l'ús de les formes de tractament

Des de Brown i Gilman, els models explicatius de les formes de tractament han intentat evitar les regles estàtiques i normatives per presentar els factors dinàmics que porten a la tria d'una forma o una altra. En el cas de l'alemany, Kretzenbacher (2010 i 2012) resumeix propostes com les de Brown i Gilman i de Geoffrey Leech i les actualitza proposant dos models diferents per a les formes pronominals i nominals.

2.3.1. Factors en l'ús de les formes nominals

L'ús de les formes nominals és determinat per un eix que representa la distància jeràrquica (identificable amb la jerarquia social) i un eix de distància horitzontal (identificable amb la distància social entre interlocutors), vegeu la taula 4:

Taula 4. Adaptat de Kretzenbacher (2010: 5)

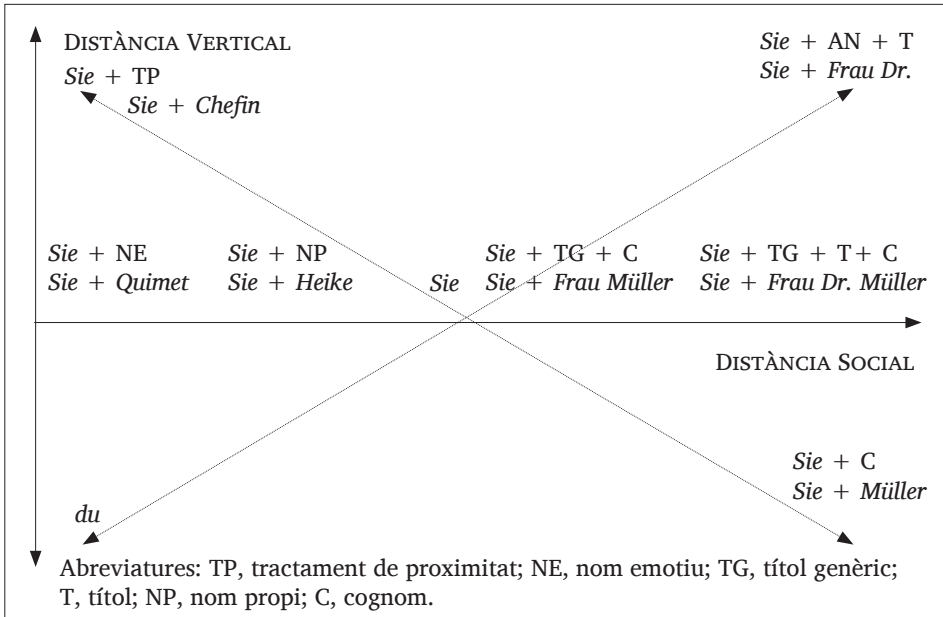
D'aquesta manera, en la relació entre un subordinat i el seu cap, que treballen junts, el subordinat es pot adreçar al seu cap com a *Chefin/Chef* ('cap'): manifesta una certa distància jeràrquica, però poca distància social (ja que treballen junts). En aquest cas, el cap s'adreça al subordinat amb el nom de pila, denotant certa proximitat. Si la col·laboració entre ells és més distant, el subordinat s'adreçarà al seu cap amb els títols acadèmics o de funció corresponents (*Frau Professor, Frau Direktor*), i el cap farà servir el tractament nominal bàsic (*Frau Schmidt*). Si no hi ha títol acadèmic, es farà servir la forma nominal simple (*Frau/Herr*). I si el subordinat té un títol acadèmic i el cap no... possiblement la relació laboral no és bona.

La distància vertical es pot modificar si s'afegeix o omet el títol o el tractament nominal bàsic. Un subordinat pot utilitzar estratègies de cortesia positiva afegint els títols (*Frau Professor Mayer*), i un cap pot augmentar la distància adreçant-se al subordinat amb el seu nom de pila i prou.

En el pla de la distància social, cal destacar els factors següents: l'edat relativa, que implica que la persona més jove farà servir formes més distants per adreçar-se a la persona de més edat (alguns exemples de les incongruències d'aquest ús es troben a Bausinger 1979); el món experiencial compartit, que implica un passat comú i comporta l'ús de formes properes (incloent-hi el pronom T), i la proximitat emocional: si dues persones simpatitzen, tendeixen a fer servir formes properes.

2.3.2. Factors en l'ús de les formes pronominals

El tractament és determinat per la combinació de formes de proximitat (com *Lehrer*, 'mestre'), del nom emotiu (p. ex. *Quini*), del tractament base o títol genèric (*Frau* o *Herr*), del títol (*Dr.*), del nom o del cognom, entre d'altres. L'ús simple de *Sie* indica mínima distància vertical i horitzontal. Segons la combinació, la relació entre els interlocutors o la relació pretesa per part del parlant es desplaça des del *Sie* neutre al llarg dels eixos de distància social i distància vertical o jeràrquica. La forma pronominal que substitueix la forma nominal més o menys complexa és gairebé sempre *Sie*, tot i que també hi ha exemples de combinació amb *du*: *Du, Müller* (taula 5).

Taula 5. Adaptat de Kretzenbacher (2010: 15)

Així, per aconseguir major distància social s'afegeix el títol genèric (*Herr Müller*), i per augmentar la distància encara més, el títol professional (*Herr Professor Müller*). Per reduir la distància es fa servir el nom (*Heike*) o l'hipocorístic (*Quim*).

L'absència de distància jeràrquica i social es marca amb *du*. Si no hi ha distància social però sí jeràrquica, es pot utilitzar asimètricament des de dalt *du + cognom* (*du, Müller*), i des de baix *du + tractament de proximitat* (*du, Lehrer*, 'tu, mestre!').

2.4. El preu de l'equivocació

Un dels factors primordials que defineixen la tria entre *du* i *Sie* relacionada amb la distància social és el de l'edat relativa dels interlocutors. La regla més generalment acceptada és que, com més diferència d'edat, més preferència per *Sie*. Què passa si les regles no es dominen o la tria d'un dels parlants no respon a les expectatives de l'interlocutor?

Kretzenbacher (2010: 9), en la mateixa proposta de model actualitzat, resumeix un estudi sobre l'efecte de l'ús inesperat de *du* i *Sie* basat en un qüestio-

nari administrat a 198 informants. Els resultats són que un *du* inesperat va ser rebut positivament en el 5,6% de les 90 persones que recordaven haver viscut aquest tipus de situació, el 31,1% van tenir una sensació ambivalent i el 63,3% van tenir una sensació negativa; quant a l'ús inesperat de *Sie*, 65 tenien record d'haver passat per l'experiència, cap no ho va interpretar de forma positiva, el 35,4% va experimentar sentiments de torbació i el 64,6% restant en tenia un record negatiu.

Un dels resultats importants d'aquestes dades és que l'error en la tria genera de forma predominant un efecte negatiu, que després pot influir en la comunicació entre les persones. Però és igualment important veure que, dels 198 informants, 155 recordaven aquest tipus de situació: la tria errònia és negativa per a qui l'ha feta i deixa un efecte persistent en l'interlocutor afectat.

2.5. Factors de la tria de la forma de tractament

Ens hem referit a la distància vertical o jeràrquica i a la distància horitzontal o social com a eixos que defineixen la tria de la forma de tractament simple o combinada. Dins de cada eix es poden esmentar factors concrets que afavoreixen una opció o altra.

Dins de la distància social, cal remarcar l'edat relativa, el món experiencial comú i la proximitat emocional.

Els factors que intervenen dins de la distància jeràrquica emergeixen més dels costums propis, del tipus de feina i dels costums empresarials, i fins i tot de les diferències regionals, i són difícilment generalitzables com a tendències. Així, a Àustria és més freqüent que a Alemanya que un cap i un subordinat es tractin de *du*. I hi ha empreses que tendeixen més a l'ús generalitzat de *du*, i fins i tot empreses que tendeixen a *Sie* a l'administració i a *du* a la producció.

Però, a part d'aquestes tendències, es poden detectar altres situacions i costums. En primer lloc, cal remarcar que el pas de *Sie* a *du* en una relació existent entre parlants no és automàtic, sinó que es realitza després de l'oferta d'un dels afectats. Antigament aquesta oferta, feta pel de més edat, donava lloc a una nova relació entre els parlants i s'acompanyava d'actes més o menys cerimonials (el *Briuderschaftstrinken*); actualment és menys cerimoniosa, però dona lloc a situacions incòmodes quan una de les dues persones, o fins i tot totes dues, no recorda bé si havia passat a *du*.

Altres situacions comprenen el *du* dels alpinistes, que asseguren que a partir dels 2000 metres d'altitud la gent només fa servir *du*; el *du* de les llevadores; el *du* dels turistes dels anys setanta i vuitanta que anaven en autocar d'Alema-

nya a Itàlia i que, arribats al pas del Brenner, a 4.500 metres d'altitud, afectats per la manca d'oxigen, deixaven enrere el *Sie* i passaven a tractar-se de *du*.

Si bé totes aquestes situacions s'intenten reduir a les dimensions jeràrquica i social, és cert que hi ha moltes particularitats que fan que gran part de les explicacions sobre formes de tractament siguin purament descriptives de situacions particulars.

3. CONCLUSIONS

Les dimensions, els eixos i els factors presentats aquí respecte a l'alemany representen tendències generals, però de la mateixa manera que obeeixen a un concepte de cultura lingüística pluricèntrica, on no tot es fa igual a tot arreu, obeeixen també a cultures generacionals, a costums sectorials i de subcomunitats, i a factors històrics. La societat de parla alemanya és pluricèntrica i en diferents llocs hi ha varietats lingüístiques i costums diferents. Hi conviuen diverses generacions de persones que tenen hàbits diferents, i que, a més, són dinàmiques, perquè els mateixos que de joves feien servir un *du* generalitzat tornen a les diferenciacions a partir dels 30 a 40 anys d'edat. I el fet que dos individus que es veuen només un parell o tres de vegades a l'any puguin passar en un moment determinat del *Sie* al *du* i uns quants mesos després, no recordant que van fer aquest pas, tornar al *Sie* conservant el mateix tipus de relació, és una manifestació clara que la tria ve determinada pel context i un cert grau d'arbitrarietat.

La resistència de l'alemany a reduir les formes T-V a una única forma, com a les llengües escandinaves, és considerable, fins al punt que s'han refet canvis que semblaven consolidats. Ho és més si tenim en compte que en gran part de les llengües parlades a Europa aquesta distinció ha desaparegut del tot, com en anglès, o quasi del tot, com en danès i en suec. Però s'explica millor tenint en compte els eixos de jerarquia i distància social, que es manifesten fins i tot en aquelles llengües que ja no tenen la distinció T-V: la realitat dels eixos social i jeràrquic segueix viva en totes les llengües, però s'expressa i es manifesta amb formes diferents.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BAUSINGER, Hermann (1979). *Sie oder Du? Zum Wandel der pronominalen Anrede im Deutschen* [en línia]. Tübingen. <<https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/handle/10900/47734>>

- BERGER, Tilman (2005). «Zur Problematik der Übersetzung pronominaler und nominaler Anredeformen». *Slavistische Linguistik* (Hrsg. Sebastian Kempgen), München, 9-35.
- BESCH, Werner (1996). *Duzen, Siezen, Titulieren*. Göttingen: Vandenhoeck-Reihe.
- BEZUGLA, Liliia (2017). «Anredepronomen im Deutschen, Englischen, Ukrainischen und Russischen: eine soziolinguistische und soziokulturelle Betrachtung». *Der Sprachdienst* 3, 145-154.
- BROWN, Roger, i Albert GILMAN (1960). «The Pronouns of Power and Solidarity». *American Anthropologist* 4/6, 24-39.
- CASTELLANO ASCENCIO, Milton Daniel (2012). «Cortesía verbal y fórmulas de tratamiento nominales en el habla de Medellín». *Linguística y Literatura* 62, 123-139.
- CLYNE, Michael et al. (2004). «Address in some estern European languages». Dins: Christo MOSKOVSKY (ed.). *Proceedings of the 2003 Conference of the Australian Linguistic Society* [en línia]. <<http://www.als.asn.au/proceedings/als2003/clyne.pdf>> (1/11/2009).
- HANSEN, Gyde (2014). *Komparative Analysen und Überlegungen zum Übersetzen in die germanischen Sprachen Deutsch, Englisch und Dänisch*. Dins: M. A. BURIBAeva (ed.). Германские языки и проблемы переводоведения в современном полилингвальном мире. Astana: Evrazijskij nacional'nyj universitet imeni L.N. Gumileva, 8-13.
- HELMBRECHT, Johannes (2006). «Typologie und Diffusion von Höflichkeitspronomina in Europa». *Folia Linguistica* 39, Quadern 3-4, 417-452.
- KRETZENBACHER, Heinz L. (2010). «Man ordnet ja bestimmte Leute irgendwo ein für sich... Anrede und soziale Deixis». *Deutsche Sprache (DS)*. Heft 01/2010, 1-18.
- (2012). «Mikropragmatik in kommunikativen Gattungen und plurizentrischer Sprachkultur: Zur Anrede im Deutschen». Dins: Klaus-Dieter BAUMANN (ed.). *Fach – Translat – Kultur. Interdisziplinäre Aspekte der vernetzten Vielfalt*. Band 2. Berlín: Frank & Timme, 2011, 860-899.
- LEECH, Geoffrey (1983). *Principles of Pragmatics*. Londres: Longman.
- SVENNEVIG, Jan (1999). *Getting acquainted in conversation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Formes de tractament en la llengua russa

Marc Ruiz-Zorrilla Cruzate
Universitat de Barcelona

0. LES FORMES DE TRACTAMENT PRONOMINALS

A les llengües europees les formes de tractament es diferencien en dos grans grups: les formes nominals (*senyor, doctor, Pere, senyor Pere, doctor Roca*, etc.) i les formes pronominals (*tu, vós, vostè*). Pel que fa a aquest últim tipus de formes, Brown i Gilman (1960) van establir que a la majoria de llengües indoeuropees és present la distinció entre les formes *tu* i *vostè*, la qual procedeix de les formes llatines *tu* i *vos*. Aquesta distinció es vehicula a través d'un determinat nombre de formes i indica diversos nivells d'educació, distància social, cortesia, edat o fins i tot la capacitat d'ofendre l'interlocutor, representades en una distinció fonamental: la del pronom T (*tu*) i el pronom V (*vostè*). Els usos dels pronoms T i V són diferents en funció de cada llengua, tot i que es basen sempre en els conceptes de poder i solidaritat, en el sentit que la relació de poder construeix un tracte asimètric (la persona de més poder rep el tractament amb V i al mateix temps confereix a la persona de menys poder el tractament amb T), mentre que la relació de solidaritat construeix un tracte simètric (dues persones que es reconeixen en un mateix nivell tendiran a tractar-se l'una a l'altra amb el pronom/tractament T).

El model T/V ha patit diversos canvis en l'evolució de les llengües europees (per exemple, s'ha intentat eliminar l'ús de les formes V en les èpoques en què han predominat les idees d'igualtat social) i encara està lluny d'haver arribat a una situació d'estabilitat (a molts parlants de les llengües europees no deixa de sorprendre'ls que un taxista s'adrexi al passatger amb la forma T, mentre que molts professors de l'ensenyament secundari s'estranyaran si un alumne s'hi adreça utilitzant la forma V), però, no obstant això, es considera un punt de partida vàlid per entendre els valors semanticopragmàtics subjacents a les relacions personals i socials tal com es mostren a través dels usos lingüístics.

En la llengua russa moderna, l'oposició entre les formes ты (*ti*,¹ pronom personal de segona persona del singular) i и вы (*vi*, pronom personal de segona persona del plural) amb significat de singular, és a dir, per adreçar-se a un sol interlocutor, és la principal delimitació en el tractament en el nivell pronominal, i és fonamental en la comunicació. No obstant, es tracta d'un fenomen relativament recent en la cultura russa: fins al segle XVII hi havia una sola forma de tractament, la forma T, i fins i tot els súbdits s'adreçaven al monarca utilitzant aquesta forma. No va ser fins a la primera meitat del segle XVIII, l'època que es caracteritza per l'uropeïtzació forçada de tota la cultura russa, que l'ús del significat de singular per al pronom de segona persona del plural va ser importat d'Europa, bàsicament responnent a les mateixes normes de funcionament de les oposicions *tu/vous*, *Du/Ihr*, etc. A partir d'aquest moment, i amb l'excepció del període immediatament posterior a la Revolució bolxevic de 1917, en què es va dur a terme un intent de generalitzar el tractament amb la forma T per tal d'igualar totes les classes socials, la dicotomia de les formes pronominals V (вы, *vi*) i T (ты, *ti*) s'ha convertit en un instrument lingüístic fonamental per estructurar la comunicació en la llengua russa.

En el cas concret del rus, la forma вы s'usa:

- Per adreçar-se a una persona adulta desconeguda o poc coneguda en qualsevol situació comunicativa; per exemple, en la interacció entre dependent/a i client/a, metge/essa i pacient, conductor/a i passatger/a, etc.
- Per adreçar-se a un company/a de treball en una situació formal en presència de terceres persones.
- Per adreçar-se a una persona coneguda d'edat marcadament superior a la de l'emissor; per exemple, amb els veïns, la família política o la gent gran en general.
- Per adreçar-se a una persona que es troba en una posició jeràrquicament superior a la de l'emissor; per exemple, és la forma de tractament habitual de l'alumnat envers el professorat, o dels empleats d'una empresa envers els caps, tot i que el caràcter formal de la comunicació en aquests casos implica també el tractament amb вы en l'altra direcció, és a dir, de l'interlocutor jeràrquicament superior cap al jeràrquicament inferior.

1 En aquest article, i en contra de la pràctica habitual, en la representació de l'escriptura de les paraules del rus ens hem decantat per la transcripció al català (i no per la transliteració). Això es deu al fet que alguns dels exemples són oracions, fet que obliga a utilitzar la transcripció: utilitzar formes transrites en alguns llocs i formes transliterades en d'altres podria provocar confusions.

El pronom **вы** s'escriu amb minúscula inicial, tot i que en la llengua escrita en el registre oficial o comercial, i també en molts textos de caràcter publicitari, s'escriu amb majúscula. Aquest pronom també s'escriu *Вы* en les ocasions solemnes; per exemple, als homenatges o en els atorgaments de premis, i, és clar, també davant de paraules com *Величество* (*Velítxestvo*), 'Altesa', *Святейшество* (*Sviatéixestvo*), 'Santedat', etc.

Per altra banda, la forma **ты** s'utilitza:

- Per al tracte entre els membres d'una mateixa família (no amb la família política), independentment de la seva edat; avui dia s'ha perdut la tradició de tractament amb la forma **вы** dels fills envers els pares.

- Per adreçar-se a una persona amb un grau de coneixença relativament alt (que no té una edat o posició jeràrquiques marcadament superiors) en una situació no formal.

- Per al tractament mutu entre nens o adolescents.

- Per al tractament d'un adult envers un nen o un adolescent, conegut o no.

- Per adreçar-se a una persona jeràrquicament inferior, tot i que des del punt de vista de la cultura actual es veu com una falta de respecte envers l'interlocutor. Cal dir que sovint es tracta d'un acte intencionat per part de qui l'usa, que aprofita la situació, per exemple, en el tracte entre un client i un cambrer, per posar-se en una posició encara més elevada, fet que li permetrà utilitzar un llenguatge més directe i mancat de les fórmules comunicatives d'etiqueta preceptives en la comunicació habitual.

En general, utilitzar la forma **ты** en lloc de **вы** en les situacions en què el codi de la comunicació ho requereix, és interpretat com una falta de respecte intencionada o com una manca d'educació de l'interlocutor, i en qualsevol cas és percebut com una violació de les normes de la comunicació; per tant, l'ús correcte de les formes **ты** i **вы** és un aspecte obligatori de la competència comunicativa en rus. Per exemple, si al carrer ens adrecem a una persona per demanar-li que ens indiqui què hem de fer per arribar a un lloc, ho farem utilitzant les corresponents formes d'etiqueta, i sobretot usarem el pronom **вы**:

(1) Извините, вы не подскажете, как дойти до Тверской улицы?

Perdoni, em podria dir com s'arriba al carrer Tverskaia?

En aquesta situació es poden ometre les formes d'etiqueta (la fórmula apel·lativa «perdoni», la forma educada del verb equivalent al condicional, etc.), i el missatge serà interpretat i contestat correctament:

- (2) Вы знаете, как дойти до Тверской улицы?
Vostè sap com s'arriba al carrer Tverskaia?

En canvi, si mantenim les formes d'etiqueta però substituïm el tractament amb V pel tractament amb T, és probable que el nostre interlocutor es consideri ofès i no respongui a la nostra petició, o en el millor dels casos hi respongui exterioritzant que pensa que està parlant amb un interlocutor d'un nivell cultural inferior:

- (3) Извини, ты не подскажешь, как дойти до Тверской улицы?
Perdona, em podries dir com s'arriba al carrer Tverskaia?

Així, a diferència del que pot passar en llengües com el català o el castellà en una situació similar, l'ús de la forma ты en lloc de la forma вы molt probablement suposarà que es frustra l'acte de comunicació i que, probablement, qui ha comès l'error pragmàtic ja no tingui possibilitat de reconduir la situació comunicativa. L'obligatorietat de l'ús de la forma *vostè* en rus no significa que no es pugui produir un pas cap a la forma *tu* a mesura que el tracte entre els interlocutors es va fent més proper: de manera similar a com passa en altres llengües, aquest pas es pot fer, i això significarà que hi ha canvis importants en la relació d'una persona amb l'altra.

L'etiqueta habitualment requereix que hagi passat un cert temps de comunicació entre els interlocutors, és a dir, el pas no és ni de bon tros immediat i, cosa que és més important, es produeix únicament per acord mutu i explícit de les parts: en un determinat moment un dels dos parlants proposa a l'altre el pas del *vostè* al *tu*, i si segons les seves representacions sobre l'ús del llenguatge l'altre parlant ho troba oportú, el pas es fa, fet que implica que els dos interlocutors s'acullen l'un a l'altre en un espai molt més íntim i proper d'aquell en el qual es trobaven abans de fer-lo. Aquest espai, segons com, pot ser més incòmode que l'espai del *vostè*, i per aquesta raó no és estrany que dues persones que han tingut un tracte cordial durant anys siguin reticents a passar al *tu* per no veure's abocats a mantenir un tracte de proximitat que no estan segurs de voler tenir.

El pas unilateral de вы a ты és inacceptable en la comunicació, ja que, com hem dit abans, és vist com una violació de les normes de comunicació i de l'espai personal dels parlants. En cas que això passi, es produeix una situació en la qual l'interlocutor que no se sent còmode amb aquesta forma de tractament i no desitja acceptar-la, dirà coses de l'estil de «crec que no hem passat a tractar-nos de tu, oi?», «no em tutegi» (en aquest cas s'utilitza el verb *тыкать*, *tíkat*, derivat del pronom ты), etc., marcant la distància que considera neces-

sària entre els interlocutors i obligant l'altre a tornar a utilitzar la forma *вы*. La raó d'aquesta clara diferenciació entre el tracte que es dispensa a les persones desconegudes o poc conegudes i el que es dispensa a les persones conegudes, és a dir, a aquelles amb qui es té una relació personal o íntima, és la frontera existent entre el que és aliè (*чужое, txujoie*) i el que és propi (*своë, svoió*), dos conceptes fonamentals de la cultura russa que, com afirma Lotman (1992: 47), afecten també la llengua com a fonament de la cultura:

Des del punt de vista de l'obligatorietat culturalment motivada de l'oposició *propi vs. aliè*, aquesta dicotomia s'ha convertit en un dels aspectes més importants de la caracterització cultural i social de la llengua. Entre les principals funcions d'aquesta oposició hi ha l'ordenació i la interpretació del món mitjançant la seva classificació i categorització (traducció de l'autor de l'article).

La gran diferència que suposa en les relacions socials el tracte amb les formes *вы* o *ты* queda il·lustrada de manera immillorable en el poema d'Aleksandr Puixkin «*Ты и вы*»:

(4) Пустое вы сердечным ты
Она, обмолвясь, заменила
И все счастливые мечты
В душе влюбленной возбудила.
Пред ней задумчиво стою,
Свести очей с нее нет силы;
И говорю ей: как вы милы!
И мыслю: как тебя люблю!

Del fred *vostè* al cordial *tu*
ella va passar a tractar-me, distreta,
despertant els somnis més feliços
en la meva enamorada ànima.
Davant d'ella m'estic, pensarós,
sense forces per deixar de mirar-la;
i li dic «vostè és encantadora!»
i penso «com t'estimo!»

(traducció lliure de l'autor de l'article)

Cal dir també, per altra banda, que aquesta norma no es compleix en diverses situacions de la comunicació mancades de formalitat, en què la relació entre els parlants és simètrica. En aquests contextos el tractament amb *T* és la norma

habitual. Per exemple, entre els aprenents d'un ofici en un taller, entre els alumnes d'un mateix curs en un centre d'ensenyament o entre els participants en una activitat lúdica o esportiva, com l'escalada o un concert de música rock. Cal dir, a més, que aquesta tendència queda reforçada pel fet que en aquests casos els parlants són joves, i això els permet relativitzar el compliment de les normes d'etiqueta. Això implica, al mateix temps, que, a mesura que aquests parlants es vagin fent grans, la seva tendència serà anar incorporant la forma de *вы* en les relacions socials i limitar l'ús de la forma *ты* a les seves relacions personals. Així doncs, tot i l'estabilitat de l'ús de la dicotomia V-T, cal constatar l'existència d'un tipus de contextos marcats per la manca de formalitat i la comunicació entre parlants joves, en què el més habitual és el tracte amb la forma T.

D'aquesta manera, podem concloure que, tot i que, com en la majoria de llengües europees, en la llengua russa la dicotomia V-T s'utilitza per marcar les relacions de poder i solidaritat entre els parlants, no és menys important l'ús que se'n fa per delimitar dos conceptes tan importants en les relacions socials com són el de «propi» i «aliè», de manera que tot el que no pertany al terreny d'allò que és propi és designat amb el pronom V, i al mateix temps la manera de marcar el pas de la categoria «aliè» a la categoria «propi» és el canvi de la forma V a la forma T.

1. ELS PATRONÍMICS COM A FORMA DE TRACTAMENT

En la llengua russa, el tractament està relacionat també amb l'ús d'una forma nominal anomenada patronímic, construïda a partir del tema del nom del pare de cada persona (Ivan-, Andrei-, Vladímir-, etc.) més el sufix *-ович/-евич* (*-ovitx/-evitx*) per a subjectes de gènere masculí, i el sufix *овна/-евна* (*-ovna/-evna*) per a subjectes de gènere femení:

(5) Иван – Иванович Ивановна	Ivan - Ivànovitx Ivànovna
Сергей – Сергеевич Сергеевна	Sergej - Serguéievitx Serguéievna

El patronímic conforma el nom complet d'un rus o una russa juntament amb el nom de pila i el cognom (Михаил Иванович Петров, Mikhaïl Ivànovitx Petrov, Анна Ивановна Мохова, Anna Ivànovna Mókhova, etc.), tal com apareix als documents oficials. En el registre formal, en interpellar una persona pel seu nom és obligatori l'ús del patronímic independentment de les relacions

jeràrquiques existents entre els interlocutors. Per exemple, en un jutjat o en una comissaria de policia el jutge o l'agent s'han d'adreçar als acusats o als detinguts utilitzant la forma de nom i patronímic:

- (6) Ольга Владимировна, распишитесь здесь, пожалуйста.
Olga Vladímirovna, signi aquí, si us plau.

En situacions mancades de formalitat, l'ús del patronímic és asimètric, i és utilitzat envers la persona d'una posició jeràrquica superior o, utilitzant la terminologia de Brown i Gilman, persona de més poder. Per exemple, un alumne en una escola s'adreça a la seva mestra de la forma següent:

- (7) —Анна Петровна, повторите вопрос, пожалуйста.
—Хорошо, Маша, но следующий раз слушай более внимательно.

—Anna Petrovna, podria repetir la pregunta?
—D'acord, Maixa, però el proper cop escolta amb més atenció.

Diem que l'ús del patronímic és asimètric perquè la persona que es troba en la posició jeràrquicament inferior ha de tractar el seu interlocutor de vostè i amb el nom i el patronímic, i la que es troba en posició superior ha de tractar el seu interlocutor de vostè, però, pel que fa a l'ús del nom, té l'opció d'escollir entre tractar-lo o bé amb el nom i el patronímic o bé només amb el nom. Habitualment escull la segona opció, perquè decantar-se per la primera quan no és necessari podria ser interpretat com un desig de crear distància amb l'interlocutor.

L'ús dels patronímics és habitual en combinació amb la forma del pronom вы, i subratlla l'actitud de respecte envers l'interlocutor en casos en què l'única presència del pronom вы, en ser la forma de tractament per defecte, podria considerar-se poc formal o poc respectuosa.

- (8) Вы, Алексей Петрович, не учитываете одно важное обстоятельство.
Vostè, Aleksei Petróvitx, no té en compte una circumstància important.

Per raons òbvies, la combinació dels patronímics amb el pronom ты no és possible en la comunicació formal o neutra, però sí que es pot produir un tipus de situació informal en la qual un parlant adult vol expressar respecte i al mateix temps proximitat amb un interlocutor que coneix bé:

- (9) Ты, Валентин Сергеевич, больше не обращай ко мне с такими вопросами.

Tu, Valentín Serguéievitx, no tornis a fer-me preguntes d'aquest tipus.

Una invectiva com aquesta, a més d'expressar aquesta barreja de respecte i estimació, conté un perceptible matís còmic perquè crea un joc de paraules a partir de la combinació de dos elements que en la comunicació habitual són incompatibles.

2. NOMS PROPIS I HIPOCORÍSTICS

En el tracte amb persones que es coneixen bé (entre amics, familiars, companys de feina, etc.) i que habitualment es tracten de *tu*, i fins i tot en el cas de persones que es tracten de *vostè*, no és habitual utilitzar la forma plena del nom de la persona (Ольга, Olga, Наталья, Natàlia, Михаил, Mikhaïl, Владимир, Vladímir, etc.). Adreçar-se a una persona coneguda amb la forma plena del nom és vist com un acte innecessàriament formal i antinatural. La forma que s'utilitza en aquests casos és l'hipocorístic, una forma que habitualment s'obté a partir de l'escurçament del tema del nom:

(10) Ирина – Ира	Irina – Ira
Людмила – Люда	Liudmila – Liuda
Василий – Вася	Vassili – Vàssia
Пётр – Петя	Piotr – Pétia

En alguns casos al tema escurçat s'hi afegeix el sufix –ш (š, ix):

(11) Мария – Маша	Maria – Maixa
Наталья – Наташа	Natàlia – Nataixa
Григорий – Гриша	Grigori – Grixia
Михаил – Миша	Mikhaïl – Mixa

En alguns casos l'hipocorístic es crea a partir de la síl·laba tònica del nom, i per això la seva relació amb la forma plena del nom no és tan evident:

(12) Александр – Саша	Aleksandr – Saixa
Евгения – Женя	Ievguénia – Jénia

Alguns noms de persona, com Андрей (Andrei), Марина (Marina), Кира (Kira), Кирилл (Kiril), etc., no poden formar hipocorístics, i aquesta excerció suposa una anomalia en el sistema dels noms russos, perquè l'ús de la forma d'hipocorístic proporciona el grau de proximitat necessari en el tracte entre persones conegudes. Si dues persones que es coneixen bé, com per exemple dos amics, s'adrecen l'un a l'altre utilitzant la forma plena del nom, estan creant intencionadament una distància entre l'un i l'altre, ben bé com si no es coneguessin, o bé perquè la situació comunicativa requereix alguna mena de serietat, solemnitat o oficialitat. Una prova d'això és que en situacions en què el normal és utilitzar l'hipocorístic, si els noms no tenen aquesta forma, els parlants sovint opten per utilitzar una forma de diminutiu com Андрюша (Andriui-xa) o Мариночка (Marínotxka) per evitar que l'interlocutor interpreti erròniament l'apel·latiu amb el matís de serietat, solemnitat o oficialitat. És a dir, en el tracte de les relacions personals properes, l'ús de les formes d'hipocorístic no només és habitual, sinó que també és necessari. I, a la inversa, els hipocorístics no s'utilitzen en les situacions que requereixen un ús formal del llenguatge (per exemple, quan donem les dades personals per formalitzar una compra o quan apareix el nostre nom en qualsevol document oficial). Per aquesta raó la forma plena del nom i el seu hipocorístic coexisteixen en una relació de distribució complementària, i per tant un no pot ocupar mai l'espai de l'altre.

La raó de l'existència dels hipocorístics (o sigui, la necessitat de comptar amb una forma més propera, més amable, del nom) ha provocat que en la cultura russa històricament apareguessin hipocorístics que permetien endolcir la forma de noms imposats per l'església ortodoxa, habitualment de procedència grega, amb un caràcter marcadament cacofònic per a l'oïda russa. Així, per al nom Евдокия (Eudòcia) es va crear la forma Дуня (Dúnia), per a София (Sofia) es va crear Соня (Sónia), i per a Татьяна (Tatiana) es va crear Таня (Tània), etc. Com és ben sabut, aquestes formes d'hipocorístics han travessat fronteres o s'han convertit en noms de ple dret en molts països d'Occident. Però en la cultura russa molt probablement no passaran mai de la categoria d'hipocorístics.

Per altra banda, el rus és una llengua amb un sistema morfològic d'una enorme riquesa derivativa, i això afecta tot el sistema dels noms propis i permet crear una enorme multiplicitat de formes a part de la forma plena i l'hipocorístic. L'inventari possible de formes es divideix en els quatre grups següents, l'últim dels quals té un nombre infinit de formes possibles:

(13) Forma plena:	Юрий (Iuri)
Hipocorístic:	Юра (Iura)

Diminutiu:	Юрик (Íúrik)
Diminutius expressius:	Юрочка, Юрашка, Юрчик... (Íúrotxka, Iuraixka, Íúrtxik)

Cadascuna de les formes diminutives expressives, al seu torn, posseeix un significat determinat, com per exemple familiaritat, afecte, desdeny, menyspreu, etc. Bondaletov i Danilina (1970) van mostrar com en la parla col·loquial de la ciutat de Penza i la seva província s'utilitzen com a mínim vuitanta sufixos expressius diferents amb els noms propis, cadascun dels quals té un significat pragmàtic propi. En la llengua normativa, però, el nombre màxim de formes habituals dels noms propis és de vint.

Com destaca Verzbicka (1996), el més important aquí és que un mateix nom, com ara Ivan, pot tenir una gran quantitat de formes derivades, entre les quals el parlant n'escollirà una en funció de la situació. Aquesta elecció dependrà habitualment de la disposició d'ànim en què es trobi el parlant en el moment concret i de la particular relació amb l'element denotat que vulgui expressar en aquest moment, més que no pas de determinades convencions o costums en la manera com es designa l'element denotat, com pot passar en altres llengües.

Alguns investigadors han intentat ordenar aquesta riquesa de possibilitats expressives postulant classificacions de categories analítiques, com és el cas de Superanskaja (1969), la qual proposa la següent xarxa de significats:

(14) Forma curta o hipocorístic, sense sufixos amb càrrega emocional: Юра (Iura).

(15) Formes amb sufixos de valoració subjectiva:

- a. Afectiva: Юрочка (Íúrotxka).
- b. Diminutiva: Юрик (Íúrik).
- c. Familiar-vulgar: Юрка (Iurka).
- d. De desdeny: Юрашка (Iuraixka).
- e. Pejorativa: Юришка (Iurixka).
- f. De menyspreu: Юрище (Íúrisxe).

No obstant, el significat del sufix i de la forma resultant poden variar no només en funció del nom propi a partir del qual es formen, sinó també en funció de l'usuari d'aquestes formes, i fins i tot en funció del context: per exemple, el sufix *-к-*, al qual habitualment se li dona un significat familiar-vulgar, pot contenir un matís afectiu en funció del context i del vincle de l'emissor amb l'element denotat, i al mateix temps pot passar que el receptor no capti aquest matís per la manera com utilitza habitualment els derivats amb aquest sufix.

Per tant, no és possible construir una tipologia definitiva de formes amb etiquetes semàntiques, tot i que sí que hi ha clarament un complex sistema de formes amb una extensa xarxa de significats pragmàtics habituals i potencials.

3. LES FORMES DE VOCATIU

La major part de les llengües eslaves disposa de cas vocatiu en el seu inventari de formes flexives dels noms propis i comuns. Aquestes formes habitualment es construeixen amb les desinències *-o/-e* per als noms amb tema acabat en consonant dura, i amb la desinència *-i* per als noms amb tema acabat en consonant palatalitzada:

(16) serbi: друг (amic) – друже drug – druje

(17) polonès: chłop (noi) – chłopie!
 żona (muller) – żono!

El rus, com l'eslovè i l'eslovac, no té formes de cas vocatiu: les va perdre als segles XIV-XV. Han quedat fossilitzades formes d'aquest cas en algunes paraules com *боже* i *господи*, que en el rus modern reben el tractament d'interjeccions.

(18) бог (déu) – боже bog – boje
 господь (senyor) – господи gospod' – gospodi

No obstant això, existeix una forma dels hipocorístics de la majoria de noms propis i d'alguns noms comuns animats com *папа* (pare, papa), *мама* (mare, mama), que s'utilitza específicament amb la funció del cas vocatiu, és a dir, quan ens adrecem directament al nostre interlocutor.

(19) Наташа – Наташ Nataixa – Nataix

Юра – Юр Iura – Iur

Миша – Миш Mixa – Mix

мама – мам mama – mam

папа – пап papa – pap

Aquesta forma amb desinència zero, que no es pot utilitzar amb cap altra funció que no sigui la d'apellatiu, s'ha convertit en la llengua russa moderna en l'equivalent de les desaparegudes formes del cas vocatiu. El seu ús és molt freqüent i totalment normal per a tots els parlants de rus, i el més interessant és que, tractant-se d'una de les formes flexives dels hipocorístics, està directament relacionada amb el tractament amb el pronom ты. Per tant, veiem com la llengua disposa d'un recurs més per marcar la relació amb aquells que pertanyen a l'àmbit del que és propi, oposat a formes com el patronímic, que s'utilitzen pel que és aliè.

4. CONCLUSIONS

El material lingüístic aportat des de la perspectiva de la dicotomia T-V, present en la major part de les llengües europees, mostra com aquesta diferenciació és fonamental en la llengua russa per determinar les relacions personals i socials entre els parlants. És a dir, també des d'aquest punt de vista el rus és una llengua europea més.

En segon lloc, hem pogut veure que en la llengua russa l'oposició T-V no només és molt present, sinó que a més presenta una marcada estabilitat, a diferència del que passa en la majoria de les llengües europees, on les fronteres de l'ús de les formes *tu* i *vostè* són molt més imprecises. L'excepció a aquesta estabilitat, com s'ha dit anteriorment, són algunes situacions comunicatives en què hi ha presents les variables «manca de formalitat» i «parlants joves», en què es constata una tendència cap a l'ús de la forma T.

En tercer lloc, l'anàlisi del material lingüístic rus ha permès determinar que l'oposició T-V serveix no només per passar al pla lingüístic les relacions de poder i solidaritat existents entre els parlants, i també per diferenciar els conceptes de comunicació formal i comunicació no formal, sinó també per delimitar l'àmbit que ocupen en les relacions socials els conceptes «propi» i «aliè».

Finalment, les dades sobre el rus aportades en el present treball han fet evident que les formes de tractament que marquen les relacions personals i socials entre els parlants no s'expressen únicament en el nivell pronominal (dicotomia вы-ты), sinó també en el nivell lèxic (formes de patronímic i d'hipocorístic), i fins i tot en el nivell morfològic (formes de vocatiu dels noms propis).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BONDALETOV, Vasilij, i Elena DANILINA (1970). «Sredstva vyraženiya emocional'no-ekspressivnykh ottenkov v russkikh ličnykh imenakh». *Antroponimika*. Moscou: Nauka.
- BROWN, Roger, i Albert GILMAN (1960). «The Pronouns of Power and Solidarity». *American Anthropologist* 4, 24-39.
- LOTMAN, Jurij (1992). *K postrojenuju toerii vzaimodejsvija kul'tur (semiotičeskij aspekt)*. Tallinn: Aleksandra.
- SUPERANSKAJA, Aleksandra (1969). *Struktura imeni sobstvennogo: fonologija i morfologija*. Moscou: Nauka.
- VERZBICKA, Anna (1996). *Jazyk. Kul'tura. Poznaniye*. Moscou: Russkije slovari.

Sistemes de tractaments en les llengües romàniques fora de l'àmbit iberoromànic

Claus D. Pusch

Universitat de Friburg de Brisgòvia

0. INTRODUCCIÓ

Els sistemes de tractament són un objecte d'estudi cabdal de la pragmàtica i, més específicament, de l'expressió lingüística de la cortesia i del respecte interpersonal. Des dels treballs fonamentals de Brown i Gilman (1960) i —sobretot— de Brown i Levinson (1987 [1978]), s'ha mostrat que, si moltes estratègies de representar lingüísticament les relacions interpersonals —siguin jeràrquiques o siguin solidàries— es poden considerar universals, les expressions formals utilitzades en les diverses llengües per aconseguir aquesta finalitat comunicativa poden variar significativament, i això fins i tot entre llengües genèticament properes. L'objectiu d'aquest article és descriure breument aquesta variació en algunes llengües de l'àmbit gallo- i itoloromànic (les llengües iberoromàniques són objecte d'altres contribucions del present volum).

1. FORMES DE TRACTAMENT: ASPECTES TIPOLÒGICS

Les formes lingüístiques de tractament formen part del concepte de dixi i constitueixen la dimensió de la dixi social (Payrató 2018: 91); marquen, doncs, les característiques dels participants en un acte comunicatiu i/o les distincions socials entre ells. Seguint la sistematització d'Ashtowne (2016), s'ha de distingir entre formes de tractament lligades (*bound address forms*) i formes de tractament no lligades (*free address forms*). Entren en la primera categoria les formes verbals i pronominals utilitzades en contextos d'adreçament lingüístic, mentre que la segona categoria comprèn formes nominals de tractament com els vocatius. Les formes lligades i no lligades es poden combinar fàcilment en el discurs, però la seva combinació en una unitat enunciativa com la frase resulta sovint problemàtica o porta a canvis paradigmàtics importants. Això té a veure amb el pes pragmaticocomunicatiu que tenen, en un context de tractament amb dixi social marcada, els pronoms personals, un aspecte al qual alludeix ja el

títol del famós article de Brown i Gilman (1960). Així, en llengües que normalment prescindeixen de pronoms personals en posició de subjecte en contextos no marcats (llengües *pro-drop*), com són la majoria de les llengües romàniques, la freqüència de tals pronoms subjecte és més elevada en contextos d'adreçament (on, complementàriament al factor pragmaticoestilístic, el seu ús a vegades pot evitar ambigüitats referencials (veg. GIEC 2016: 675, per al català). De totes maneres, s'ha de tenir en compte, en el moment d'estudiar les formes lligades de tractament d'una llengua, la flexió verbal corresponent per veure si (i fins a quin grau) es conformen al principi de la concordança amb el subjecte.

Entre les formes lligades de tractament en les llengües romàniques, Ashdowne (2016: 899 i s.) identifica quatre patrons tipològics, que es resumeixen a la taula 1; s'indiquen amb V contextos de tractament amb distància social (de qualsevol mena) entre els interlocutors (situacions de *power*, en termes de Brown i Gilman) i amb VOS el(s) pronom(s) utilitzat(s) en aquest context, mentre que T s'utilitza per a contextos sense distància social marcada (situacions de *solidarity*, segons Brown i Gilman) i TU com a símbol del(s) pronom(s) preferit(s) en aquells contextos. 2S i 2P, a la fila superior, indiquen el nombre d'interlocutors adreçats per la forma de tractament (2S = un sol interlocutor; 2P = un grup d'interlocutors), mentre que com a índexs es refereixen a les categories de nombre i persona gramatical marcades en la flexió verbal.

	2S	2P
I	(TU) + VP _{2S}	(VOS) + VP _{2P}
II	T: (TU) + VP _{2S} V: (VOS) + VP _{2P}	T/V: (VOS) + VP _{2P}
III	T: (TU, VOS) + VP ₂ V: PRO _{3S} + VP _{3S}	T: (VOS) + VP _{2P} V: PRO _{3P} + VP _{3P}
IV	T: (TU, VOS, PRO _{3S}) + VP V: (ART _S +) N _{S, VOC} + VP _{3S}	T: (VOS, PRO _{3P}) + VP V: (ART _P +) N _{P, VOC} + VP _{3P}

Taula 1. Patrons tipològics dels sistemes de tractament en les llengües romàniques segons Ashdowne (2016).

El patró I correspon a la situació en llatí, amb dixi personal pura i sense distincions formals entre contextos T i V. En el patró II, les formes d'adreçament a un grup d'interlocutors (2P) s'utilitzen també per adreçar-se a un sol interlocutor per marcar el seu estatus social superior. Així, la distància social és indicada a través de la pluralització d'aquest interlocutor, estratègia ben coneguda de minimitzar l'amenaça de la seva *face* positiva. En els casos d'adre-

çament a més d'un interlocutor, la distinció T/V queda implícita i s'ha d'inferir del context. En el patró II l'ús del pronom subjecte continua depenent del paràmetre tipològic *pro-drop*. En el patró III, les formes verbals (i eventualment pronominals) de 2P perden la capacitat d'indicar distinció social en relació amb un sol interlocutor, i s'introdueixen formes de tercera persona per marcar aquesta distinció; s'aplica, doncs, el concepte de la tercera persona com a *non-personne*, referencialment independent de l'acte comunicatiu, en el sentit de Benveniste (1968 [1956]), per protegir la *face* positiva de l'interlocutor. Amb aquesta estratègia també es pot marcar morfològicament de manera unívoca la distinció T/V respecte a un grup d'interlocutors, mitjançant formes de 3P. L'ús de pronoms esdevé molt freqüent o fins i tot obligatori amb aquestes formes de tractament 3S/3P. Finalment, en el cas del patró IV, després d'un nou afebliment del pes pragmàtic de les formes V de l'estadi anterior per marcar distància social, es mobilitzen expressions nominals de tercera persona, que formen part de les formes de tractament no lligades, en lloc dels pronoms de tractament.

Aquesta sistematització tipològica d'Ashdowne (2016) ens servirà de base classificatòria per a la descripció dels sistemes de tractament de tres llengües romàniques: el francès, l'italià i (tot i que de manera més breu) el romanès. Abans, cal subratllar que si la distància social (amb l'atribució d'un estatus socialment superior o —amb menys freqüència— inferior a l'interlocutor) és un factor primordial per a l'anàlisi de la tria entre formes de tractament T/V, que afavoreix de manera general l'ús de formes V, no és l'únic a tenir en compte. També influeixen en aquesta tria altres factors com l'edat de l'interlocutor (factor que, en funció de la diferència d'edat amb la del parlant, pot afavorir formes T o formes V) o el grau d'intimitat, de coneixement mutu i de solidaritat, és a dir, factors característics de la proximitat comunicativa en el sentit de Koch & Oesterreicher (2007 [1990]).

Parlarem primer —i més detalladament— de les formes de tractament lligades en les tres llengües seleccionades i esmentarem després breument alguns aspectes de l'ús de les formes no lligades.

2. FORMES DE TRACTAMENT LLIGADES

2.1. El sistema de tractament del francès

Encara que el francès es consideri una llengua amb variació diatòpica reduïda, sembla instructiu, quant al seu sistema de tractament, de presentar al costat

del francès «de referència», anomenat sovint francès internacional però amb característiques sobretot europees, algunes varietats extraeuropees i, més concretament, nord-americanes.

2.1.1. Formes de tractament del francès de referència / internacional

El sistema de tractament del francès internacional correspon al patró II (taula 2). El francès és una llengua no *pro-drop*, que (almenys en la varietat de referència) requereix sempre un nom lèxic o un pronom en la posició de subjecte; els noms de tractament extraposats dels exemples il·lustratius inventats (1-4) només s'han afegit per fer palès el caràcter T o V de l'enunciació.

	2S	2P
II	T: <i>tu</i> + VP _{2S} V: <i>vous</i> + VP _{2P}	T/V: <i>vous</i> + VP _{2P}

Taula 2. Sistema de tractaments en francès de referència / internacional.

- (1) T_{2S}: (Sandra,) tu viens avec nous?
- (2) V_{2S}: (Monsieur,) vous venez avec nous?
- (3) T_{2P}: (Les enfants,) vous venez avec nous?
- (4) V_{2P}: (Mesdames,) vous venez avec nous?

Pel que fa a la selecció entre T i V, és a dir, a la decisió del parlant, en una situació comunicativa, de dirigir-se al seu interlocutor (individual) amb la forma reverencial marcada o amb la forma de tuteig, es pot dir que en l'ús general (fora de grups socials específics en què s'apliquen convencions conversacionals diastràtiques particulars) la forma V és la forma per defecte. El pas de V a T amb un mateix interlocutor és feblement ritualitzat, és a dir, la introducció del tuteig entre persones que abans utilitzaven formes V sí que s'acostuma a declarar metalingüísticament, però no s'ha de negociar o confirmar amb altres actes verbals o no verbals. Un cop aconseguit aquest pas de V a T, el tuteig es considera de poca flexibilitat diafàsica, i calen circumstàncies pragmàtiques molt precises per tractar de V una persona que normalment es tracta de T.

La situació és diferent en certs contextos i amb certs grups socials. Com en moltes altres comunitats lingüístiques, la forma T espontània és prevalent dins de grups socioprofessionals homogenis (independentment de factors com l'edat o la proximitat comunicativa) com a emblema corporatiu. Avui en dia, en el context familiar l'ús del T espontani recíproc és dominant, però sembla encara variable segons el grau de parentiu, com es desprèn d'un comentari en un fòrum en línia (5), segons el qual l'ús del T sembla negociable amb membres de la família de la parella:

- (5) J'ai du mal a [sic] tutoyer les personnes plus âgées que moi, surtout justement si elles font partie de la 'belle famille' (Andréa, <http://www.lecoussinduchats.com/t145-le-vouvoiement> [09/10/2018]).

En certes capes socials de les societats francòfones és atestat l'ús de la forma V en el context familiar, tant entre els esposos (de manera recíproca) com entre els pares i els fills (ús recíproc o no recíproc). Aquest costum de tractament conservador s'atribueix a elits patrimonials (noblesa) o econòmiques, sobretot en les societats francòfones europees, i sembla que encara és viu (Bouissac 2019: 139 i s.), però falten estudis empírics sobre la seva extensió i vitalitat precises.

2.1.2. Formes de tractament d'algunes varietats del francès nord-americà

Amb relació al francès al continent nord-americà, cal subratllar la diferència entre la província canadense del Quebec, on el francès és la llengua majoritària i sociolingüísticament dominant (entre d'altres motius, perquè hi és l'única amb estatus d'oficialitat), i altres zones del Canadà i dels Estats Units, on el francès es troba en situació de minorització.

En el francès quebequès, el tractament V és la solució per defecte entre persones amb gran diferència d'edat o en converses amb interlocutors desconeguts («estrangers»), però, si no, l'ús del T espontani recíproc és molt més freqüent, tot i que sembla un desenvolupament relativament recent degut a canvis socioeconòmics i a una més gran permeabilitat de la societat quebequesa (Léard 1995: 90). Paral·lelament a aquesta dinàmica social que caracteritza el sistema de tractament quebequès, trobem una altra dinàmica relativa als paradigmes formals: contràriament a les varietats franceses europees, on en el paradigma dels pronoms personals plurals algunes formes pronominals febles i fortes són morfològicament idèntiques, en francès quebequès (com en la majo-

ria de les altres varietats nord-americanes d'aquesta llengua) s'utilitzen formes pronominals personals fortes «reforçades», que s'oposen de manera sistemàtica als pronoms «febles» (Blondeau 2011); vegeu la taula 3.

	Pronoms febles	Pronoms forts	
	Europa + Quebec	Europa	Quebec
1P	<i>nous, on</i>	<i>nous, on</i>	<i>nous-autres</i>
2P	<i>vous</i>	<i>vous</i>	<i>vous-autres</i>
3P	<i>ils, elles</i>	<i>eux, elles</i>	<i>eux-autres</i>

Taula 3. Pronoms personals de subjecte en dues varietats del francès.

Aquesta distribució dels pronoms ha propulsat la tendència del pronom *vous* sol (és a dir, sense pronom fort *vous-autres* extraposat en el context previ o següent) d'especialitzar-se en contextos de tractament V (i, en un altre àmbit funcional, en usos indefinits o genèrics); vegeu els exemples inventats (6-9):

(6) T_{2P}: On va prendre un café. Et vous-autres?

(7) V₂: On va prendre un café. Et vous?

(8) T_{2P}: Vous-autres (vous) venez avec nous?

(9) V₂: Vous venez avec nous?

En d'altres varietats nord-americanes del francès, que es troben en situació de minorització i on els parlants sovint tenen poc contacte amb el francès normatiu o altres varietats de referència de la llengua, com ara el francès acadia parlant a les províncies orientals del Canadà i a l'estat de Louisiana, al sud dels Estats Units, el T espontani recíproc és bastant generalitzat, mentre que el tractament de V queda limitat a situacions molt específiques caracteritzades per un alt grau de formalitat i de distància comunicativa (en el sentit de Koch i Oesterreicher 2007). A Louisiana, l'especialització de *vous* + forma verbal marcada 2P per a contextos V (escassos en la realitat comunicativa d'aquesta zona) es pot considerar acabada, i fins i tot el pronom *vous* tot sol és suficient per indicar tractament cortès (vegeu 11a-b):

(10) T_{2P}: Vous-autres cherche /ʃerʃ/ un hôtel?

- (11) a. V_{2S} : Vous cherchez /ʃerʃe/ un hôtel?
 b. V_{2S} : Vous cherche /ʃerʃ/ un hôtel?

2.2. El sistema de tractament de l'italià

El diasistema italià és conegut per la seva gran variabilitat diatòpica. En aquesta descripció de les formes de tractament ens limitem a la varietat de referència; deixem de banda els dialectes per als quals sembla que els sistemes de tractament encara no han estat objecte d'una síntesi global (cf. Bossong 2008: 223 per a alguns elements comparatius). Sens dubte, això té a veure amb la poca productivitat de les formes V en els dialectes, els quals, pel seu estatus de varietats col·loquials parlades, prioritzen l'adreçament amb T. Tanmateix, veurem de seguida que la dimensió diatòpica, en el cas italià, mai no es pot descartar del tot.

El sistema de tractament de l'italià supradialectal de referència correspon a un sistema mixt dels patrons II i III esmentats suara. Com la majoria de les llengües romàniques, l'italià és una llengua *pro-drop* i prescindeix de pronom personal en cas d'absència de subjecte lèxic. Com es fa palès a la taula 4, això val també per a les formes de tractament, amb l'excepció de les formes V de tercera persona, relacionades amb el patró III, on els pronoms reverencials *Lei* i *Loro* apareixen amb freqüència elevada, sense que siguin totalment obligatoris. Els exemples (també inventats) (12-15) il·lustren els usos; s'aplica la convenció ortogràfica de l'italià escrit de posar els pronoms V amb majúscula per distingir-los dels pronoms homònims sense dixi social:

	2S	2P
II	T: ((tu)) + VP _{2S} V: (Voi) + VP _{2P}	T: ((voi)) + VP _{2P} V: ((Voi)) + VP _{2P}
III	V: Lei + VP _{3S}	T: ((voi)) + VP _{2P} V: (Loro) + VP _{3P}

Taula 4. Sistema de tractaments en italià supradialectal / de referència.

- (12) T_{2S} : (Sandra,) vieni con noi?
 (13) a. V_{2S} : (Signore,) venite con noi?
 b. V_{2S} : (Signore,) viene (Lei) con noi?
 (14) T_{2P} : (Ragazzi,) venite con noi?
 (15) a. V_{2P} : (Signori,) venite con noi?
 b. V_{2P} : (Signori,) vengono (Loro) con noi?

Històricament, els pronoms V *Lei* i *Ella* (l'últim, considerat avui extremament formal i/o arcaic, i per això no inclòs en la taula 4) provenen de la pronominalització de grups nominals vocatius honorífics com *Vostra Eccellenza* o *Sua Altezza*, cosa que explica que incorporin el tret [+femení], però es refereixen a interlocutors tant femenins com masculins. Això duu a certes vacil·lacions en la concordança verbal (si el grup verbal conté un participi) i sobretot en la concordança amb adjectius, com ho demostren els exemples (16-18):

(16) (Signore,) *Lei* è davvero generoso (Maiden i Robustelli 2000: 453)

(17) (Signore,) *Ella* è stata prescelta... (id.: 456)

(18) Ieri *L'he* vista molto arrabiato, Signor Rossi (Ashdowne 2016: 903)

Quant a la selecció entre formes T i V, es pot dir que, de manera general, l'ús del T espontani recíproc s'ha estès considerablement (molt més que en francès), mentre que els usos de T/V no recíprocs queden limitats a certs contextos comunicatius on hi ha gran diferència d'edat entre els interlocutors, o a contextos educatius. El pas de V a T és negociable però està feblement ritualitzat: un breu *Diamoci del tu!* d'un dels interlocutors arregla ràpidament l'assumpte.

Dins de les formes V amb referència a un sol interlocutor, les opcions *Voi* + verb en 2P (lligada al patró II) i *Lei* + verb en 3S (relacionada amb el patró III) varien sincrònicament en funció de paràmetres diatòpics i diastràtics. Els parlants provinents del sud d'Itàlia tenen preferència per la primera forma, a la qual s'atribueixen connotacions més aviat negatives en altres zones, com resumeixen Maiden i Robustelli (2000: 457): «In general, the use of singular *voi* nowadays produces on Italians an effect of rusticity, old-fashionedness and foreignness». La forma amb *Lei* i el verb en 3S es considera un ús típic de parlants del nord d'Itàlia i normativament recomanable. A vegades, s'esmenta el fet que el feixisme italià va promoure activament l'ús de *voi* com a pronom d'adreçament generalitzat com a factor facilitador de l'expansió de *Lei* en el període de la postguerra. Per a una descripció diacrònica de la variació, vegeu Maeder i Werner (2019). La situació és diferent quan el tractament V es dirigeix a un grup d'interlocutors; en aquest context comunicatiu domina la forma *Voi* amb verb en 2P —i, significativament, hi ha una freqüència més elevada de la presència efectiva del pronom, contràriament a contextos T, on normalment no es realitza a causa del paràmetre *pro-drop*—, mentre que *Loro* + verb en 3P ja només es troba en situacions amb un grau de formalitat molt alt.

2.3. El sistema de tractament del romanès: alguns apunts

Com en el cas de l'italià, les formes de tractament del romanès s'organitzen en un sistema que combina elements dels patrons II i III de la tipologia d'Ashdowne (2016); però aquest sistema, resumit a la taula 5, mostra un nivell elevat de complexitat, ja que «Romanian uses specific pronouns to convey a number of subtle social distinctions» (Stavinschi 2015: 35).

	2S	2P
II	T: <i>tu</i> + VP _{2S} T/V: <i>dumneata/mata</i> + VP _{2S} V: <i>dumneavoastră</i> + VP _{2P} (V: <i>Domnia Voastră</i> + VP _{2P})	T: <i>voi</i> + VP _{2P} V: <i>dumneavoastră</i> + VP _{2P}
III	(V: <i>el/ea</i> + VP _{3S}) V: <i>dânsul/dânsa</i> + VP _{3S} V: <i>dumnealui/dumneaei</i> + VP _{3S} V: <i>Domnia Sa</i> + VP _{3S}	V: <i>dumnealor</i> + VP _{3P}

Taula 5. Sistema de tractaments en romanès
(basat en Ashdowne 2016: 903 i Stavinschi 2015: 35 i s.).

El que caracteritza aquest sistema (al costat del fet que sembla sotmès a forts fenòmens de variació diatràtica i diafàsica encara mal descrits) és, en primer lloc, la profusió de formes pronominals eixides del nom *dumnea*, ‘senyoria’, al costat de l’ús de formes de tractament no lligades provinents del mateix ètim; en segon lloc, sobta la distribució de la concordança de nombre en les formes verbals associades amb aquests pronoms; i, per últim, és remarkable que el romanès és capaç d’expressar, amb aquest sistema, tres o fins i tot quatre graus de formalitat/reverència, cosa que en fa una de les llengües romàniques més diferenciadores pel que fa al tractament. És interessant notar que una altra llengua amb un grau semblant de complexitat i diferenciació en l’àmbit del tractament es troba a l’altre extrem geogràfic de la Romània europea: el portuguès (cf. Bossong 2008: 72 i s.).

3. FORMES DE TRACTAMENT NO LLIGADES

En la tipologia d’Ashdowne (2016), les formes de tractament no lligades són formes nominals la funció de les quals és, segons l’autor, «to attract or maintain the attention of the addressee(s)» (Ashdowne 2016: 905). Així doncs, fun-

cionalment corresponen al concepte més tradicional de vocatiu. Ara bé: els vocatius no només s'han definit funcionalment, sinó també com a categoria formal, sigui sobre la base d'un marcatge morfològic específic (com en el cas del vocatiu llatí, considerat com un cas flexional), sigui sobre la base de criteris sintàctics com la posició no argumental del nom vocatiu (i, doncs, la seva no integració sintàctica) i l'autonomia prosòdica (cf. Sonnenhauser i Noel Aziz Hanna 2013). Aquests criteris formals justifiquen el terme «forma de tractament no lligada» i posen en relleu els casos en què els noms vocatius constitueixen en si mateixos un acte enunciatiu; però, almenys en les llengües romàniques, els mateixos noms es poden combinar amb formes lligades de tractament i fins i tot ocupar posicions argumentals, com ho demostra l'exemple (construït) següent del francès:

- (19) a. Monsieur?
 b. Monsieur, vous cherchez une table?
 c. Monsieur cherche une table?

Es poden fer servir com a vocatius elements o grups nominals de diferents tipus referencials i semàntics: antropònims (noms de bateig, cognoms, hipocòrístics...); noms de parentiu; honorífics (entesos aquí en un sentit restringit, és a dir, com a formes nominals de tractament reverencial genuïnes i no derivades); títols (de noblesa, acadèmics o altres) i noms de professions utilitzats com a honorífics; altres noms comuns referents a éssers humans, i les seves combinacions. Donem una ullada breu a aquests noms de tractament en les tres llengües.

3.1. Noms de tractament en francès

Sincrònicament, el francès no té honorífics en sentit estricte, però sí que s'utilitzen amb freqüència (sobretot en les varietats europees) els noms de tractament *Monsieur* i *Madame*, provinents d'antics honorífics del llenguatge noble (*Mon Seigneur*, *Ma Dame*). La forma *Mademoiselle*, que designava d'una banda, segons el criteri de l'edat, una dona jove, i, d'una altra, per oposició a *Madame*, una dona no casada, està caient en desús. Aquests noms apareixen o bé sols o bé seguits del cognom. Cal subratllar que en les varietats nord-americanes és més usual l'estructura de tractament prenom + forma de tractament pronominal / verbal V si es coneix el prenom de l'interlocutor/a, en detriment de *Monsieur/Madame*; veg. l'exemple (construït) següent:

- (20) a. Madame Arsenault, vous prenez encore un café?
 b. Monique, vous prenez encore un café?

Aquesta combinació de nom de bateig i formes V també existeix a Europa, però de manera més limitada (per exemple, en contextos educatius). És escàs l'ús de la combinació de nom de bateig + cognom com a nom de tractament; de fet, aquest ús, que il·lustra l'exemple (21), es considera típic dels contextos mediàtics —i restringit a aquests.

- (21) Alors, Pierre Durand, quelle est votre opinion sur ce point?

Sempre en les varietats europees del francès, s'utilitzen correntment en situacions formals noms d'adreçament complexos compostos de *Monsieur/Madame*, l'article definit i un títol acadèmic, professional o funcional, com ara *Madame la Présidente* o *Monsieur le Docteur*. L'article definit també és de rigor per a noms de tractament que es refereixen a un grup d'interlocutors, com en els exemples següents:

- (22) Les enfants, on rentre à la maison.
 (23) Alors, les jeunes, on se calme?

3.2. Noms de tractament en italià

Com el francès, l'italià, en l'ús general, no disposa d'honorífics pròpiament dits, però s'usen correntment els noms de tractament eixits d'antics honorífics *Signore* i *Signora*, sols o seguits de cognom. La forma *Signorina*, amb la mateixa ambivalència connotativa que *Mademoiselle*, s'utilitza menys que abans però sembla més viva i acceptable que el seu equivalent francès. Comparada amb aquesta llengua galloromànica, en italià els títols acadèmics (*Dottor(e)*, *Professoressa...*) o professionals (*Ingegnere(e)...*) es fan servir com a noms de tractament amb més freqüència, sigui aïllats sigui seguits de cognom. L'ús d'aquests títols precedits de *Signor(e)/Signora* (però sempre sense article) no és impossible però és menys corrent.

Hi ha diversos usos de noms de tractament sotmesos a restriccions diastràtiques o diafàsiques. Per exemple, hi ha el cas de la combinació de formes de tractament lligades V amb el cognom en ús vocatiu extrapolat, ús considerat típic del llenguatge entre homes:

(23) Caro Latini, conosci l'ingegner Ovi? (Maiden i Robustelli 2000: 455)

Per a contextos V amb un grau de formalitat altíssim l'italià disposa d'un gran ventall de noms de tractament complexos, com *la Signoria Vostra*, *Vossignoria*, *Le Signorie Loro*, *Onorevole* (+ títol) + cognom, que a la bibliografia s'han tractat com a honorífics propis (ja que no s'usen fora de l'àmbit de marcatge d'un alt nivell de reverència) però que són molt restringits diafàsicament.

3.3. Noms de tractament en romanès

El romanès disposa d'una gran quantitat de noms de tractament amb diferents característiques diatràtiques i diafàsiques (Stavinschi 2015: 37). Les formes no lligades més reverencials *domnule*, *doamna*, *domnișoară* provenen d'honorífics derivats de DOMINUS/DOMINA i porten marca morfològica de vocatiu (el romanès és l'única llengua romànica que ha conservat aquest marcatge casual derivatiu).

Entre els usos específics amb restriccions diasistemàtiques, es pot trobar en certes varietats diatòpiques l'ús vocatiu de formes abreujades de noms de parentiu: *nevastă* → *nevá*, *tată* → *ta* (Ashdowne 2016: 906), comparable al cas *frate* → *fra'* de l'italià. En les varietats diafàsiques col·loquials és atestat —aparentment amb freqüència— l'anomenat adreçament invertit (*alocuțiunea inversă*), un concepte que es refereix a «kinship terms (such as *mamă*, *maică*, *muică*, *tată*, *taică*...) which are often extended to involve non-kinship addressees in order to show emotional closeness» (Stavinschi 2015: 37). Si aquest adreçament invertit del romanès és un fenomen que s'ha de col·locar al nivell diafàsic, es pot comparar amb l'ús dels noms de parentiu *frère* i *soeur* com a noms de tractament entre joves urbans de França, fenomen més aviat diatràtic.

4. CONCLUSIÓ

De la present exposició sumària dels sistemes de tractament en francès, italià i romanès es pot concloure que és plenament justificada l'opinió d'Ashdowne (2016: 897) segons la qual l'estudi de les formes de tractament en les llengües romàniques «reveals similarities at an abstract level (such as socially conditioned distributions of alternative forms based on similar factors) but variation in the patterns of forms employed to instantiate them». És justament aquest joc

entre el vessant panromànic (degut o no a herències del llatí) i la dinàmica estructural de les llengües individuals el que justifica l'interès continu de la investigació pragmàtica empírica per aquest àmbit comunicatiu.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ASHDOWNE, Richard (2016). «Address systems». Dins: Adam LEDGEWAY i Martin MAIDEN (eds.). *The Oxford Guide to the Romance Languages*. Oxford: OUP, 897-906.
- BENVENISTE, Émile (1968). «La nature des pronoms». Dins: *Problèmes de linguistique générale*, vol. 1. París: Gallimard, 251-257.
- BLONDEAU, Hélène (2011). *Cet «autres» qui nous distingue. Tendances communautaires et parcours individuels dans le système des pronoms en français québécois*. Quebec: PUL.
- BOSSONG, Georg (2008). *Die romanischen Sprachen. Eine vergleichende Einführung*. Hamburg: Buske.
- BOUISSAC, Paul (2019). «Forms and functions of French personal pronouns in social interactions and literary texts». Dins: Paul BOUISSAC (ed.). *The Social Dynamics of Pronominal Systems: A Comparative Approach*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 133-150.
- BROWN, Penelope, i Stephen C. LEVINSON (1987 [1978]). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: CUP.
- BROWN, Roger, i Albert GILMAN (1960). «The pronouns of Power and Solidarity». Dins: Thomas A. SEBEOK (ed.). *Style in Language*. Nova York/Londres: Wiley / Technology Press of MIT, 253-276.
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- KOCH, Peter, i Wulf OESTERREICHER (2007 [1990]). *Lengua parlada en la Romania: espanyol, francès, italià*. Madrid: Gredos.
- LÉARD, Jean-Marcel (1995). *Grammaire québécoise d'aujourd'hui. Comprendre les québécoïsmes*. Montreal: Guérin.
- MAEDER, Constantino, i Romane WERNER (2019). «T-V address practices in Italian. Diachronic, diatopic, and diastratic analyses». Dins: Paul BOUISSAC (ed.). *The Social Dynamics of Pronominal Systems: A Comparative Approach*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 99-131.
- MAIDEN, Martin, i Cecilia ROBUSTELLI (2000). *A Reference Grammar of Modern Italian*. Lincolnwood: McGraw-Hill.
- PAYRATÓ, Lluís (2018). *Introducción a la pragmática. Una perspectiva sobre el lenguaje en acción*. Madrid: Síntesis.

- SONNENHAUSER, Barbara, i Patrizia NOEL AZIZ HANNA (2013). «Introduction: Vocative!». Dins: Barbara SONNENHAUSER i Patrizia NOEL AZIZ HANNA (eds.). *Vocative! Addressing between System and Performance*. Berlín: De Gruyter, 1-23.
- STAVINSCHI, Alexandra Corina (2015). «Romanian». Dins: Konstanze JUNGBLUTH i Federica DA MILANO (eds.). *Manual of Deixis in Romance Languages*. Berlín/Boston: De Gruyter, 17-44.

El sistema de tractaments en la llengua japonesa

Makiko Fukuda

Universitat Autònoma de Barcelona

0. INTRODUCCIÓ

As anyone who has tried to master Japanese will know, one of the more difficult aspects of communication centers on which of a variety of verbs and verb forms one should use when addressing or referring to other people (Moeran 1989: 6).

Una de les característiques de la llengua japonesa és l'existència de nombrosos registres i d'estils associats a aquests registres. Comparat amb altres llengües, hi ha moltes més varietats basades en el tema, la situació de parla, l'estatus social relatiu dels parlants i el gènere, i són explícitament diferents en la seva forma lingüística. En la societat japonesa, és molt important saber triar l'estil adient per a cada situació i per a cada interlocutor: una tria inadequada pot faltar al respecte de l'interlocutor i ofendre'l, la qual cosa implica que la tria de l'estil adient és clau per viure-hi agradablement.

A continuació, donarem una ullada a diferents expressions de tractament en aquesta llengua.

1. *TAIGŪ-HYŌGEN*: EXPRESSIONS DE TRACTAMENT

En la vida quotidiana, no sempre parlem de la mateixa manera: per expressar el mateix contingut, triem el vocabulari i/o l'estil adient segons l'interlocutor, la persona de la qual estem parlant o la situació on es produeix la comunicació (Oh 2010). Un dels factors més influents en aquesta tria és com el parlant tracta l'interlocutor. *Taigū-hyōgen* ('expressions de tractament' en japonès) és el terme genèric que es refereix a totes aquestes expressions triades tenint en consideració els factors esmentats abans. *Taigū-hyōgen* s'ha definit de diverses maneres: una de les definicions més citades és la de Tsujimura (1958), segons la qual *Taigū-hyōgen* es refereix a la forma lingüística que canvia segons la posició social, la superioritat, l'interès, la intimitat que existeix entre el parlant i

l'interlocutor, i el referent (o referents). Segons el mateix autor, aquestes expressions es poden classificar en tres tipus:

- 1) *Keigo* (敬語, expressions honorífiques: el parlant tracta l'interlocutor com a superior i expressa respecte envers aquesta persona i/o els objectes relacionats amb ella.)

「昨日、山田さんがいらっしゃいました。」

Kinō Yamada-san ga irasshaimashita.

(Ahir va venir el senyor Yamada.)

- 2) *Futsūtai* (普通体, forma ordinària/informal: el parlant tracta l'interlocutor com a igual.)

「昨日、山田くんが来たよ。」

Kinō Yamada-kun ga kita yo.

(Ahir va venir en Yamada.)

- 3) *Higo* (卑語, despectiu: el parlant tracta l'interlocutor com a inferior i el menysprea.)

「昨日、山田が来やがった。」

Kinō Yamada ga kiyagatta.

(Ahir va venir en Yamada.)

Com podem veure en aquests exemples, en japonès la tria de les expressions de tractament d'una tercera persona depèn de la relació interpersonal (Lim, Tamaoka i Miyaoka 2008). Les expressions honorífiques de la llengua japonesa es poden classificar en dos tipus: *Taisha keigo* (*addresse honorifics*), que són les expressions honorífiques per adreçar-se a l'interlocutor, i *Sozai keigo* (*referent honorifics*), que mostren respecte a la persona de qui es parla (Cho 2003).

Als exemples de més amunt es veu ben clarament com tracta el parlant la persona de qui està parlant (és a dir, Yamada): al primer exemple, com a superior; en l'últim, com a objecte de menyspreu. L'interlocutor (i la persona de qui es parla) és, doncs, el factor primordial a l'hora de triar el vocabulari o l'estil adient. Aquesta relació jeràrquica es pot expressar ben clarament mitjançant l'ús de diferents estils, que podem observar en el vocabulari, els verbs, els pronoms personals, els sufixos verbals, els prefixos nominals i les salutacions, entre d'altres.

	Nom (‘Cara’)	Verb (‘Dir’)	Pronom (‘Tu’)
Honorífic	おかお <i>O-kao</i>	おっしゃる <i>Ossharu</i>	–
Informal	かお <i>Kao</i>	いう <i>Iu</i>	あなた、きみ <i>Anata, kimi</i>
Despectiu	つら <i>Tsura</i>	ぬかす <i>Nukasu</i>	おまえ、てめえ、 きさま <i>Omae, temē, kisama</i>

Taula 1. Diferent vocabulari segons el tractament.

Com podem observar a la taula 1, en les expressions honorífiques no hi ha pronoms personals de segona persona. En japonès, l'ús de pronoms personals de segona persona es considera una falta de respecte i s'ha d'evitar quan es parla amb un superior, ja que ser excessivament directe es considera de mala educació. Dit d'una altra manera, parlar directament de l'interlocutor es considera equivalent a envair el seu territori, i per tant s'evita l'ús del pronom personal de segona persona per *cortesia negativa* (Brown i Levinson 1987).

Els pronoms personals del japonès tenen poca història: com acabem de veure, assenyalar directament l'interlocutor és una falta de respecte, i per tant s'hi fa referència indirectament fent servir paraules que expressen el lloc on es troba aquesta persona, en comptes del pronom personal. Per exemple, els pronoms personals del japonès contemporani おまえ (*omae*), あなた (*anata*), que són equivalents a *tu* o, depenent del cas, a *vostè*, antigament eren 前 (*mae*, ‘davant’) i あちらの方 (*achira no hō*, ‘cap allà’). A l'hora de dirigir-nos a un superior, per altra banda, en comptes dels pronoms personals fem servir denominacions de família (ex. お父さん, *O-tōsan*, ‘pare’), el nom de professió (ex. 先生, *Sensei*, ‘professor’; 郵便屋さん, *Yūbin'ya-san*, ‘senyor carter’ / ‘senyora cartera’), el títol (ex. 部長 *Buchō*, ‘cap de departament’) o el nom propi (ex. 田中さん, *Tanaka-san*, ‘Sr./a.Tanaka’).

A continuació ens centrarem en el *keigo* (llenguatge honorífic), que és l'expressió de tractament més coneguda i desenvolupada dels tres tipus que hem vist fins ara.

2. KEIGO: EXPRESSIONS HONORÍFIQUES

El *keigo* (llenguatge honorífic) és «la forma cortesa de les expressions de tractament»; és a dir, inclou les «expressions corteses emprades tenint en conside-

ració com el parlant o l'autor tracta l'interlocutor o el lector» (Nihongo Kyōiku Gakkai 1982). Entre els tres tipus de les expressions de tractament, la més coneguda és llenguatge honorífic (Ide 1982, Miller 1971 i Martin 1975, entre altres).

El sistema de llenguatge honorífic es va desenvolupar durant l'era Edo, que correspon als segles XVII a XIX, quan la societat es basava en classes. El sistema de classes socials va generar la relació jeràrquica, de manera que sorgí la necessitat d'exaltar l'interlocutor. Així, es va marcar clarament la relació jeràrquica entre el parlant i l'interlocutor. Tot i amb això, amb la fragmentació d'aquest sistema de classes, la distància entre una classe i l'altra anava creixent i el llenguatge respectuós no era suficient per poder exaltar l'interlocutor, de manera que sorgí la necessitat d'humiliar el parlant mateix. D'aquesta manera, es desenvoluparia un sistema d'expressions honorífiques altament complex.

El llenguatge honorífic es fa servir per mostrar respecte envers els subjectes següents:

- 1) La persona amb qui es parla o de qui es parla quan és més gran o té un estatus superior al del parlant.
- 2) La persona amb qui es parla quan el parlant la coneix poc, no hi té una relació familiar o l'acaba de conèixer.
- 3) Els clients en el sector de serveis.
- 4) La persona a qui s'adreça una carta.

El tractament de *keigo* apareix en les categories gramaticals (verbs, adjectius, substantius, pronoms, etc.) i té formes de cortesia que es manifesten de maneres diferents. És a dir, n'hi ha de tres tipus: *sonkeigo* (llenguatge respectuós), *kenjōgo* (llenguatge humil) i *teineigo* (llenguatge cortès).¹

2.1. *Sonkeigo*: llenguatge respectuós

Sonkeigo es fa servir per mostrar respecte envers 1) la persona amb qui o de qui es parla, 2) els objectes o les accions d'aquesta persona, 3) les persones amb

¹ La *Guia sobre el llenguatge honorífic* publicada l'any 2007 per l'Agència per a Assumptes Culturals del Japó classifica el llenguatge honorífic en cinc tipus: *sonkeigo*, *kenjōgo I*, *kenjōgo II*, *teineigo* i *bikago* (llenguatge d'embelliment). Tot i així, en aquest capítol seguim la classificació més simple i àmpliament utilitzada.

qui té relació aquesta persona. Expressa la lloança cap a l'interlocutor exaltant el subjecte de l'oració i honora el subjecte (Loveday 1986). El subjecte de l'acció és l'interlocutor o la persona que hi té relació. Aquest llenguatge es fa servir prestant atenció a la persona de qui es parla, i per tant és un tipus del llenguatge honorífic.

(1) (Dirigint-se al professor.) «A quina hora vindrà demà?»

(Forma ordinària)

あした、何時に来ますか。

Ashita, nanji ni kimasu ka.

(Llenguatge respectuós)

あす、何時にいらっしゃいますか。

Asu nanji ni irasshaimasu ka.

En aquest exemple, el subjecte de l'acció de venir és el professor a qui cal mostrar respecte, la qual cosa s'expressa mitjançant l'ús del verb *irasshaimasu*, que és la forma respectuosa de *kuru* ('venir').

Així mateix, quan es parla de l'acció o de l'objecte d'una persona que tingui relació amb l'interlocutor a qui cal mostrar respecte, cal fer servir llenguatge respectuós encara que la persona no hi sigui. Per exemple, si algú està parlant amb el seu cap de feina, quan esmenta una acció de la mare d'aquesta persona ha de fer servir llenguatge respectuós (vegeu l'exemple (2)).

(2) «Com està la seva mare?»

(Forma ordinària)

お母さんは元気ですか。

O-kāsan wa genki desu ka.

(Llenguatge respectuós)

お母様はお元気でいらっしゃいますか。

O-kāsama wa o-genki de irasshaimasu ka.

NOMS		VERBS	
Forma ordinària	Llenguatge respectuós	Forma diccionari	Llenguatge respectuós
本 <i>Hon</i> ('llibre')	ご本 <i>Go-hon</i>	行く <i>Iku</i> ('anar')	いらっしゃる <i>Irassharu</i>
車 <i>Kuruma</i> ('cotxe')	お車 <i>O-kuruma</i>	来る <i>Kuru</i> ('venir')	いらっしゃる <i>Irassharu</i> 、 おいでになる <i>Oideninaru</i>
足/脚 <i>Ashi</i> ('peu, cama')	おみ足 <i>Omi-ashi</i>	食べる、飲む <i>Taberu</i> ('menjar'), <i>Nomu</i> ('beure')	召し上がる <i>Meshiagaru</i>
会社 <i>Kaisha</i> ('empresa')	貴社、御社 <i>Kisha, onsha</i>	いる <i>Iru</i> ('estar')	いらっしゃる <i>Irassharu</i>
子供 <i>Kodomo</i> ('fill/a, nen/a')	お子様 <i>O-kosama</i>	言う <i>Iu</i> ('dir')	おっしゃる <i>Ossharu</i>
娘 <i>Musume</i> ('filla')	お嬢様 <i>O-jōsama</i>	見る <i>Miru</i> ('mirar', 'veure')	ご覧になる <i>Goranninaru</i>
息子 <i>Musuko</i> ('fill')	ご息子、お坊ちやま <i>Goshisoku,</i> <i>Obocchama</i>	会う <i>Au</i> ('veure algú', 'trobar-se amb algú')	お目にかかる <i>Omenikakaru</i>
家 <i>Ie</i> ('casa')	お宅 <i>O-taku</i>	着る <i>Kiru</i> ('vestir- se')	お召しになる <i>Omeshininaru</i>

Taula 2. Alguns exemples del llenguatge respectuós.

A més, també existeix 最高敬語 (*saikō keigo*, 'llenguatge respectuós màxim'), que es fa servir exclusivament per als membres de la família imperial o per a les famílies reials dels altres països. Per exemple, a *Genjimonogatari* (El relat de Genji), una de les obres literàries més antigues del Japó (data del segle XI), apareixen personatges de la família imperial o de famílies nobles. En aquesta obra es fa molt poc ús dels subjectes de les frases; tanmateix, es pot saber qui és el subjecte si ens fixem en la forma dels verbs auxiliars. Fins al final de la Segona Guerra Mundial, el poble japonès va ser educat per fer servir el llenguatge respectuós màxim davant de l'emperador, de manera que, quan sentia alguna expressió respectuosa màxima, havia de posar-se ferm (Nishida 2003). Tradicionalment, com a llenguatge respectuós màxim es feien servir mots d'origen xinès difícils, tot i que després de l'entrada en vigor de la Constitució del Japó (1947) els mots (i les expressions) complicats es van simplificar de mane-

ra que s'acostessin a les paraules d'ús habitual. Actualment, excepte alguns mots (ex. 行幸, *Gyōkō/miyuki*, 'la sortida de l'emperador/a'; 崩御, *hōgyō*, 'la defunció de l'emperador/a'), la gran majoria són del llenguatge respectuós actual. En alguns periòdics, així mateix, es fa servir llenguatge respectuós actual a l'hora de parlar dels membres de la família imperial, mentre que altres, com ara *Asahi* o *Mainichi*, tenen la política de no fer-lo servir. Si s'utilitza el llenguatge respectuós màxim o no per a la família imperial, ho decideix la política de cada periòdic (Matsumoto 2014).

<i>Saikō keigo</i> (antic)	<i>Saikō keigo</i> (actual)	Significat
玉体 <i>Gyokutai</i>	お体 <i>O-karada</i>	Cos
玉顔 <i>Gyokugan</i>	お顔 <i>O-kaō</i>	Cara
玉音 <i>Gyokuon</i>	お声 <i>O-koe</i>	Veü
叡慮 <i>Eiryō</i>	お考え <i>O-kangae</i>	Idea, opinió
御眞影 <i>Goshin'ei</i>	お写真 <i>O-shashin</i>	Foto (retrat)

Taula 3. Canvi d'alguns mots de *Saikō keigo* (llenguatge respectuós màxim).

2.2. *Kenjōgo*: llenguatge humil

Com el llenguatge respectuós, el llenguatge humil es fa servir per mostrar respecte a l'interlocutor. La diferència és que, amb l'ús d'aquest llenguatge, el parlant s'humilia a si mateix i rebaixa els seus actes o els actes d'algú del seu mateix grup.

Les persones del grup al qual pertany el parlant es consideren com el parlant mateix (vegeu el següent apartat), encara que aquestes persones siguin més grans que el parlant o ocupin un estatus superior al que ocupa ell.

El subjecte és el parlant o una persona del mateix grup, i per expressar-ne les accions es fan servir els verbs de llenguatge humil: s'exalta l'interlocutor i s'humilia el subjecte. Com el llenguatge respectuós, el llenguatge humil es classifica com un tipus del llenguatge honorífic referent, ja que presta atenció a la persona de qui es parla.

(3) «La setmana vinent me n'aniré cap allà»

(Forma ordinària)

来週、そっちへ行きます。

Raishū socchi e ikimasu.

(Llenguatge humil)

来週、そちらへ伺います。*Raishū sochira e ukagaimasu.*

En l'exemple (3), el subjecte és el parlant mateix, però per mostrar respecte a l'interlocutor rebaixa la seva acció mitjançant l'ús del llenguatge humil: en comptes del verb *ikimasu* ('anar'), empra el verb *ukagaimasu*, que és del llenguatge humil.

NOMS		VERBS	
Forma ordinària	Llenguatge humil	Forma diccionari	Llenguatge humil
茶 <i>Cha</i> ('te')	粗茶 <i>Socha</i> (lit. 'te miserable')	行く <i>Iku</i> ('anar')	伺う <i>Ukagau</i>
贈り物 <i>Okurimono</i> ('regal')	つまらないもの <i>Tsumaranaimono</i> (lit. 'una porqueria')	来る <i>Kuru</i> ('venir')	参る <i>Mairu</i>
妻 <i>Tsuma</i> ('muller')	愚妻 <i>Gusai</i> (lit. 'muller beneïta')	いる <i>Iru</i> ('estar')	おる <i>Oru</i>
会社 <i>Kaisha</i> ('empresa')	弊社、小社 <i>Heisha, Shōsha</i> (lit. 'empresa inferior/petita')	言う <i>Iu</i> ('dir')	申す <i>Mousu</i>
家 <i>Ie</i> ('casa')	拙宅 <i>Settaku</i> (lit. 'casa miserable')	見る <i>Miru</i> ('veure o mirar')	拝見する <i>Haikensuru</i>
		聞く <i>Kiku</i> ('escollar o sentir')	伺う <i>Ukagau</i>
		知る <i>Shiru</i> ('saber o conèixer')	存じ上げる <i>Zonjiageru</i>
		食べる、飲む <i>Taberu, nomu</i> ('menjar', 'beure')	頂く <i>Itadaku</i>

Taula 4. Alguns exemples del llenguatge humil.

2.3. *Teneigo*: llenguatge cortès

Teineigo és l'ús de la forma formal, de l'estil cortès i/o del prefix *o-/go-* de cortesia —ex. *Kuruma* ('cotxe'): *O-kuruma*; *Cha* ('te'): *O-cha*, etc.— mitjançant el qual s'expressa el respecte envers l'interlocutor.

(4) «El lavabo és allà.»

(Forma ordinària)

トイレはあそこです。

Toire wa asoko desu.

(Llenguatge cortès)

お手洗いはあちらでございます。

O-tearai wa achira de gozaimasu.

お手洗いはあちらです。

O-tearai wa achira desu.

Entre els altres dos tipus d'expressions honorífiques, el llenguatge cortès es considera un llenguatge honorífic destinatari, que té molt en compte l'interlocutor (factors com la relació amb l'interlocutor, la seva edat, la seva posició social, etc., determinen quin tipus d'expressió es fa servir). És a dir, es considera que hom pot mostrar el respecte envers l'interlocutor parlant de manera cortesa.

L'exemple més representatiu d'aquest llenguatge és l'estil formal. Quasi tots els llibres de text del japonès com a L2 per als principiants introdueixen les expressions honorífiques a les últimes lliçons, mentre que fan servir l'estil formal des de la primera lliçó, ja que per mitjà d'aquest estil es pot assegurar la cortesia a un cert nivell (Tanaka 2003), la qual cosa permet que els estudiants principiants evitin ofendre els parlants nadius del japonès encara que no sàpiquen les expressions honorífiques.

3. CRITERIS DE LA TRIA DE *KEIGO*

Com hem vist fins ara, en japonès s'empren formes verbals diferents quan hom s'adreça a algú i quan hom parla d'algú. Així, el llenguatge honorífic varia segons si es troba en un eix de destinatari ('*axis of address*') o en un eix de referència ('*axis of reference*') (Miller 1967). Hi ha diversos factors que determinen quin llenguatge s'empra en una comunicació: relació jeràrquica, incloent-hi

l'edat, l'estatus social i la posició (Hagino 2001 i Inoue 1999, entre altres), familiaritat o distància psicològica (Ide 2006, Takiura 2005), relació d'*uchi/soto* (Inoue 1999, Kikuchi 1996), que són els conceptes fonamentals de la societat japonesa,² i situació (Inoue 1999, Nomoto 2000), entre altres. Mentre que de vegades només un d'aquests factors influeix en la tria, hi ha casos en què són diversos.

Martin (1964) subratlla que la importància relativa d'aquests factors varia segons si la llengua s'empra per adreçar-se a algú (*address*) o per referir-s'hi (*reference*): a l'hora d'adreçar-se a algú, la relació d'*uchi/soto* (*outgroupness*, en terme de Martin) és el factor més important,³ ja que el llenguatge honorífic del japonès és el llenguatge honorífic relatiu en el qual la relació d'*uchi/soto* influeix significativament en el comportament lingüístic.⁴ Aquest fenomen es veu clarament en l'ús del llenguatge respectuós per parlar d'una tercera persona: si la persona de qui es parla es considera que «pertany» a l'interlocutor a qui vol mostrar respecte, cal fer servir el llenguatge respectuós independentment de la seva edat o posició. Quan es parla d'algú d'*uchi* amb una persona de *soto*, d'altra banda, cal fer servir un llenguatge humil amb la persona en qüestió, encara que sigui més gran que el parlant o tingui un càrrec superior, ja que es considera com el parlant mateix.

(5)

(S'adreça directament al cap de feina.)

来週はお忙しいとおっしゃっていましたが、火曜日はいかがですか。

Raishū wa o-isogashii to osshate imashita ga, kayōbi wa ikaga desu ka.

(Vostè deia que estaria enfeinat la setmana vinent. Com ho té/tindria dimarts?)

(Explica el que deia el cap de la feina a algú d'una altra empresa.)

田中は来週忙しいと申しておりました。

Tanaka wa raishū isogashī to mōshi te orimashita.

(En Tanaka deia que estaria enfeinat la setmana vinent.)

2 *Uchi* es refereix al grup al qual un pertany, mentre que *soto* es refereix als qui no pertanyen a *uchi* (Nakane 1967).

3 Moeran (1989: 432) argumenta que en la societat japonesa, on la jerarquia es troba en qualsevol grup, les relacions interpersonals estan sotmeses al principi més important de solidaritat grupal davant d'un grup extern.

4 En la llengua coreana, en canvi, es fa servir llenguatge honorífic absolut, que té en consideració únicament la relació jeràrquica (Cho 2003). És a dir, independentment de si la persona en qüestió pertany al mateix grup que el parlant o no, s'empra el llenguatge respectuós amb aquesta persona si és superior al parlant.

En el primer exemple, el parlant s'adreça directament al cap de la feina, a qui mostra respecte fent servir el llenguatge respectuós (*o-isogashii*, 'enfeinat'; *osshatteimashita*, 'dir' en passat). En canvi, en el segon exemple s'empra *Mōshite orimashita* (verb *Mōsu*: 'dir'), que és del llenguatge humil, per rebaixar l'acció del cap de feina. Com podem veure, al segon exemple el cap de la feina es considera com si fos el parlant mateix, ja que pertany a *uchi*, el mateix grup que el parlant.

Per la seva banda, segons Martin (1964), en la tria del llenguatge honorífic el més important és la posició. En termes generals, la relació jeràrquica, incloses l'edat i la posició social, és el factor prioritari dins la societat japonesa (Loveday 1986). De fet, a la *Guia sobre el llenguatge honorífic* de l'Agència per a Assumptes Culturals del Japó es diu que l'ús del llenguatge honorífic pressuposa diverses relacions jeràrquiques basades en factors com ara la posició social, la classe o l'edat (Arita 2008). El tractament asimètric es fa servir molt, i acceptar aquesta desigualtat es considera una obligació. Per tant, si un inferior fa servir l'estil informal a l'hora de dirigir-se a un superior, aquest comportament és una falta de respecte i es considera una mena de rebellia envers l'interlocutor (Kamatani et al. 1998). Això es pot observar fins i tot entre els adolescents: de fet, no fer servir les expressions formals amb els nens més grans pot ser motiu de càstig als menors.

Tot i així, en termes generals, sembla que en japonès, a l'hora de triar unes formes de tractament, la relació *uchi/soto* i la familiaritat influeixen de manera més significativa que no pas la jerarquia, cosa que contrasta amb el que ocorre en coreà, que es basa en el llenguatge honorífic absolut.

4. CONCLUSIÓ

La cortesia és universal. Virtualment quasi totes les llengües tenen formes cortesanes, termes per adreçar-se a l'interlocutor, pronoms per expressar diversos nivells de cortesia i per establir i mantenir relacions interpersonals agradables i evitar incomoditat social (Maynard 1997), i l'estratègia per expressar cortesia és diferent segons la societat. En el cas de la llengua japonesa, aquesta estratègia és sorprenentment complexa i desenvolupada, en comparació amb altres llengües, la qual cosa sovint esdevé un obstacle important per als qui aprenen japonès com a segona llengua, i fins i tot per als qui tenen aquesta llengua com a llengua primera. Tanmateix, l'ús del llenguatge honorífic segueix sent la clau per a una vida social sense dificultats dins la societat japonesa, i això no es pot evitar: hom s'adona de la seva necessitat quan comença a viure les relacions interpersonals complexes, en les quals l'ús del llenguatge honorífic té un rol cabdal per a una comunicació fluida i unes relacions interpersonals més bones

(Arita 2008). De fet, ja han indicat els estudis anteriors sobre el llenguatge honorífic del japonès que el llenguatge honorífic no està limitat a mostrar respecte envers l'interlocutor o la persona de qui es parla; el parlant també l'usa per defensar-se i mantenir una certa distància psicològica de l'interlocutor (Inoue 1999, Makino 1996): en el fons vol evitar la persona en qüestió, però aparentment li mostra respecte perquè no s'ofengui. Els dos motius semblen oposats, tot i que comparteixen un mateix objectiu comunicatiu, establir una comunicació confortable, la qual cosa ens fa pensar que la cultura japonesa evita el conflicte i dona una enorme importància a l'harmonia social.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARITA, Yukiko (2008). «Nihonjin daigakusei no keigo shiyō ni kansuru jirei kenkyū» [Estudi de cas: l'ús d'expressions honorífiques d'universitaris japonesos]. *Fukuoka Jo Gakuin University Bulletin* 18, 85-99.
- BRIAN, Morean (1988). «Japanese Language and Society». *Journal of Pragmatics* 12, 427-443.
- BROWN, Penelope, i Stephen C. LEVINSON (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CHO, Mikyung (2003). «Nihongo to kankokugo ni okeru keigo hyōgen no hikaku» [Una comparació d'expressions honorífiques entre la llengua japonesa i la llengua coreana]. *Journal of Human Environmental Studies*, 105-118.
- HAGINO, Sadaki (2001). *Minasan, kore ga keigo desu yo* [Tots, aquest és el llenguatge honorífic]. Tòquio: Lyon.
- IDE, Sachiko (1982). «Japanese sociolinguistics, politeness and women's language». *Lingua* 57, 357-385.
- (2006). *Wakimae no goyōron* [Pragmàtica de Wakimae]. Tòquio: Taishuskan Shoten.
- INOUE, Fumio (1999). *Keigo wa kowaku nai*. [No tinguis por al llenguatge honorífic]. Tòquio: Kodansha shinsho.
- KAMATANI, Hiroshi, Yoshikazu KAWAGUCHI i Megumi SAKAMOTO (1998). *Keigo hyōgen* [Expressions honorífiques]. Tòquio: Taishukan shoten.
- KIKUCHI, Yasuto (1996). *Keigo sainyūmon*. [Reintroducció al llenguatge honorífic]. Tòquio: Maruzen library.
- LIM, Hyunjung, Katsuo TAMAOKA i Yayoi MIYAOKA (2008). «Nihongo to kankokugo no daisansha taigū hyōgen. Kikite no chigai ga tashōshi to jutsugo taigū sentaku ni oyobosu eikyō» [Honorífic en tercera persona en japonès i coreà: efectes sobre la tria de combinació de terme de referència i predicats per a la tercera persona en adreçar-se a un interlocutor diferent]. *Yamaguchikenritsu Daigaku Kokusai Bunkagakubu Kiy* 14, 56-70.

- LOVEDAY, Leo (1986). «Japanese sociolinguistics: An Introductory Survey». *Journal of Pragmatics* 10, 287-326.
- MAKINO, Seiichi (1996). *Uchi to soto no gengo bunkagaku. Bunpō wo bunka de kiru.* [Lingüística cultural d'*uchi* (interior) i *soto* (exterior)]. Tòquio: Alc Press.
- MARTIN, Samuel (1964). «Speech levels in Japan and Korea». Dins: Dell HYMES (ed.). *Language in Culture and Society*. Nova York: Harper and Row, 407-415.
- (1975). *A Reference Grammar of Japanese*. New Haven: Yale University Press.
- MATSUMOTO, Atsushi (2014). «Asahi shinbun ni okeru kōzoku no koshō oyobi taigū hyōgen no henshen» [El canvi de noms i expressions actitudinals per a la família imperial a Asahi Shimbun]. *Gakushuin University Graduate School nihongo-nihonbun-gaku* 10, 52-67.
- MAYNARD, Senko K. (1997). *Japanese Communication. Language and Thought in Context*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- MILLER, Roy (1967). *The Japanese Language*. Chicago: University of Chicago Press.
- (1971). «Levels of speech (*keigo*) and the Japanese linguistic response to modernization». Dins: D. SHIVELY (ed.). *Tradition and Modernization in Japanese Culture*. Princeton: Princeton University Press, 407-415.
- MOERAN, Brian (1989). *Language and Popular Culture in Japan*. Manchester: Manchester University Press.
- NAKANE, Chie (1967). *Tate shakai no ningen kankei. Tan'itsu shakai no riron* [Relacions interpersonals en una societat jeràrquica. Teoria d'una societat unitària]. Tòquio: Kodansha Shinsho.
- NIHONGO KYOIKU GAKKAI (1982). *Nihongo Kyōiku Jiten* [Enciclopèdia de l'Ensenyament de Llengua Japonesa]. Tòquio: Taishukan Shoten.
- NISHIDA, Naotoshi (2003). «Keigoshi to gendai keigo» [Història de llenguatge honorífic i llenguatge honorífic contemporani]. Dins: Kikuchi YASUHITO (ed.). *Asakura Nihongo Kōza 8 Keigo*. Tòquio: Asakura Shoten, 225-251.
- NOMOTO, Kikuo (2000). *Keigo wo tsukai konasu* [Dominar el llenguatge honorífic]. Tòquio: Kodansha shinsho.
- OH, Taekyoon (2010). «Nihongo kikite taigū hyōgen no goyōronteki kinō. Teineitai sentaku ni okeru sutorateji no kan'yo» [Pragmatic function of listener-honorifics in Japanese: choice of listener-honorifics and its strategy]. *Research Journal of Graduate Students of Letters* 10, 133-159.
- TAKIURA, Masato (2005). *Nihongo no keigo ron. Poraitonesu riron kara no saikentō* [Teoria sobre el llenguatge honorífic del japonès. Reconsideració des de la teoria de la *politeness*]. Tòquio: Taishukan shoten.
- TANAKA, Michiharu (2003). «Shokyū Nihongo Kyōiku to taigū hyōgen» [Ensenyament de japonès al nivell inicial i expressions de tractament]. *Jinbun Shakaigakubu Kiyō* 3, 61-72.
- TSUJIMURA, Toshiki (1958). «Taigūgohō». *Zoku Nihon Bunpō Kōza* [Expressions de tractament. Segon volum de cursos de gramàtica japonesa]. Tòquio: Meijishoin, 61-72.

Les formes de tractament en l'àmbit parlamentari

Marta Payà Canals
Parlament de Catalunya

0. CONSIDERACIONS PRÈVIES

El sistema de tractaments en català s'estructura teòricament en tres graus: *tu*, *vós* i *vostè*. Però el pes efectiu de cadascuna de les formes dins el sistema és molt desigual. Sembla que hi ha consens a considerar que el tractament de *tu* es fa servir per adreçar-se, amb un grau de formalitat baix, a algú pròxim; i que el tractament de *vostè* es reserva per dirigir-se, amb un grau de formalitat alt, a algú més distant. En la percepció tant del grau de proximitat o distància respecte del receptor com del nivell de formalitat requerit per l'acte comunicatiu, hi operen factors dialectals, psicològics, de poder simbòlic, de jerarquia social, econòmica, generacional...¹ Caldria revisar amb deteniment el paper de cadascun d'aquests factors, tant des d'una perspectiva sincrònica com diacrònica, i estudiar amb profunditat si n'hi ha d'altres que també intervenen en la tria del tractament de *tu* o de *vostè*. Però, deixant de banda els diversos condicionants que en regeixen l'ús, no sembla que puguem dubtar de la solidesa de cap de les dues formes dins del sistema. En canvi, el tractament de *vós* hi té un encaix més complicat, ja que s'acostuma a percebre com a arcaic i allunyat de la majoria d'usos comunicatius.

Un dels pocs àmbits en què ha perviscut la forma de tractament de *vós* en català és l'àrea del llenguatge administratiu. A partir dels anys vuitanta del segle xx, en el marc de la normalització lingüística, amb la voluntat de crear un model per recuperar l'ús del català en l'àmbit de l'Administració, s'aposta per una llengua clara, senzilla i entenedora, més enllà de la correcció gramatical, en la línia del Plain English Movement.

En el context de restabliment i actualització del llenguatge administratiu en català, una de les qüestions que ocupa més singularment l'atenció dels co-

1 Robinson (1980) estudia algun d'aquests factors des d'un punt de vista sociolingüístic. Payrató (2002: 1173-1175) analitza el fenomen dels tractaments com una expressió de la dixi social. Nogué (2005: 116-119) sintetitza els problemes de categorització de la dixi social.

dificadors, especialment Badia i Duarte (1979), és el tractament personal. Els lingüistes sospesen els pros i els contres de cadascuna de les possibilitats i, finalment, aposten pel tractament de *vós*, clarament en retrocés ja aleshores, per a les comunicacions administratives. La introducció d'una forma estranya als usos habituals, rescatada de la pràctica de la Cancelleria Reial i utilitzada en alguns àmbits durant la Segona República, per una banda els facilita el disseny d'uns hàbits nous de relació de l'Administració cap a l'administrat, entre el respecte i la cordialitat; i, per una altra banda, els permet entroncar amb la tradició —i, per tant, reprendre la illusió de continuïtat d'un llenguatge d'especialitat que havia desaparegut durant segles— i, de passada, distanciar-se del llenguatge administratiu en castellà.

L'aposta no resulta fàcil. Badia i Margarit dedica als tractaments personals un apartat de la introducció del *Formulari administratiu aplicat especialment a la universitat*, «Per un llenguatge administratiu català», que signa en solitari, i hi planteja obertament les recances de decantar-se per la forma *vós*: «La veritat és que ens hi hem pensat molt, abans de decidir-nos, car temíem l'arcaisme que això podia denotar» (Badia i Duarte, 1979: 19-20). Però escullen aquesta forma, i Badia té una cura especial a donar-ne les raons:

[...] és un tractament del tot genuí en català; hi té tot el pes de la tradició, però ensems és una forma encara ben viva avui, i no solament al camp, sinó també en medis culturals de ciutat (en tant que equidistant de *vostè* i de *tu*), de manera que podríem parlar d'una veritable dinàmica entorn dels seus usos. No oblidem que *vós* s'ha conservat en d'altres llenguatges en certa manera fossilitzats (la cançó popular, les oracions —començant pel mateix Pare nostre, etc.). Per a la nostra comesa, l'ús de *vós* té encara un altre avantatge: si és unificador (en el sentit que tant és emprat per a un degà com per a un estudiant, com dèiem), també és simplificador, car no fa distinció per raó de sexe de les persones. Així, en un nomenament (per exemple: «he resolt de nomenar-vos director...») la fórmula no ha de diferir segons que la persona nomenada sigui un home (nomenar-lo) o una dona (nomenar-la), com seria obligat de fer si recorriem a *vostè* (Badia i Duarte 1979: 20).

Com pertoca en un moment crític de planificació, sembla que la glossa dels arguments a favor d'aquesta opció, més que a la convicció de transmetre'n la conveniència, respon al desig d'aconseguir que la tria, que ja ha estat feta, tingui una bona acollida i s'implanti amb èxit.

En aquesta línia, als anys vuitanta es fixa l'argumentari que ha de sustentar l'aposta pel tractament de *vós* en els textos administratius i, a partir d'aleshores, pràcticament tots els manuals de llenguatge administratiu i llibres d'estil

s'hi adhereixen sense diferències substantives (Duarte 1979, 1980, 1998; Duarte, Alsina i Sibina 1991; Diputació de Barcelona 2002; Escola d'Administració Pública de Catalunya 2007, etc.). Segons Duarte, Alsina i Sibina (1991: 89), «la 2a persona del plural (*vós, us, vostre*, etc.) és el tractament normal en la documentació administrativa i el més tradicional en les relacions de respecte en català» i l'ús d'aquesta forma té quatre avantatges amb relació a la de *vostè*:

- a) Evita les ambigüitats que es poden produir amb l'ús de *vostè* quan el redactor usa la tercera persona per referir-se a si mateix.
- b) Evita la necessitat de distingir entre homes i dones (p. ex. «saludar-vos» en lloc de «saludar-lo/la»).
- c) No té el to distant i sever del tractament de *vostè*, que no és el més adequat per a les relacions administratives.
- d) Es recupera el tractament tradicional en català per a aquest tipus de funcions.²

No deixa de sorprendre que aquest argumentari no només no s'hagi qüestionat o revisat, sinó que pervisqui gairebé inalterat en el seu mateix plantejament.³

El benefici d'evitar ambigüitats, tot i que pugui resultar útil en determinats casos, no hauria de ser una raó concloent: una certa ambigüitat és inherent a la llengua i, si es produeix, hi ha múltiples recursos per evitar-la.

L'estalvi de la distinció entre homes i dones és, probablement, el punt més fort dels quatre. A més, encaixa molt bé com a resposta a la demanda creixent de trobar solucions per a la pràctica de l'anomenat «llenguatge no discriminatori». Cal dir, però, que l'ús del tractament de *vós* proporciona aquest avantatge en molts casos però no en tots: permet evitar la distinció de gènere dels pronoms acusatius («us convido» davant d'«el/la convido»), però no, en canvi, la dels predicatius («us mantindré informat/informada» o «he resolt de nomenar-vos director/directora»).

En relació amb el to, en primer lloc caldria preguntar-se quin grau de formalitat és el més convenient en les relacions administratives. Els planificadors del llenguatge administratiu es van decantar per un nivell de formalitat mitjà,

² Duarte, Alsina i Sibina (1991: 90).

³ «Per al destinatari d'un text administratiu cal utilitzar el tractament de *vós*, enfront del tractament de *vostè*. Els principals motius que fan aconsellable l'ús d'aquest tractament són que així s'aconsegueix la formalitat adequada en els textos, s'eviten problemes per discriminació per raó de sexe quan es desconeix el destinatari i desapareixen ambigüitats quan hi intervé una tercera persona» (Diputació de Barcelona 2002: 20).

que volien allunyat de la intimitat màxima però també del distanciament màxim, per aconseguir una relació de respecte però alhora de cordialitat entre l'Administració i l'administrat. Va quedar descartat, per tant, el tractament de *tu* perquè les interaccions en aquest àmbit haurien de quedar —en principi— fora de l'àmbit íntim i de confiança. Una altra qüestió és si el tractament de *vós* és el més adequat per a aquest propòsit. Com ja s'ha vist, l'ús d'aquesta forma en el llenguatge administratiu no és un fenomen espontani, producte de la pràctica ininterrompuda de la comunitat de parla, sinó fruit d'una operació planificadora de reimplantació i, per tant, calculada i en certa manera arbitrària. En aquest sentit, la diagnosi sobre la distribució d'usos de les formes de *vós* i de *vostè* —i, sobretot, sobre les connotacions pragmàtiques de cada forma— que fonamenta aquest argument conté, des del mateix procés de planificació, aspectes discutibles que s'han anat arrossegant fins avui. Des de la perspectiva aplicada actual d'assessorament lingüístic en llenguatge administratiu i jurídic, és difícil de mantenir que el tractament de *vós* «no té el to distant i sever del de *vostè*»: de fet, la percepció més generalitzada és justament la contrària.

Finalment, l'intent de recuperar una forma tradicional de la mateixa llengua és una pràctica habitual a l'hora de planificar el model d'un llenguatge d'especialitat. En aquest punt concret, però, no es poden negligir les implicacions d'ideologia lingüística subjacents en la tria d'alguns partidaris de l'ús de la forma *vós* en detriment de l'ús de *vostè*.⁴

1. ANÀLISI DE LES FORMES DE TRACTAMENT AL PARLAMENT DE CATALUNYA: DISTRIBUCIÓ D'USOS

En les comunicacions en l'àmbit del Parlament de Catalunya s'utilitzen totes les formes de tractament que existeixen en català: *tu*, *vós*, *vosaltres*, *vostè* i *vostès*. Interessa analitzar, doncs, com se'n distribueix l'ús (en funció, per exemple, de si les interaccions són orals o escrites, de naturalesa política o administrati-

4 «És, sens dubte, per l'amor patriòtic i la devoció que sentim per aquest tractament [el de *vós*] que ens sembla tan nostre, i pel greu que ens sap que el seu ús hagi reulat notablement, a causa de l'evident influència del castellà, substituït pel tractament concurrent de *vostè*, que ara i adés ens sentim temptats de rebutjar i condemnar aquest altre tractament. [...] És el que va fer, per exemple, ja fa una colla d'anys l'enyorat Tísner, que amb la seva vehemència abrandada, però simpàtica i bonhomiosa, va arribar a dir que el *vostè* feia tuf de botifler.» (Jané 2001: 33).

Vegeu també Nogué (2021), dins aquest mateix volum, i la referència al «*vós* catalanista» de Robinson (1980).

va), quina relació (de comoditat o incomoditat) tenen els usuaris amb cada forma, quines dificultats d'aplicació poden presentar i, finalment, quina estabilitat s'augura que pot mantenir el sistema.

2. USOS ORALS

S'ha pres com a objecte d'anàlisi, pel que fa als usos orals, les interaccions entre els diputats en el marc de les reunions oficials del Ple, les comissions, les ponències, la Mesa i la Junta de Portaveus.

2.1. Ple i comissions

Per bé que l'ús del tractament entre els diputats no està regulat, és costum, per cortesia parlamentària, que en les intervencions orals, al Ple o en comissió, els membres de la cambra es tractin de *vostè(s)* en interactuar entre ells: en singular si s'adrecen a un únic receptor i en plural si ho fan a un conjunt de diputats.⁵ Es tracta de sessions d'una alta significació política, ja que són integrades pels representants elegits pel poble i, doncs, s'hi solen mantenir les convencions socials associades a la màxima formalitat, entre altres el tractament de *vostè*.

2.1.1. Ordenació dels debats

En l'ordenació dels debats parlamentaris, tant en el Ple com en les comissions, aquesta regla no escrita pren forma d'una manera molt clara: la presidència de la Mesa del Parlament, a qui correspon moderar la sessió, estableix aquest tractament en adreçar-se a la resta de diputats:

- (1) El president: —Diputats, diputades, **els** demano que **vagin** seient als **seus** escons, si us plau. Començarem... (Intervenció del president del Parlament, Roger Torrent, en la sessió del Ple del 10 d'octubre de 2018, DSPC-P 21).

⁵ Aquesta pràctica, també constatada per treballs com els de Nogué, en aquest mateix volum, i Nogué (2018), és fàcilment comprovable perquè es tracta de sessions públiques que, a banda de la difusió que puguin tenir pels mitjans de comunicació, s'enregistren i es publiquen al web del Parlament.

- (2) El president: —Sí, senyor Carrizosa, per què em **demana** la paraula? (Intervenció del president del Parlament, Roger Torrent, en la sessió del Ple del 2 d'octubre de 2018, DSPC-P 18).
- (3) El president: —Per respondre, té la paraula el conseller Chakir el Homrani, conseller de Treball, Afers Socials i Famílies. Quan **vulgui**, conseller (Intervenció del president del Parlament, Roger Torrent, en la sessió del Ple del 10 d'octubre de 2018, DSPC-P 21).

En l'ordenació de les paraules en el marc de les comissions, s'observa la mateixa conducta:

- (4) La presidenta: —Molt benvingut el síndic de greuges de Catalunya, el senyor Rafael Ribó, i l'adjunta per a la defensa dels drets dels infants i dels adolescents, la senyora Maria Jesús Larios. Tenen **vostès**, com ara he comentat, vint minuts d'intervenció —em diuen que potser vint, vint-i-cinc—, i després els grups parlamentaris tenen cinc minuts; després, si hi ha contrarèplica, deu minuts, i si **vostès**, després, **volen** tornar a prendre la paraula, doncs, per descomptat que **tindran** tres minuts. Doncs iniciem aquesta sessió; passo la paraula al síndic (Intervenció de la presidenta de la Comissió de la Infància, Magda Casamitjana, en la sessió del 10 de juliol de 2018, DSPC-C 43).
- (5) El vicepresident: —Bé, si **els** sembla, diputades i diputats, reprendrem la sessió de la comissió (Intervenció del vicepresident de la Comissió d'Empresa i Ocupació, Jordi Terrades, en la sessió del 15 de novembre de 2018, DSPC-C 111).
- (6) Antoni Castellà i Clavé: —Perdó, presidenta...
La presidenta: —**Digui**, senyor Castellà... (Intervencions del diputat Antoni Castellà i de la presidenta de la Comissió de la Infància, Magda Casamitjana, en la sessió del 15 de novembre de 2018, DSPC-C 111).

2.1.2. Apellacions entre diputats

Més enllà de l'ordenació del debat, controlada i fixada prèviament, i desproveïda —en principi— de contingut polític, interessa observar els encreuaments discursius entre diputats de diferents formacions. L'ús generalitzat, també en aquest cas, és el tractament de *vostè(s)*:

- (7) I **vostès poden** seguir fent el ridícul, si volen. (...) I **riguin, vostès**, clar que sí! (Intervenció del diputat Gerard López del Moral, del Grup Parlamentari Republicà, en la sessió del Ple del 2 d'octubre de 2018, apellant els diputats de l'oposició, DSPC-P 18).
- (8) **Miri, escolti'ns**, ja està bé d'enganyar-nos; **diguin** que el problema el **tenen** entre **vostès** i no amb l'altre costat. Sincerament, jo crec que haurien de ser **vostès** una mica més honestos i una mica més honrats, amb nosaltres, amb **vostès** i amb tanta gent que els recolza (Intervenció de la diputada Àlicia Romero, del Grup Parlamentari Socialistes-Units per Avançar, en la sessió del Ple del 2 d'octubre de 2018, apellant els diputats que tenen la majoria, DSPC-P 18).

En aquestes intervencions, la forma de tractament acostuma a ser en plural perquè el diputat que parla sol interpella el conjunt de membres d'un o més grups parlamentaris contraris. Si s'aprecia, a més, l'ús explícit i reiterat del vocatiu *vostès* —que en la conversa corrent apareixeria només ocasionalment—, és fàcil suposar que l'orador se serveix de la forma de tractament en tercera persona per reforçar la distància dialèctica entre la seva formació i les oposades, que situa als antípodes gràcies a la forma més formal i distant.

En compliment de la funció parlamentària del control i impuls del Govern, hi ha una part del Ple en què els diputats fan preguntes als responsables del Govern (president o consellers). També en aquests torns de preguntes i respostes, amb una estructura interactiva que afavoreix l'apellació mútua, el tractament és de *vostè*, més freqüent en singular perquè el receptor de les preguntes és una sola persona, que assumeix la veu del poder executiu, en el cas del president del Govern, o bé del departament corresponent, en el cas dels consellers. Però això no obsta que no es facin també referències en plural, a un receptor col·lectiu (una vegada més, els contrincants polítics de l'emissor, tractats en bloc):

- (9) El conseller d'Interior: —[...] **Diputat**, té nassos, té molts nassos que em **digui** això **vostè**, molts nassos i molt grossos! **Vostès** són els responsables que tinguem setanta-dos agents dels Mossos d'Esquadra encausats judicialment. **Vostès** són els responsables de les clavegueres de l'Estat. **Vostès** són els responsables d'utilitzar comandaments policials per anar en contra d'un procés polític i democràtic. Que **vostè** em **vulgui** donar lliçons a mi té nassos, molts nassos!⁶

⁶ Resposta del conseller d'Interior, Miquel Buch, al diputat Xavier García Albiol, del Grup Parlamentari Popular, en la sessió del Ple del 10 d'octubre de 2018 (DSPC-P 21).

La contundència de les intervencions i la presència de marques lingüístiques —i extralingüístiques— impròpies de situacions comunicatives formals fan pensar que la tria del tractament de *vostè(s)* en aquests àmbits està motivada per la voluntat de crear distància ideològica entre grups i, alhora, mitigar la vehemència del foc encreuat del contingut amb el respecte de les formes.

2.2. Ponències, Mesa i Junta de Portaveus

Com s'ha vist, tant en el Ple com en les comissions la forma de tractament entre els diputats acostuma a ser la de tercera persona, en singular o en plural. Amb l'anàlisi de les interaccions, s'ha assumit que la motivació de la tria és la voluntat de distanciació ideològica entre diputats, sense negligir que la solemnitat de les sessions requereix un grau de formalitat elevat.

Hi ha un factor, però, que no hauria de passar inadverent: com ja s'ha destacat, tant les sessions del Ple com les de les comissions són públiques. L'enregistrament audiovisual és a la disposició dels usuaris al web del Parlament, i la transcripció es publica al *Diari de sessions del Parlament de Catalunya*. Aquest fet s'ha de fer ressaltar d'una manera especial perquè afecta les característiques etnogràfiques d'aquestes sessions com a actes de parla.

Així, és significatiu constatar —gràcies a l'observació directa o a la informació proporcionada per col·legues assessors— que en les reunions a porta tancada, com són les sessions de ponències, de Mesa o de Junta de Portaveus, els mateixos diputats acostumen a tractar-se de *tu* —i el tractament de *vostè*, en aquest cas, queda relegat, ocasionalment, a l'ús irònic.

Sembla, doncs, que el fet que la reunió sigui pública o privada és el factor que condiciona l'ús del tractament de *vostè* (teòricament el més distant) o bé el de *tu* (el més familiar). Es podria presumir que és per una qüestió de formalitat, però no resulta del tot evident que una sessió de Junta de Portaveus no sigui tant o més formal que una reunió en comissió.

És versemblant conjecturar que el factor distintiu més rellevant és que, mentre que en les reunions a porta tancada els participants de l'acte comunicatiu són estrictament els interlocutors presents en la conversa cara a cara, en el cas de les reunions públiques —i difoses pels mitjans de comunicació— el destinatari real del discurs és un receptor exterior a l'enunciació, que és tingut en compte pel subjecte parlant i inclòs en l'acte comunicatiu.⁷ A la llum de l'anà-

⁷ Per a una revisió dels rols d'emissor i receptor o destinatari dins l'enunciació i l'acte comunicatiu, al llarg de les diverses disciplines d'anàlisi discursiva, vegeu Turró (2012: 41-45).

lisi del discurs, doncs, té sentit suposar que és la incorporació en l'acte de parla d'aquest destinatari extern, i el fet que els oradors se sàpiguen observats per aquest destinatari, el que justifica la necessitat d'escenificar l'ús del tractament de *vostè(s)* com a marca, per una banda, del manteniment de les formes de respecte degudes i, per una altra, de modalització discursiva per situar-se en una posició ideològica concreta i allunyar-se de les altres.

2.3. Evolució històrica

Com s'ha vist, actualment el sistema de tractament dels diputats en les intervencions orals en les sessions del Parlament de Catalunya s'estructura en dos graus: *tu* i *vostè* (amb els plurals corresponents), i se'n fa ús en funció del caràcter privat o públic de la reunió. No hi ha constància, en canvi, de la pràctica del tractament de *vós*.

En temps de la Segona República, però, els usos no eren els mateixos: d'acord amb la transcripció que es conserva de les sessions de Ple, els diputats s'acostumaven a tractar de *vós* entre ells en les al·lusions individuals. En les apel·lacions a més d'un receptor, també feien servir el tractament de la segona persona del plural, amb l'ús habitual, en aquest cas, del vocatiu *vosaltres*:

- (10) El Sr. Ruiz i Ponsetí: —Em **permeteu** una interrupció?
 El Sr. Farreres i Duran: —Amb molt de gust.
 El Sr. Ruiz i Ponsetí: —A l'Econòmica d'Amics del País, el milloret que hi ha és de la Lliga; tot és de la Lliga cap avall.
 El Sr. Farreres i Duran: —Aleshores **us** diré que **us referiu** a un caire polític i no a un problema confessional (Debat de la llei de pressupostos en el Ple del 21 de juny de 1934, *Diari de Sessions* 185).
- (11) El president de la Generalitat: —[...] En primer lloc, jo em faig càrrec, senyor Duran i Ventosa, de la **vostra** posició d'avui. L'he vista tan clara! És que **vosaltres** (*adreçant-se als bancs de la majoria*) **esperàveu** que els representats de Lliga Catalana vinguessin aquí a explicar la seva absència del Parlament? (Intervenció del president del Parlament, Joan Casanovas, en la sessió del Ple de l'1 d'octubre de 1934, *Diari de Sessions* 203).
- (12) —Senyor Fronjosà, senyor Arnau, senyors diputats tots: jo espero que ens **ajudareu** en totes aquestes coses per obtenir de Madrid les solucions de concòrdia que nosaltres proposem, i si aquestes no fossin possibles, aquelles altres que ja ens vénen també facultades per l'Estatut de Catalunya.

I els podem dir: si no **sou** capaços de col·laborar, si quan ens **haveu reconegut** una facultat sembleu criatures, que quan us donen una cosa sembla, per aquella mena d'egoisme que té la infància, que els sàpiga greu d'haver-vos-la donada —encara que faig mal fet comparant-los amb la infància, perquè la infància ho fa amb innocència i els d'allà sovint ho fan amb mala voluntat—, si no **sabeu** col·laborar no **col·laboreu**, **feu-vos vosaltres** l'ensenyament i **nosaltres** ens farem el nostre (Intervenció del conseller de Cultura, Ventura Gassol, en la sessió del Ple del 19 de juliol de 1934, *Diari de Sessions* 200).

També hi ha recollit l'ús de la tercera persona, amb el vocatiu de *vostra senyoria*, per interpellar-se:

(13) El Sr. Tries de Bes: —**Sap V. S.** la intenció i el sentit de les paraules a les quals **es refereix** (*Diari de Sessions* núm. 4, del 9 de desembre de 1932).

Es constata, doncs, que en els usos orals no hi ha hagut ni continuïtat ni un intent planificat explícit per reimplantar el tractament de *vós* que hagi tingut un recorregut paral·lel al del llenguatge administratiu escrit.⁸

3. USOS ESCRITS

3.1. Llenguatge legislatiu i polític

3.1.1. Lleis i altres normes

Probablement, la funció més idiosincràtica del Parlament és la legislativa, i els textos amb què s'acompleix, les lleis. Però, d'acord amb la tècnica legislativa, les normes no interpehlen el receptor i, per tant, no contenen formes de tractament personal. Hi abunden, en canvi, formes verbals passives pronominals i perífrasis d'obligació en tercera persona (p. ex., «Es crea l'Agència Catalana de Protecció Social» o «El Consell General s'ha de reunir almenys quatre vegades l'any»): la funció performativa de les lleis s'hi fa efectiva des de l'asèpsia tècni-

⁸ És cert que, en les primeres legislatures del Parlament de Catalunya acabat de recuperar, hi ha documentades algunes mostres aïllades de diputats que s'adrecen a la cambra en segona persona del plural (per exemple, la intervenció del conseller d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, Agustí Carol, en la sessió del Ple del 22 de març de 1983, DSPC-P 126), però són testimonials i poc sistemàtiques.

ca de desproveir el text de marques de modalització discursiva, d'apel·lacions i de referències díctiques.

3.1.2. Declaracions institucionals

Les declaracions institucionals i les resolucions declaratives, que expressen la posició del Parlament en relació amb una qüestió determinada —que sol haver estat objecte de controvèrsia—, admeten més flexibilitat en l'ús de trets modalitzadors (certes tries lèxiques, adjectivació, utilització d'adverbis, etc.). Amb tot, es desestima la primera persona com a marca de presentació discursiva de l'emissor —s'adopta la tercera— i no hi ha indicis d'interpellació directa al receptor:

- (14) Per tot això, el Parlament de Catalunya **manifesta** el seu rebuig a les declaracions i polítiques antigitanistes, una forma específica de racisme que **cal** combatre institucionalment i socialment. Així mateix, **expressa** ple suport al poble gitano i a les mobilitzacions convocades davant els atacs discriminatoris que ha rebut i continua rebent (Declaració del Parlament de Catalunya en suport del poble gitano, llegida al Ple del Parlament de Catalunya el 5 de juliol de 2018).

3.1.3. Resolucions i mocions

En resolucions i mocions, per mitjà de les quals el poder legislatiu insta l'executiu a emprendre determinades accions, l'emissor també emergeix en el discurs en tercera persona i també s'evita, així, qualsevol forma de tractament al receptor:

- (15) El Parlament de Catalunya **insta** el Govern a aprovar, en la propera reunió del Govern, el Projecte de Llei de pressupostos de la Generalitat de Catalunya per al 2019 (Moció 55/XII del Parlament de Catalunya, sobre la política pressupostària).

3.2. Llenguatge administratiu

Com ja s'ha vist, el tractament personal és una de les qüestions que han estat objecte específic d'atenció en la planificació del llenguatge administratiu en

català. De tota la documentació que es genera en l'àmbit parlamentari, s'inscriuen en aquest llenguatge d'especialitat les cartes i els oficis, les invitacions, els contractes i convenis, les actes de reunions i els certificats. D'aquesta tipologia, tenen especial interès pel que fa a l'ús de formes de tractament personal les invitacions, les cartes i els oficis, perquè requereixen interpellar el receptor.

3.2.1. Invitacions

El nucli de la invitació, com a document de convocatòria, és una fórmula fixada per mitjà de la qual l'emissor, identificat amb el càrrec, convida el receptor a assistir a un acte públic.

En les invitacions a actes organitzats pel Parlament, la potestat de convidar correspon al president. La persona convidada és qui rep la invitació, però no s'hi solen especificar el nom i cognoms, llevat de casos excepcionals en què les dificultats d'aforament requereixen un control d'assistència més estricte.

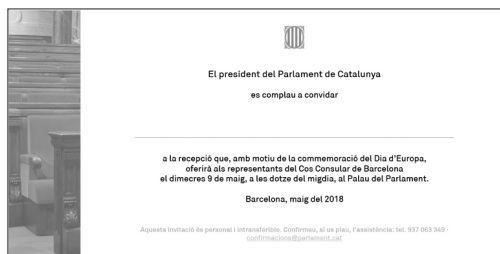
L'acte de convit es formula amb la identificació de l'emissor com a subjecte de l'enunciat, la construcció verbal fixada «es complau a convidar», la identificació del receptor mitjançant el pronom de segona persona del plural *vos*, posposat al verb, i la descripció de l'acte a què és convidat, per mitjà del complement de règim corresponent. El receptor, per tant, és interpel·lat amb el tractament de *vós*, en segona personal del plural:

(16)

En el supòsit, menys freqüent, de les invitacions personalitzades, l'acusatiu no és el clíctic *vos* posposat al verb, sinó el nom i cognoms de la persona convidada, que s'escriurà a mà a l'espai reservat per a la personalització. Per tant, en aquest cas la fórmula de convit està desproveïda de tractament personal —per bé que la petició de confirmació d'assistència, al peu de la invitació, inclou una interpel·lació en segona persona del plural («confirmeu, si us plau, l'assistència»):

(17)

Una invitació del Govern del 1935 conservada a l'arxiu del Parlament, que corresponia al governador general de l'època, Joan Pich i Pon, permet constatar que ja aleshores s'utilitzava el tractament en segona persona del plural en la fórmula de convit, tot i que en aquell cas amb el pronom fort *vós* com a vocatiu, que actualment s'evita:

(18) El governador general de Catalunya, president de la Generalitat, es complau a invitar a *vós* i a la *vostra* distingida esposa a la recepció i te que, en commemoració de la Festa de la Raça, tindran lloc en aquest Palau el proper dissabte, dia 12, a les sis de la tarda.

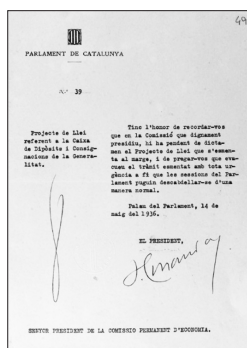
Palau de la Generalitat, 10 d'octubre de 1935

Joan Pich i Pon

(Fons del Parlament de Catalunya)

3.2.2. Cartes i oficis

Tradicionalment, en les cartes i els oficis del Parlament s'ha utilitzat el tractament de *vós*. N'hi ha mostres ja de l'època de la Segona República:

(19)

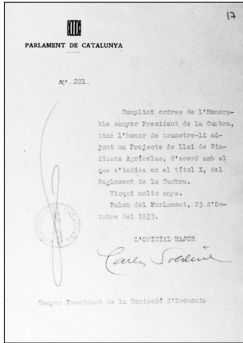
Tinc l'honor de recordar-vos que en la Comissió que dignament presidiu, hi ha pendent de dictamen el Projecte de llei que s'esmenta al marge, i de pregar-vos que evacueu el tràmit esmentat amb tota urgència a fi que les sessions del Parlament puguin descabdellar-se d'una manera normal.

Palau del Parlament, 14 de maig del 1936.

El president,

(Ofici del president del Parlament de Catalunya del 1936, Joan Casanovas, adreçat al president de la Comissió Permanent d'Economia, amb relació al Projecte de Llei de la Caixa de Dipòsits i Consignacions de la Generalitat; fons del Parlament de Catalunya)

Però en la documentació d'arxiu també hi ha nombroses mostres de correspondència administrativa amb l'ús de la forma de *vostè*. Concretament, en les cartes signades per Carles Soldevila mentre va ser oficial major del Parlament (1932-1935), el tractament era de *vostè*:

(20)

Complint ordres de l'Honorable senyor President de la Cambra, tinc l'honor de trametre-li adjunt un Projecte de Llei de Sindicats Agrícoles, d'acord amb el que s'indica en el títol X, del Reglament de la Cambra.

Visqui molts anys.

Palau del Parlament, 23 d'Octubre del 1933.

L'oficial major,

(Ofici de l'oficial major del Parlament de Catalunya del 1933, Carles Soldevila, adreçat al president de la Comissió d'Economia; fons del Parlament de Catalunya)

En alguns casos, s'observen marques de vacil·lació entre els dos sistemes, i més encara en textos en què s'empren expressions fixades que contenen formes verbals. Per exemple, cartes amb tractament de *vós* amb la fórmula de comiat «Visqui molts anys» i, viceversa, cartes amb tractament de *vostè* amb la fórmula de comiat «Visqueu molts anys».

En la pràctica actual al Parlament, en cartes i oficis, seguint les consignes dels manuals de llenguatge administratiu, el tractament utilitzat per adreçar-se al destinatari és el de *vós*. Com s'ha vist, aquesta és una forma de tractament pensada per dirigir-se a un receptor individual. En l'àmbit administratiu, però, no és infreqüent que, en establir contacte amb un receptor extern, se'n desconeixi la composició individual o col·lectiva. L'ús de la segona persona del plural, comuna al tractament de *vós* i al de *vosaltres*, amb el reforç de l'absència de gènere gramatical del clític, permet una interpretació difusa del receptor que, si bé en altres tipus de textos —amb altres necessitats comunicatives— no seria desitjable, en aquests casos pot resultar fins i tot beneficiosa. Així, en les comunicacions a entitats o col·lectius permet dissoldre el receptor concret de la carta amb tot el grup que n'és el destinatari; a la pràctica, aquesta ambivalència és molt útil quan no es coneixen les competències de cada càrrec dins el col·lectiu receptor, o quan són irrellevants pel que fa al motiu de la comunicació, la qual cosa s'esdevé sovint en els contactes amb efectes administratius.

Aparellat a aquest recurs, i pels mateixos motius, en aquests casos també se sol fer servir el plural per a l'emissor (p. ex., «us **farem** arribar el programa

actualitzat»), perquè també pot convenir que la persona que estableix el contacte aparegui en el discurs dissolta en el col·lectiu del seu departament o en la indefinició de la institució, com a recurs per destacar l'emissor institucional i no la persona concreta que actua d'enunciador:

- (21) Per poder donar continuïtat a aquesta col·laboració, doncs, **ens** agradaria tornar a comptar amb la **vostra** complicitat per aprovar un nou conveni. **Us** en **fem** arribar un esborrany, que han elaborat els **nostres** serveis jurídics, perquè **ens** el **retorneu** amb la **vostra** conformitat o bé amb les esmenes que **considerem** necessàries (Fragment d'una comunicació administrativa del 2018 del Parlament a les universitats).

En les comunicacions internes de la cambra (per exemple, en missatges adreçats a tots els treballadors), aparentment el tractament emprat és de *vós*. Una vegada més, però, la coincidència en les solucions lingüístiques amb el tractament de *vosaltres* permet gairebé sempre la doble lectura: que aquests avisos s'adrecen individualment a cada persona, tractant-la de *vós*, o bé que s'adrecen conjuntament a tot el col·lectiu, tractant-lo de *vosaltres*. Òbviament, si al text hi ha alguna traça lingüística exclusiva d'un dels dos tractaments, l'ambivalència interpretativa es trenca. És el cas de l'exemple següent, en què l'única lectura possible és la del tractament de *vosaltres* perquè el participi en plural de l'últim paràgraf («us mantindrem **informat**s») no en permet cap altra:

- (22) **Us fem** avinent que s'ha detectat una nova campanya fraudulenta que simula avisos de factura en què es convida a descarregar-se la factura adjunta en un fitxer Word o mitjançant un enllaç.

[...]

Us demanem que **no obriu** cap document ni **feu** clic als enllaços de cap correu electrònic de factura que vingui d'un remitent del qual no pugueu garantir l'origen.

Si **teniu** qualsevol dubte sobre el remitent **feu** una trucada al 3135.

Us mantindrem informats de qualsevol canvi rellevant relacionat amb aquest assumpte (Comunicat del Departament d'Informàtica als treballadors de l'Administració parlamentària, enviat per correu electrònic el 23 de març de 2017).

En els casos en què el receptor és clarament un agent individual i, per tant, no és possible —ni convenient— confondre'l amb un destinatari col·lectiu, el tractament adoptat, d'acord amb les recomanacions de llenguatge administratiu, és el de *vós*.

Però s'observa que, en la pràctica habitual, els professionals a qui correspon redactar els textos administratius senten forçat el tractament en segona persona del plural per adreçar-se a una sola persona. Per començar, eviten l'ús del pronom fort *vós* per interpellar el receptor. Quan perceben que la comunicació requereix un to formal, es poden inclinar pel tractament de *vostè* (i, en aquest cas, a causa de la interferència de l'ús per defecte, en llenguatge administratiu, del tractament de *vós*, no és estrany que al text hi hagi traces de mescles entre els dos sistemes). Quan, en canvi, consideren que el to ha de ser de cordialitat (especialment si tenen coneixement que la relació entre els interlocutors epistolars és estreta), es decanten pel tractament de *tu*: el de *vós* els pot resultar molt estrany, per exemple, en un ofici per correu electrònic entre col·legues. És un reel lògic partint dels usos socials de la llengua en l'àmbit general, que en aquest punt no són coincidents amb els d'un llenguatge d'especialitat com és l'administratiu; l'assessorament tècnic sol aduir que, per preservar la igualtat de tracte en els usos entre subjectes que es relacionen pel càrrec que ocupen, i no per motius personals, és irrellevant la relació extraadministrativa entre els participants de la interacció epistolar i que, per això, cal donar prioritat al tractament que convencionalment s'ha escollit per a aquesta mena d'usos. Però les motivacions funcionals d'un llenguatge d'especialitat no són aprehensibles —no ho han de ser— a tota la comunitat de parla, i per això és normal que de vegades hi hagi la recança que la utilització de determinades formes no pugui contribuir al distanciament comunicatiu del receptor.

La incomoditat dels usuaris amb el tractament de *vós* quan el receptor és individual —en contrast amb quan el destinatari és col·lectiu—, sumada a l'ús creixent del tractament de *tu*, cada vegada en més contextos, suggereix que, dins el sistema de tractaments en català, per a les comunicacions administratives amb receptors en plural, es produeix una superposició interpretativa entre el tractament de *vós* i el de *vosaltres*, motivada per la coincidència de la majoria de les traces lingüístiques:

Aquesta ambigüitat sol ser aprofitada —de vegades no del tot conscientment— pels redactors, i explotada —amb més premeditació reflexiva— pels assessors lingüístics, sobretot en el cas de cartes amb un receptor inconcret: la coincidència en les formes verbals, els clítics i els possessius del tractament de *vós* i el de *vosaltres* permet fer conviure l'ús del sistema de *vós*, si més no en l'àmbit teòric, sense inquietar els usuaris. L'únic requisit per mantenir l'ambivalència interpretativa és evitar l'ús del pronom fort, *vós* o *vosaltres*, com a vocatiu per adreçar-se al receptor (l'explicitació del pronom *vós*, que sembla la peça més incòmoda del sistema, ja es defuig habitualment), i també les concordançes dels predicatius.

	Singular		Plural	Singular	Plural
	TU	VÓS	VOSALTRES	VOSTÈ	VOSTÈS
Persona gramatical	2a sing. <i>respon</i>	2a pl. <i>responeu</i>	2a pl. <i>responeu</i>	3a pl. <i>respongui</i>	3a pl. <i>responguin</i>
Pronom fort	tu	vós [s'evita]	vosaltres [s'evita??]	vostè	vostès
Referències clíiques	<i>et fem arribar</i>	<i>us fem arribar</i>	<i>us fem arribar</i>	<i>li fem arribar</i>	<i>els fem arribar</i>
Concordances amb formes de participi	<i>sigues cridat cridada</i>	<i>sigueu cridat cridada</i> [s'evita?]	<i>sigues cridats cridades</i> [s'evita??]	<i>sigui cridat cridada</i>	<i>siguin cridats cridades</i>

No sembla, per la pràctica observada, que ni l'ús del vocatiu *vosaltres* ni la concordança del predicatiu en plural importunin especialment els usuaris, la qual cosa suscita un dubte teòric: ¿existeix una suposada forma de tractament de *vós* en plural —amb el pronom fort de *vosaltres*—, o bé el sistema de *vós* és defectiu?⁹ ¿Hi ha dos sistemes de *vosaltres* paral·lels —el del plural de *vós* i el del plural de *tu*, amb les diferents connotacions pel que fa al grau de formalitat—, o bé un de sol, que la repetició d'ús i la vaguetat cognitiva han anat dissolent en un paradigma nou, amb un grau de formalitat còmodament indeterminat?

Aquesta última hipòtesi no sembla desassenyada. Explicaria el relaxament amb què els usuaris utilitzen la forma de *vosaltres* i auguraria una estabilitat raonable per a aquesta forma de tractament vinculada als usos descrits.

4. RECAPITULACIÓ

En l'àmbit parlamentari s'utilitzen totes les formes de tractament teòricament existents en català, estructurades en tres graus (*tu-vós-vostè*).

⁹ Jané (2001: 35) adverteix aquesta incertesa prescriptiva, i també l'avantatge pragmàtic de la indeterminació: «Un dels inconvenients del tractament de *vós* és que no té un plural prou clar: notem que el DGLC diu clarament que el plural de *vostè* és *vostès*, però no diu res pel que fa a *vós*. [...] Aquest inconvenient té potser com a contrapartida que, en certs casos, l'ús de la forma del verb en la segona persona del plural convé tant a qui tractem de *vós* com a un grup indeterminat de persones que tant podem tractar de *tu* com de *vós*». Colomina (2002: 569), sense entrar en debats pragmàtics, sosté des de la morfologia: «*Vosaltres* funciona com a plural de *tu* i de *vós*».

Tot i que històricament els diputats utilitzaven el tractament de *vós* i de *vosaltres* per interactuar entre ells al Ple (segons si el destinatari era individual o col·lectiu), actualment, en les sessions orals formals, trien entre el binomi de *tu* o *vostè* (amb els plurals corresponents): gairebé invariablement, opten pel tractament de *vostè* en les sessions públiques i pel de *tu* en les reunions a porta tancada. En públic utilitzen el tractament de *vostè(s)* com a marca de modalització discursiva que els permet escenificar davant l'opinió pública —que incorporen a l'acte de parla com a destinatari extern a l'acte d'enunciació—, per una banda, distància ideològica respecte als diputats interpel·lats i, per una altra, la formalitat associada al gènere. No es registra, en aquest àmbit, l'ús del tractament de *vós*.

En les comunicacions escrites, el tractament de *vós* és el preferent en els textos de llenguatge administratiu i protocol·lari, d'acord amb les directrius dels manuals d'aquest llenguatge d'especialitat. Però es constata que el tractament de *vós* presenta problemes d'aplicació en alguns contextos perquè és percebut pels usuaris com una forma arcaica i, per tant, suscita el recel que contribueixi a crear una fredor no volguda entre els interlocutors. És per això que, en les missives a un sol destinatari, se sol evitar l'ús del pronom fort *vós* referit al receptor i, en el cas de les cartes a un receptor indeterminat, s'aprofita la confluència de solucions lingüístiques entre el tractament de *vós* i el de *vosaltres* per salvar l'ús d'un sistema que actualment resulta altament formal i estrany per a la majoria (el de *vós*) gràcies a la pràctica d'un altre de més còmode (el de *vosaltres*), altament present i familiar.

Aquesta superposició de sistemes encobreix una incertesa epistèmica sobre el plural de la forma de tractament de *vós*: no hi ha evidències que hi hagi una forma de *vós* pròpia per a més d'un destinatari i, en cas que n'hi hagi una (amb el pronom *vosaltres*), cognitivament el sistema pot ser percebut com el tractament de *tu* en plural o bé, efectivament, com un sistema autònom, paral·lel als altres, que aniria associat a un grau de formalitat més alt que el de *tu* però més baix que el de *vós*, amb els avantatges pragmàtics que això té per a comunicacions amb receptors indeterminats.

Tot i aquests certs problemes de concepció i d'aplicació en determinats contextos, és gairebé paradoxal de plantejar que les coincidències parcials de solucions i la superposició desigual de paradigmes, si són ben aprofitades, poden aportar una solució satisfactòria a necessitats tan habituals en la comunicació administrativa com pot ser el tractament a un receptor inconcret. En aquest sentit, l'ús ambigu calculat en el tractament de *vós* —o de *vosaltres*— pot respondre molt bé a la imprecisió pragmàtica que demana l'acte comunicatiu.

Amb tot, es pot concloure que probablement és útil de mantenir el tractament de *vós* en el llenguatge administratiu, però no necessàriament per l'argu-

mentari que es continua adduint com a reflex fidel dels primers manuals de llenguatge administratiu, sinó potser, fins i tot, malgrat alguna d'aquelles raons.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA I MARGARIT, Antoni M., i Carles DUARTE I MONTSERRAT (1979). *Formulari administratiu aplicat especialment a la universitat*. Barcelona: Curial.
- COLOMINA, Jordi (2002). «Paradigmes flectius de les altres classes nominals». Dins: Joan SOLÀ et al. (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, *Introducció. Fonètica i fonologia. Morfologia*. Barcelona: Empúries, 535-582.
- DIPUTACIÓ DE BARCELONA (2002). *Elaboració de documents administratius* [en línia]. Barcelona. <<https://www1.diba.cat/uliep/pdf/51539.pdf>> .
- DUARTE, Carles (1979). *Curs de llenguatge administratiu català*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1980). *El català, llengua de l'administració*. Barcelona: Indesinenter.
- (1998). «La modernització del llenguatge administratiu». Dins: Frances M. LUTTIKHUIZEN (dir.). *I Jornades Catalanes sobre Llengües per a Finalitats Específiques*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 110-119.
- DUARTE, Carles, Àlex ALSINA i Segimon SIBINA (1991). *Manual de llenguatge administratiu*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- ESCOLA D'ADMINISTRACIÓ PÚBLICA DE CATALUNYA (2007). *Material didàctic per a cursos de llenguatge administratiu* [en línia]. Barcelona, 4a ed. <http://eapc.gencat.cat/web/.content/home/publicacions/materials_didactics/1_material_didactic_per_a_cursos_de_llenguatge_administratiu/documents/material_cursos_llenguatge_adm.pdf>
- JANÉ, Albert (2001). «Els quatre tractaments del català». *Llengua Nacional* 35, 33-35.
- NOGUÉ, Neus (2005). *Dixi de persona i marcs participatius en català*. Tesis doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (2018). «L'evolució de la referència als participants en el debat parlamentari en català (1932-2013)». *Quaderns de Filologia: Estudis Lingüístics* XXIII, 283-307 (DOI: 10.7203/qf.23.13532).
- PAYRATÓ, Lluís (2002). «L'enunciació i la modalitat oracional». Dins: Joan SOLÀ et al. (dir.). *Gramàtica del català contemporani*, vol. 2, *Sintaxi*. Barcelona: Empúries, 1149-1220.
- ROBINSON, Joy L. (1980). «Sociolingüística i variació semàntica: els tractaments en català». Dins: *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Andorra, 1-6 d'octubre de 1979*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 619-637.
- TURRÓ, Míriam (2012). *Les interaccions orals en petits grups. Una oportunitat d'aprenentatge cognitiu, social i identitari*. Tesis doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona.

Secció de Lingüística Catalana
Departament de Filologia Catalana

GEV

Grup d'Estudi de la Variació

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

COL·LECCIÓ
LINGÜÍSTICA
CATALANA

20